SFATURI ȘI TRATAMENTE MEDICALE
ÎN VREMEA LUI LUDOVIC AL XIV-LEA

Historia

00239
5 948489 149443

AN XXI · NR. 239
DECEMBRIE 2021
100 PAGINI · 15 LEI
APARE PE 15 ALE FIECĂREI LUNI
DIRECTOR ION CRISTOIU

CINE AU FOST ȘI CUM AU TRĂIT

GEȚII

Historia

DIGITAL

EXCLUSIV ONLINE

poate fi achiziționată din Paydemic

Scanează QR Code-ul!

editorial

ION M. IONIȚĂ | REDACTOR-ȘEF **HISTORIA**

Mărturii despre geți

În dimineața zilei de 18 august 1887, constănțenii, îmbrăcați în haine de sărbătoare, ieşiseră în Piața Independenței să urmărească festivitatea aşteptată de întreaga populație a urbei, dezvelirea statuii lui Ovidiu, „să dea omagiul lor măreței figuri a poetului reprodus cu atâta măestrie de marele sculptor Ferrari", după cum scria presa epocii.

A fost o sărbătoare căreia nu i-a lipsit nimic, nici înalții demnitari, nici solemnitatea, nici mesajele din străinătate şi nici entuziasmul. Dobrogea devenise parte a României după Războiul de Independență şi constănțenii hotărâseră să marcheze momentul istoric prin ridicarea statuii marelui poet clasic, exilat şi mort la Tomis cu aproape două mii de ani înainte.

Autorul statuii, celebrul sculptor italian Ettore Ferrari, l-a imaginat pe Ovidiu scufundat în gânduri, trist, meditând la soarta sa, pedepsit de Octavian Augustus, primul împărat al Romei, să trăiască pe țărmurile îndepărtatului Pont, în aşteptarea edictului de iertare ce nu va mai veni vreodată. La moartea poetului, după ani petrecuți în cetatea lor, tomitanii, impresionați de geniul său, i-au ridicat din banii lor monumentul funerar. La fel cum constănțenii de la sfârşitul secolului al XIX-lea au plătit din subscripție publică costurile realizării statuii...

Viața, între săgeți şi sloiuri

Un omagiu care a avut ca motivare afirmarea întoarcerii la rădăcinile latine. În acelaşi timp, cinstirea unui martor al istoriei. Exilat la Tomis, Ovidiu ne va lăsa în versuri informații neprețuite despre viața şi oamenii de aici. Iar versurile sale au supraviețuit veacurilor, ceea ce alte scrieri despre oamenii de la Istru nu au reuşit. Poate că numele marelui poet a protejat manuscrisele care i-au păstrat versurile.

Aşa se face că Ovidiu ne lasă descrierea geților într-un fel pe care niciun alt autor antic nu o face. Pentru că poetul a trăit alături de ei, întâlnindu-i pe străzile oraşului, ba chiar le-a învățat şi limba, căci latină nu avea cu cine să vorbească.

Ovidiu nu poate lipsi ca sursă de primă mână între toți autorii din Antichitate care amintesc de geți şi apoi de daci. Relatările lor le regăsiți în excepționalul Dosar „Historia" din paginile următoare, împreună cu ilustrații de mare valoare. Pentru toți cei care caută răspunsuri la întrebarea „Cine au fost geții şi cum trăiau ei?".

sumar

DECEMBRIE 2021

Historia

Director **Ion Cristoiu**

Redactor-Şef
Ion M. Ioniţă

Creative Director
Mihaela Manolache

Editor coordonator
Florentina Ţone

Redacţia

Ciprian Plăiaşu
Adina Scorţescu
Iulian Sîmbeteanu
Ciprian Stoleru
Adriana Călinescu

Adevărul holding
TEL. 0372.130.335

Publicaţie tipărită la
rotografika

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING

Administrator special
Constantin Sandu

Director marketing
Steluţa Zamfir

Director distribuţie
Daniela Zamfir

Coordonator producţie
Constantin Delta

Publicitate:
vanzari@ead.ro
d.stan@teaminnovation.ro

ISSN **1582-7968**

Adresa:
Şos. Fabrica de Glucoză nr. 21,
sectorul 2, Bucureşti
www.historia.ro

ABONAMENTE - INFORMAŢII ŞI RECLAMAŢII
0790139007 / 0790139009.
(numere cu tarif normal, disponibile de luni până vineri, între orele 9.00 şi 18.00);
abonamente@adevărulholding.ro

2021 Adevărul Holding. Toate drepturile rezervate. Opiniile aparţin autorilor.

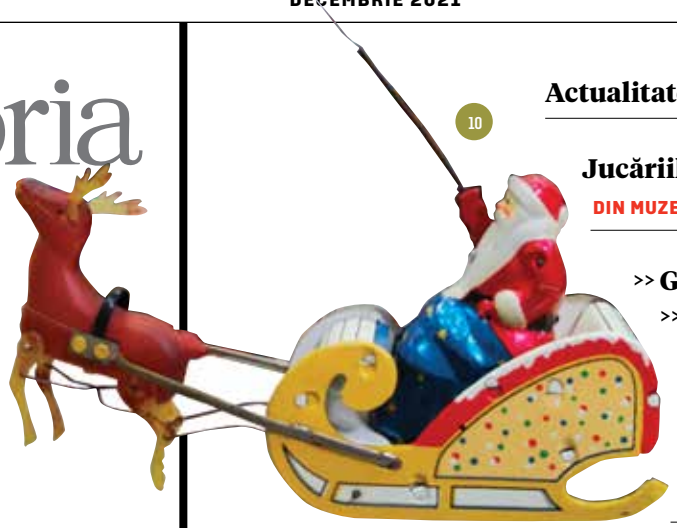

Actualitate PAGINILE 5-9

Jucăriile de altădată
DIN MUZEELE ROMÂNIEI PAGINILE 10-11

>> Geţii în istorie
>> „Nu este neam pe lume mai barbar decât geţii". Despre geţi şi locul lor în istoria antică europeană
DOSAR PAGINILE 12-41
ILUSTRAŢIE COPERTĂ: RADU OLTEAN

România. Album de istorie comunistă: 1948-1989
FOTO-ISTORIE
PAGINILE 42-51

„Aceasta va fi ultima noastră luptă". Drumul către introducerea legii marţiale în Polonia
CULISELE ISTORIEI PAGINILE 52-59

„Frica în Istorie"
BENZI DESENATE PAGINILE 60-62

Charles de l'Orme şi medicina în vremea lui Molière
PORTRET PAGINILE 64-77

Lyon: lumina cucereşte întunericul
CĂLĂTORII ÎN ISTORIE
PAGINILE 78-81

Istoria biscuiţilor: de la medicament la desert regal
ISTORII COMESTIBILE
PAGINILE 82-88

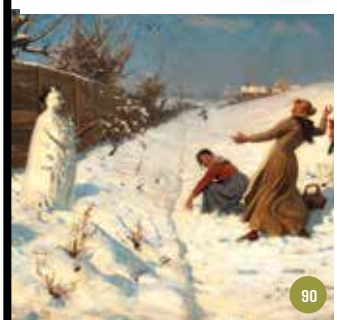

Inocenţa albului
ISTORIA MODEI PAGINILE 90-93

Agenda
PAGINILE 94-97

Băuturile românilor
HISTORIA SPECIAL
PAGINA 98

GRUPAJ ALCĂTUIT DE CIPRIAN STOLERU | FOTO: SHUTTERSTOCK, ARHIVELE ŞI PAGINILE DE FACEBOOK ALE MUZEELOR

Bancnota cu chipul Ecaterinei Teodoroiu a intrat în circulație de la 1 decembrie 2021

Banca Națională a României a pus în circulație la data de 1 decembrie 2021 o bancnotă cu valoarea nominală de 20 de lei. Este prima bancnotă cu putere circulatorie pe care este prezentă o personalitate feminină: Ecaterina Teodoroiu.

Bancnota cu valoarea nominală de 20 de lei este imprimată pe suport de polimer, în tehnică mixtă plană/în relief, cu dimensiuni de 136 x 77 mm și culoare predominant verde-oliv.

Pe aversul bancnotei se regăsesc următoarele elemente grafice reprezentative: portretul Ecaterinei Teodoroiu, anii între care a trăit (1894-1917), un element floral reprezentând un buchet de brânduşe (Crocus flavus). În plan secund, în zona centrală, este reprezentată o insignă a Asociației Cercetașii României. Tot pe avers mai sunt imprimate: valoarea nominală, în cifre și litere, pe orizontală „20 LEI DOUĂZECI", semnăturile guvernatorului și casierului central, stema României, denumirea băncii centrale emitente „BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI", o stilizare a însemnului

de armă al infanteriei, un medalion cu sigla BNR și în dreapta, pe verticală, valoarea nominală în litere „DOUĂZECI LEI", data punerii în circulație „1 decembrie 2021", valoarea nominală în cifre „20".

Pe reversul bancnotei, compoziția grafică include: o reprezentare a Victoriei înaripate de pe Medalia Victoriei, o imagine a Mausoleului de la Mărășești, iar în spatele Mausoleului, o floare de crin. Totodată, reversul bancnotei mai cuprinde: valoarea nominală, în cifre și litere, denumirea băncii centrale emitente „BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI", sigla BNR poziționată în dreapta sus și stânga jos într-un dreptunghi, textul „FALSIFICAREA ACESTOR BILETE SE PEDEPSEȘTE CONFORM LEGILOR", seria și numărul tipărite cu cerneală neagră și caractere de aceeași înălțime, în partea stângă pe verticală, și cu cerneală roșie și caractere de înălțime crescătoare, în partea dreaptă sus pe orizontală.

Manuscris al lui Einstein în care calcula Teoria relativității, vândut pentru o sumă-record

Un manuscris al celebrului fizician Albert Einstein, în care acesta și-a pregătit Teoria relativității generale, a fost vândut la licitație pentru suma-record de 11,6 milioane de euro, la Paris.

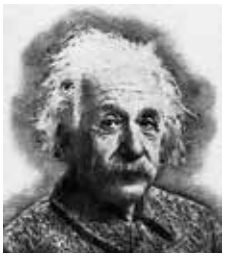

Recordurile anterioare pentru un manuscris al lui Einstein au fost de 2,8 milioane de dolari (2,4 milioane de euro) în 2018, pentru o scrisoare despre Dumnezeu, și de 1,56 milioane de dolari (1,39 milioane de euro) în 2017, la Ierusalim, pentru o scrisoare despre secretul fericirii, informează agerpres.ro. Documentul este un manuscris autograf de 54 de pagini scris în 1913 și 1914 la Zürich, Elveția, de către fizicianul de origine germană și de colaboratorul și confidentul său, Michele Besso.

MET a restituit Nigeriei trei opere furate la sfârșitul secolului al XIX-lea

Metropolitan Museum of Art din New York a înapoiat Nigeriei, în luna noiembrie, trei opere de artă din secolele XIV-XV, furate sub stăpânirea britanică la sfârșitul secolului al XIX-lea, și a semnat un acord cu această țară din Africa privind schimburi în materie de artă, relatează news.ro. Cu un secol înainte, obiectele făceau parte din ansamblul de 900 de plăci care împodobea palatul regal din Edo (orașul Benin de azi), jefuit în 1897. După ce situl a fost ocupat de trupele britanice, piesele au fost împrăștiate în Europa, apoi în toată lumea, în mari muzee, precum British Museum la Londra și Weltmuseum din Viena.

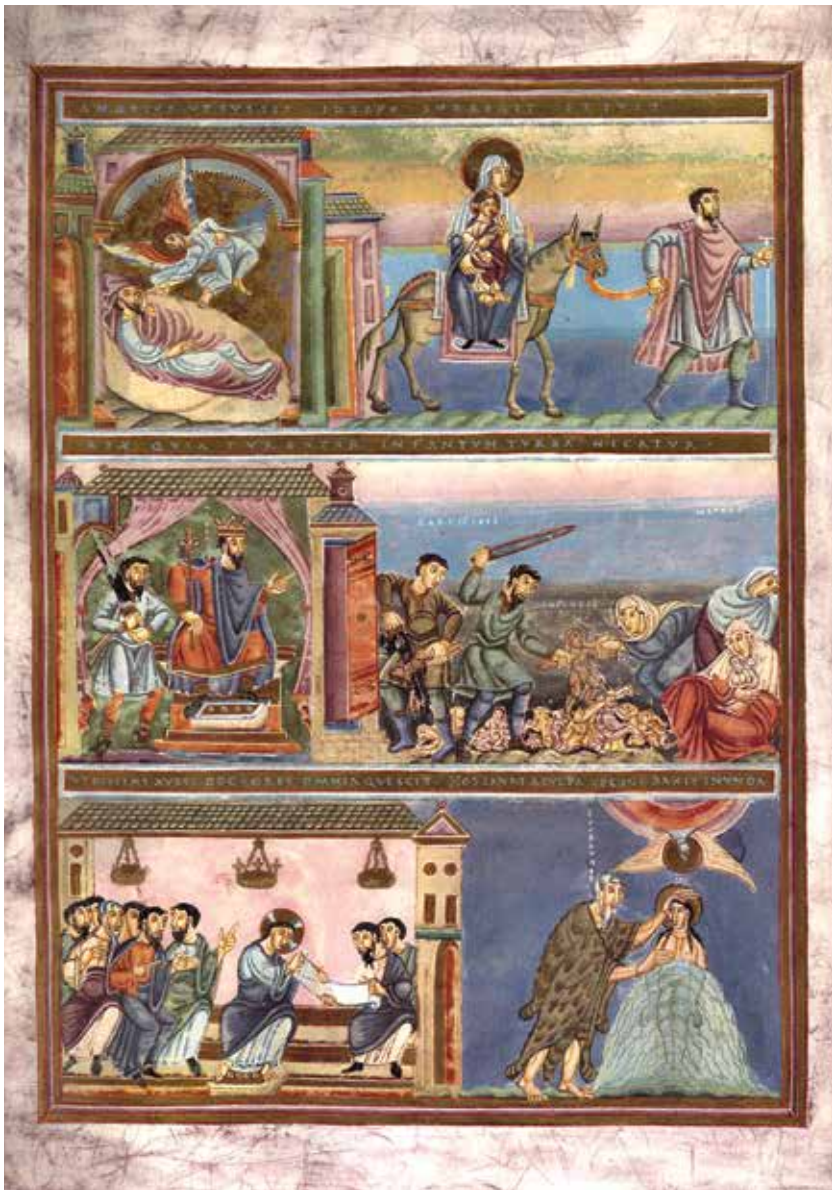

Codex Aureus

ar putea fi înscris pe lista UNESCO

Codex Aureus, cel mai cunoscut manuscris medieval occidental anluminat (ornat cu miniaturi) aflat într-o colecție din România, ar putea fi înscris, alături de celelalte manuscrise pictate în vremea lui Carol cel Mare, pe lista UNESCO. Șeful interimar al filialei Batthyaneum a Bibliotecii Naționale a României, Cristian Mladin, a anunțat în cadrul unei eveniment organizat cu prilejul primei ediții a „Zilei Porților Deschise" la biblioteca din Alba Iulia, că, datorită inițiativei unui profesor din Trier, se fac demersuri pentru ca manuscrisele existente „să intre pe lista UNESCO", informează Agerpres. Prezent la eveniment, managerul Bibliotecii Naționale a României, Adrian Cioroianu, fost ambasador al României la UNESCO, a confirmat existența acestui proiect, intitulat „Memoria lumii".
Codex Aureus este un fragment de evangheliar latin pe pergament din anul 810. Din punct de vedere paleografic și stilistic, manuscrisul integral, un tetraevangheliar, aparține seriei de șapte evangheliare ale Școlii de Curte/Schola Palatina de la Aachen, realizate la comanda lui Carol cel Mare (768-814).

15 DECEMBRIE 1871 | APARE LA IAŞI PUBLICAŢIA „ADEVERULU". FONDATOR: ALEXANDRU BELDIMAN

ADEVERULU

APARE IN TOATE MERCURII

Unu numeru 10 bani.

N 1. IASII, MERCURI 15 DECEMBRIE 1871 ANULU 1.

„Adevărul" 150 de ani de la apariție

Pe 15 decembrie 1871, într-o miercuri, apărea la Iași publicația săptămânală „Adeverulu". Misiunea noii gazete era anunțată în mod clar pe prima pagină – iar noi o redăm cu grafia timpului: „Încă o nouă foiță! Da, pentru că o necesitate se simte în publicismulu românu: și această necesitate este acea pre care o proclamă însu'și numele ei; adevèrulu golu, adevèrulu desbrăcatu (...) Ne vomu încerca pre câtŭ omenește se poate să ne ținemŭ de cuventŭ spuindŭ pe facie cea ce simțim și se comunicămŭ publicului, fără sfială, impresiunile pre care ne desceptă în noi mersulŭ afacerilor politice ale Romaniei. Nu aparținemu nici unui partitu și nici unui grupŭ politicŭ: fiindŭ că suntemŭ convinși ca adevărulŭ nu este apanagiulŭ nimerui".

Erau, fără îndoială, vremuri de pionierat ale presei: „Adeverulu" din 1871 era puțin mai mare decât o coală A4, informațiile erau așezate pe două coloane, separate între ele printr-o linie subțire, gazeta avea patru pagini, iar pe ultima se găseau, de regulă, o serie de „anunciuri" de mică publicitate, în română sau în franceză. Titlul mare, „ADEVERULU", sub el, cu majuscule, precizarea „apare în toate mercurii (n.r. - ulterior mercurile)". Prețul: „Unu numeru 10 bani". Căsuță redacțională nu exista, doar o semnătură, A.B., la articolul de fond, și încă două nume, în josul ultimei pagini: „Gerantu responsabilu: G. Constantinescu" și „Typografia D. Gheorghiu". Știm că A.B. era boierul ieșean Alexandru Beldiman, fondatorul, directorul și redactorul gazetei, și că mai exista și un prim-redactor, în persoana lui A. Holban.

Prima serie a „Adeverului" a avut însă viață scurtă: mai puțin de patru luni, treisprezece numere cu totul. Șirul avea să se reînnoade abia la 15 august 1888, când „Adevĕrul" reapare la București, sub direcția și în proprietatea aceluiași Alexandru Beldiman. E însă o schimbare semnificativă: „ziar cotidian" scrie acum în frontispiciu, sub titlul mare cu litere rotunjite.

DE FLORENTINA ŢONE

Anul I. No. 1. In Capitală numĕrul 5 bani. — In Districte 10 bani Luni 15 August 1888

ADEVĔRUL

ZIAR COTIDIAN

Critici vehemente față de reamenajarea

Notre-Dame din Paris

Planul de renovare a Catedralei Notre-Dame din Paris este criticat de arhitecți, care spun că acest lăcaș de cult, un monument al arhitecturii gotice timpurii din Franța, riscă să fie transformat într-un „parc tematic".

„Este ca și cum Disneylandul și-ar face loc la Notre-Dame", spune revoltat arhitectul Maurice Culot, din Paris, despre planul de renovare a acestei catedrale emblematice, parțial distrusă de flăcări la 15 aprilie 2019. „Ceea ce propun ei nu s-ar fi făcut niciodată la Abația Westminster sau la Sfântul Petru de la Roma. Este un fel de parc tematic, foarte copilăresc și trivial având în vedere grandoarea locului", insistă el într-un articol pentru ziarul britanic „The Telegraph".

Alți arhitecți care au consultat planul de renovare vorbesc pentru „The Telegraph" despre existența unor idei „aberante", cum ar fi „un traseu al descoperirii", care îi va conduce pe vizitatori prin diverse capele, cu accent pe Asia și pe Africa. De asemenea, inscripțiile de pe pereți sunt prevăzute a fi făcute în diverse limbi, inclusiv în mandarină. De altfel, unul dintre sanctuare va fi dedicat mediului. În același timp, arhitecții spun că unele sculpturi clasice nu se vor întoarce în catedrală. Urmează, spun ei, să fie înlocuite cu picturi murale „la modă" care vor conține efecte sonore și luminoase, în scopul de a crea „spații emoționale". Persoanele aflate la inițiativa acestei transformări își justifică demersul prin faptul că acest simbol al Franței va fi mai accesibil tuturor, fie că vorbim despre cineva din China, fie că vorbim despre cineva din Suedia.

Însă detractorii proiectului de renovare denunță o bătaie de joc la adresa unei biserici vechi de 850 de ani care riscă să ajungă un „Disneyland în spiritul corectitudinii politice", scrie ziarul britanic.

18 biserici din zona Codru, Maramureș, pot fi vizitate și virtual

Un număr de 18 biserici din lemn din zona etnografică Codru au fost introduse în circuitul virtual și beneficiază de un site propriu. „Zona Codru e mai puțin cunoscută de turiști, deși e foarte bogată în tradiții populare care s-au conservat de-a lungul timpului. Cele 18 biserici din lemn beneficiază de statutul de monument istoric și oferă zonei o încărcătură aparte. Turiștii care intenționează să le viziteze fizic pot începe cu un tur virtual, ca apoi să regăsească bisericile în cadrul lor natural, sigur, mult mai atractive", a declarat Alexandra Rus, responsabilul de comunicare al Consiliului Județean Maramureș, citată de agerpres.ro.

Proiectul cultural a luat startul în luna august a acestui an și cuprinde bisericile aflate în localitățile Arduzel, Bicaz, Bolda, Bulgari, Buzești, Chieșd, Corund, Derșida, Doba, Horoatu Cehului, Lelei, Nadiș, Noșig, Orțâța, Someș-Uileac, Stâna, Ulciug și Ulmeni.

Cele 18 biserici din zona Codrului pot fi vizitate virtual pe site-ul *www.codru.culturamm.ro*.

Pușculiță din lut din secolul al XIX-lea, descoperită la Biserica Manea Brutaru din București

O pușculiță din secolul al XIX-lea a fost descoperită în urma cercetărilor arheologice desfășurate la Biserica Manea Brutaru, anunță Muzeul Municipiului București.

Din păcate, pușculița a fost spartă din vechime pentru a colecta banii strânși. Pușculița „este de formă globulară, cu o mică bază profilată. Este smălțuită în partea superioară cu smalț de culoare maro peste care s-au adăugat picături de culoare verde și gălbuie. Recipientul, realizat la roată, se termină într-un mic buton înălțat. Imediat lângă buton se poate observa orificiul pe unde erau introduse monedele (este smălțuit pe muchia interioară)", a descris descoperirea dr. Ioana Manea, muzeograf în cadrul Biroului Istorie Veche și Medievală, la Muzeul Municipiului București.

CORINT
ISTORIE
CĂLĂTORI ÎN AL TREILEA REICH
Julia Boyd
Julia Boyd
CĂLĂTORI ÎN AL TREILEA REICH
MĂRTURII ALE VIZITATORILOR STRĂINI DESPRE NAZISM
„În această carte foarte bine documentată, Julia Boyd ne oferă posibilitatea de a vedea uimitoarea prăbușire a Germaniei din perspectiva unor călători străini. Mozaicul de istorisiri este o lectură încântătoare, adesea emoționantă. Totodată oferă lecții de cumpătare timpurilor noastre, când figurile autoritare redevin populare."
Profesor DAVID REYNOLDS, autorul cărții
The Long Shadow: The Great War and the 20th Century
CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS 2020-2024
www.edituracorint.ro

Jucăriile de altădată

DE DUMITRU CRISTIAN

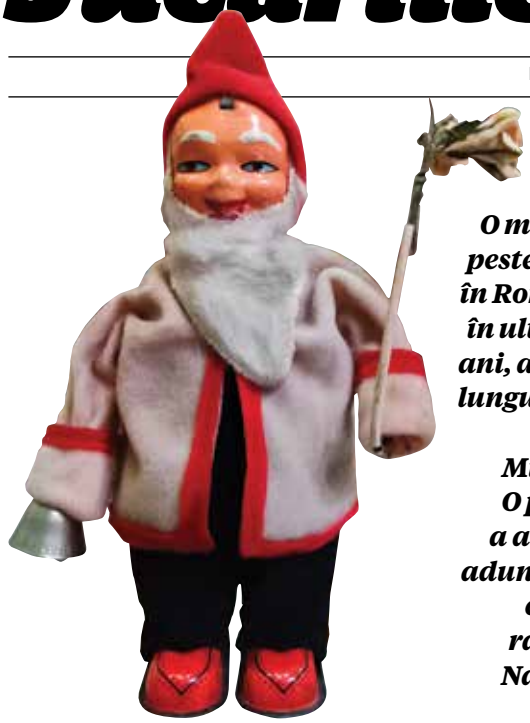

O mulțime de jucării – peste 15.000 –, fabricate în România și în alte țări în ultima sută și ceva de ani, au fost adunate de-a lungul anilor de membrii Asociației Muzeul Jucăriilor. O parte însemnată a acestor jucării este adunată într-o expoziție care nu trebuie ratată, la Muzeul Național de Istorie a României.

Fiecare jucărie are o poveste a ei, fiecare jucărie a fost martora unei emoții, a unei lacrimi sau a unui vis împlinit. Unele jucării s-au ascuns în sacul lui Moș Crăciun sau al lui Moș Gerilă, altele au stat cuminți în cizmulițele cremuite din holul casei. Unele au fost cumpărate cu ultimul bănuț scuturat din portofel, altele au stat radioase în vitrinele magazinelor de lux, pe tarabele reci ale piețelor, unele au ascultat, poate, muzica veselă din bâlciuri, dar toate, absolut toate jucăriile colecționate de Asociația Muzeul Jucăriilor au fost martorele unui zâmbet.

Organizatorii au selectat pentru expoziția găzduită de Muzeul Național de Istorie a României o mulțime de jucării inedite din colecția asociației, cele mai vechi datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar cele mai noi, din deceniul al nouălea al secolului trecut. Păpuși, mașinuțe, avioane, trenulețe, personaje celebre din desene animate, jocuri, biciclete, trotinete, machete etc.

Jucăriile din perioada interbelică erau în mare parte aduse din țări cu tradiție în acest domeniu, mai ales din Germania, și o parte dintre acestea se găsesc în expoziție. Multe, însă, au fost realizate în România, așa cum sunt cele produse de „Arădeanca“, cea mai mare fabrică de jucării din țara noastră în perioada postbelică. Expoziția este însoțită de o colecție de reproduceri ale unor fotografii cu mulți copii și jucăriile lor din ultima sută de ani, aparținând Asociației Muzeul Jucăriilor.

În cea mai mare parte, jucăriile au fost achiziționate din România în ultimii 40 de ani și suntem convinși că, pe lângă bucuria pe care o vor provoca celor mai mici vizitatori ai muzeului, vor trezi amintiri plăcute în rândul părinților și bunicilor acestora.

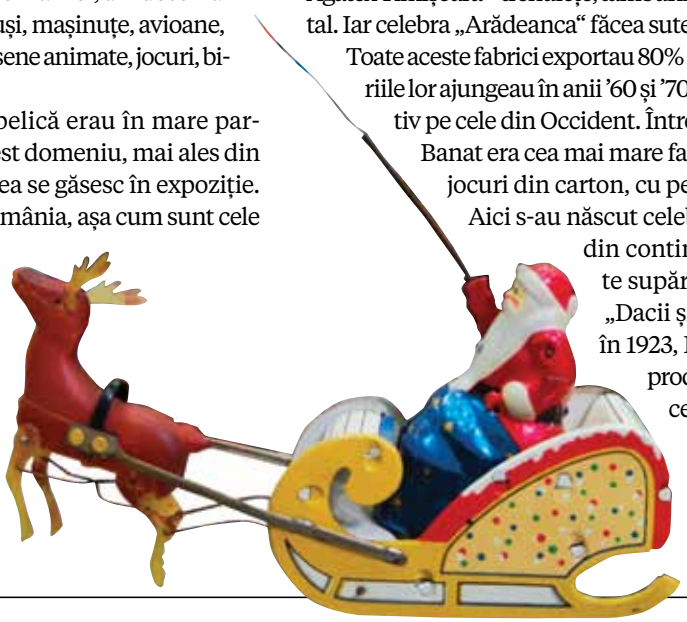

Fabricile de jucării din România

În 1960, România avea opt fabrici care manufacturau obiecte din lemn și tablă sau tipăreau cărți, dar aveau și secții speciale de jucării. Întreprinderea 9 Mai din Lugoj făcea stropitori, jucării cu cheiță și carusele, Cooperativa Tehno-Metalica București, jucării mecanice, biciclete, triciclete și trenulețe, Fabrica de Mase Plastice MAP Oradea turna jucării din plastic, Cooperativa Arta Lemnului – figurine, trenulețe și jocuri din lemn, Fabrica Steaua Roșie din Râșnov, jocul de Domino, iar Agatex Timișoara – trenulețe, tamburine și alte jucării din metal. Iar celebra „Arădeanca“ făcea sute de modele de păpuși.

Toate aceste fabrici exportau 80% din producție, iar jucăriile lor ajungeau în anii '60 și '70 să le concureze calitativ pe cele din Occident. Întreprinderea Poligrafică Banat era cea mai mare fabrică unde se realizau jocuri din carton, cu peste 1.000 de angajați. Aici s-au născut celebrele jocuri „Animale din continente“, „Piticot“, „Nu te supăra, frate“, „Păcălici“ și „Dacii și Romanii“. Înființată în 1923, Fabrica Metaloglobus producea ambalaje metalice, cazane, numere stradale și felinare. În 1965 se deschide secția de jucării. Peste 4-5 milioane de jucării

pe arcuri, jucării din plus, telefoane, mini-mașini de cusut, pistoale, puști, mitraliere, trompete și tamburine din fier erau produse anual aici.

Comuniștii și Crăciunul

După instalarea regimului comunist în România, serbarea Crăciunului a intrat în vizorul noilor autorități. Pentru a-l înlocui pe Moș Crăciun, au inventat un nou personaj, Moș Gerilă, de inspirație rusească. Ușor-ușor, toate jucăriile care semănau cu Moș Crăciun s-au „transformat" treptat în Moș Gerilă. Emblematică pentru această schimbare este și o sanie metalică realizată de Bucuria Copiilor, mai târziu, producția fiind preluată de fabrica Metaloglobus. Jucăria a fost produsă între anii '60 și '70, fiind mecanică, acționată de o cheie cu arc. Avea un ren destul de fragil confecționat din plastic, dar reproducea destul de bine mișcarea picioarelor acestuia.

Tot din acea epocă, realizată tot de Fabrica Bucuria Copiilor, este și un personaj care, deși seamănă foarte mult cu așa-numitul Moș Gerilă, a fost denumit „piticul Barbă Cot". Este un personaj cu un clopoțel într-o mână și o sorcovă în cealaltă, jucăria este tot mecanică și piticul mișca mâinile când era întors cu cheia.

Un personaj interesant este „Donald schiorul", realizat tot de Metaloglobus în aceeași perioadă. Este un personaj Disney, copiat fără licență, realizat din metal, cauciuc și plastic într-o variantă semi-motorizată, adică avea un motoraș cu volant.

Asociația Muzeul Jucăriilor

Asociaţia Muzeul Jucăriilor a fost creată la inițiativa unui grup de entuziaști iubitori şi păstrători ai propriilor jucării, care pe parcursul a patru decenii au strâns şi au colecţionat nenumărate jucării aparţinând diferitelor generaţii.
Istoria Asociaţiei Muzeul Jucăriilor a început oficial în anul 2007, atunci când a fost înființată și a organizat prima expoziție de jucării vechi de colecție la Spitalul pentru Copii „Marie Curie" din București. Dar povestea a început cu mult înainte, în anii '80, atunci când membrii fondatori au dat startul colecției, primele jucării colecționate fiind chiar jucăriile copilăriei lor.
Scopul declarat de la început al acestui demers a fost acela de a realiza un Muzeu al Jucăriilor, primul de acest fel din România. Până la obținerea unui sediu care să găzduiască muzeul, colecțiile Asociației sunt prezentate în cadrul unor expoziții temporare. În principal, patrimoniul Asociației Muzeul Jucăriilor, ce stă la baza tuturor expozițiilor organizate, constă în jucăriile, dar și multe alte obiecte legate de copilăria românilor, strânse în ultimii 40 de ani de frații Cristian și Mihail Dumitru.
În anul 2021, în ciuda restricțiilor, Asociația Muzeul Jucăriilor a avut 25 de expoziții noi în București, Iași, Oradea, Călărași, Bacău, Roman, Brașov, Balotești, Cluj-Napoca, Timișoara.
În luna decembrie a anului 2021, Asociația are deschise expoziții la București (Muzeul Național de Istorie a României – „Muzeul Jucăriilor" și „O poveste dulce"), Bacău (Complexul Muzeal Iulian Antonescu – „100 de ani de Istorie reflectată în oracole și caiete de amintiri"), Călărași (Muzeul Dunării de Jos – „Arta Transeelor") și Brăila (Muzeul Brăilei „Carol I" – „Amicul Copiilor. Cărți și reviste pentru copii").

Geții în istorie

DE RADU OLTEAN | ILUSTRAȚII ȘI FOTOGRAFII DE **RADU OLTEAN**

Cine erau geții? Cum trăiau ei? De unde pornește și unde se sfârșește istoria lor? Avem mai multe răspunsuri – în funcție de epoca discutată și de zona geografică. De altfel, nici nu știm dacă toți cei pe care îi numim astăzi geți erau geți, acesta fiind inițial numele unui trib tracic de la Dunărea de Jos care a intrat în contact cu grecii din orașele de la Marea Neagră. Și fiindcă, până în veacul I î.Chr., când intră istorie și dacii, nu cunoaștem numele niciunui alt mare trib tracic la nord de Dunăre (așa cum, de bine, de rău, cunoaștem în Balcani), arheologii i-au numit într-o primă fază geți pe toți locuitorii de aici ce prezentau urme de cultură tracică.

Anticii despre geți

Geții sunt pomeniți în cele mai vechi izvoare doar la sud de Dunăre. Istoricul și politicianul grec Tucidide (cca 460-395) ne spune că „[Sitalkes, regele tracilor odrizi] a chemat apoi pe geții de dincolo de Haemus și celelalte neamuri care locuiesc între fluviul Istros și Pontul Euxin, mai multe spre mare; geții și locuitorii de prin acele părți sunt vecini cu sciții, au același port și sunt toți arcași călări".

La drept vorbind, cu foarte rare excepții, izvoarele nu ne spun prea multe despre geți. Numele de „geți" și alte câteva lucruri le știm doar de la puțini scriitori greci. Printre primii – și cel mai important – este Herodot, care a scris destul de multe despre geții din apropierea orașelor grecești pontice.

Toate reconstituirile din acest dosar au fost realizate de Radu Oltean și fac parte, în majoritate, din cea mai recentă carte a sa, *Geții lui Burebista și lumea lor*, apărută de curând la Humanitas. Volumul spune povestea geților așa cum nu a mai făcut-o nimeni, în cuvinte limpezi și cu sute de ilustrații detaliate și explicate pe larg: scene de luptă, de viață cotidiană sau de ritual, arme, podoabe, veșminte sau cetăți desenate și pictate cu măiestrie artistică și cu atenție la cele mai mici amănunte arheologice și istorice.
Fotografiile de obiecte au fost făcute de Radu Oltean la Muzeul Național de Istorie a României, București (MNIR), Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (MNU), Muzeul Național Militar „Regele Ferdinand I", București (MMN), Muzeul Național de Istorie al Bulgariei, Sofia (MNIB), Muzeul Național de Arheologie al Bulgariei, Sofia (MNA), Muzeul Regional de Istorie din Ruse, Bulgaria (MRIR). Două ilustrații complexe au fost realizate de Radu Oltean special pentru acest dosar Historia.

O încercare de reconstituire a teritoriului locuit de geți, potrivit autorilor antici, ar fi de la Odessos (Varna) spre nord până la gurile Dunării, iar spre vest de-a lungul fluviului până după orașul Svișтov din Bulgaria de azi – în dreptul Zimnicei (Teleorman). La vest, geții se învecinau cu triballii. În această zonă sunt amintiți și crobizii, cu siguranță tot un trib getic.

Izvoarele din secolele următoare ne arată limpede că geții trăiau pe ambele maluri ale fluviului. În aceste secole străvechi, locuitorii din nordul Dunării (teritoriul României de azi și al Republicii Moldova) se aflau la întretăierea mai multor culturi: a sciților, a tracilor odrizi, a ilirilor și a grecilor.

Cultură geto-dacică? Da... și nu

În veacul al V-lea însă, geții erau văzuți ca o populație cu aspect și obiceiuri scitice – a se vedea mențiunile lui Tucidide. De la Herodot aflăm că geții erau și crescători de cai, asemenea sciților. Față de sciții nomazi, geții erau însă sedentari.

Și fiindcă, secole mai târziu după Herodot, Strabon a spus că geții și dacii vorbesc aceeași limbă, mitologia națională românească a pus semn de egal între ei, concluzionând că, de fapt, este vorba de același popor, numit în două feluri de autorii elini sau latini.

Astfel, în cultura populară românească, tot ce a fost atribuit geților (izvoare antice, descoperiri arheologice diverse) a devenit și dacic. Dar și invers. Acest lucru nu a fost neapărat de bun augur, deoarece, în realitate, geții au avut lumea și cultura lor, iar dacii, un neam apărut pe scena istoriei la cinci secole distanță după prima mențiune a geților, au avut propria identitate.

E drept, în sec. I î.Chr., odată cu ascensiunea și ridicarea acelui mare rege trac, Burebista, arheologii au constatat o fuziune culturală nord-tracică. Arheologic, s-ar putea vorbi în aproape cele două veacuri ce s-au scurs între domnia lui Burebista și războaiele lui Decebal cu Traian despre o cultură geto-dacică. Dar doar atunci...

Aristocrați geți din epoca elenistică (ultima treime a sec. IV – primul sfert al celui următor î.Chr.). Coifurile de tip chalcidic, de import sau de producție locală, s-au descoperit în zona getică, atât la nordul, cât și la sudul Dunării. Armurile de tradiție greacă, din straturi textile sau din solzi de fier sau bronz cusuți pe piele, sunt de asemenea atestate în iconografia tracică. Capetele cailor erau bogat decorate cu numeroase aplice de argint. Veșmintele aristocraților traci erau – asemeni cu cele ale sciților – colorate și ornamentate cu diverse modele.

Herodot, despre vechii geți

„Cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci“

Deoarece geții făceau parte din marele neam al tracilor, ar trebui să amintim câteva lucruri generale despre aceștia. Din cercetările istoricilor moderni, știm astăzi că tracii se vor fi așezat în sud-estul Europei și în nord-vestul Anatoliei cândva prin mileniul II, în urma unuia dintre valurile de migrație venite din stepele pontice. Erau, deci, un neam de origine indoeuropeană, așa cum ne-o arată și puținele elemente de limbă pe care le cunoaștem.

Primul eveniment istoric major care îi scoate în evidență pe geți – datorită scrierii lui Herodot – este invazia persană din Balcani. Într-o campanie militară nemaiîntâlnită, regele regilor, împăratul achemenid Darius cel Mare, a venit din Orientul Mijlociu, a traversat Anatolia, apoi strâmtoarea Bosfor, în Tracia, cu intenția de a ajunge la nordul Dunării, în stepele pontice, spre a se răfui cu sciții.

Traversând Tracia paralel cu malul Mării Negre, armata lui Darius a întâlnit diversele triburi locale care de îndată i s-au supus (spune Herodot). „Înainte de a ajunge la Istru, [Darius] îi supune mai întâi pe geții care practică ritualuri de nemurire, căci tracii care au în stăpânirea lor Salmydessos și care locuiesc la miazănoapte de Apollonia (azi Sozopol, n.n.) și de orașul Mesembria (azi Nesebar, n.n.) – numiți skyrmiazi și nipsei – i s-au închinat lui Darius fără niciun fel de împotrivire. Geții însă, care luaseră hotărârea nesăbuită [de a-l înfrunta], au fost robiți pe dată, măcar că ei sunt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci".

Această faimoasă primă descriere a lui Herodot – citată întotdeauna parțial – e legată de vechii geți, deoarece campania lui Darius cel Mare a avut loc în jurul anului 513 î.Chr. și se referă la triburile ce locuiau între Dunăre și mare.

Reconstituirea ideală a momentului descris de Herodot. În drum spre țara sciților, din stepele nord-pontice, regele achemenid Darius cel Mare a supus toate neamurile tracilor. Doar geții cei nesăbuiți s-au împotrivit și îndată au fost robiți, cu toate că ei erau cei mai viteji și mai drepți dintre traci.
© Humanitas, 2021

Oglindă de bronz scitică descoperită în Transilvania. Secolul al VI-lea î.Chr. MNIR

Grecii despre traci. Cucerirea persană. Ridicarea tracilor odrizi

Când vorbeau despre traci, grecii se refereau la toate triburile care locuiau de la Marea Egee până în nord, la Istru (Dunăre). Ba îi considerau traci și pe locuitorii Bitiniei și ai Frigiei, țări aflate în Asia Mică, la est de Strâmtori (Bosfor și Dardanele); autorii greci ne spun că bitinienii și frigienii veniseră din Tracia și, înainte ca aceste țări să fie elenizate, vorbeau limbi asemănătoare cu cele tracice. În schimb, dincolo de Dunăre, spre miazănoapte, vechii greci îi numeau pe toți locuitorii „sciți", fără să îi deosebească pe nomazii iranieni de locuitorii sedentari, care aveau așezări.

După campania lui Darius cel Mare, perșii au ocupat politic, timp de circa 30-40 de ani, o mare parte din Tracia. După retragerea acestora (în urma războaielor avute în sud, cu grecii), vidul de putere rămas în urma lor a fost ocupat de regele odriz Teres, care a reușit să unească mai multe triburi, întemeind astfel primul mare regat tracic din istorie. Puterea lui se întindea până la gurile de vărsare ale Dunării, cuprinzându-i și pe geții de la sudul fluviului. Sciții, însă, considerau că Dobrogea de azi și ținuturile geților se aflau în puterea și în stăpânirea lor. Pentru a-i convinge pe sciți să accepte Dunărea ca hotar cu regatul odriz, regele Teres s-a folosit de o căsătorie politică.

Clanuri războinice

Triballii, la vest de geți, erau cel de-al doilea mare trib tracic din nord, de la Dunăre. Văzuți de greci ca un popor aspru și războinic, triballii au rămas, cu două excepții, mai mereu independenți. Într-o încercare de supunere a triballilor a fost ucis în luptă însuși marele rege Sitalkes al odrizilor. Au purtat lupte cu Filip al Macedoniei și cu fiul său, Alexandru al III-lea (cel Mare), care i-a învins și căruia i-au jurat supunere.

Triburi cu o cultură apropiată de a geților au locuit și la nordul Dunării, în spații întinse pe teritoriile Basarabiei, Moldovei și Munteniei, chiar și în sudul Transilvaniei. Vorbim tot de epoca străveche a geților, adică de secolele VI-IV î.Chr. Neavând informații scrise despre ei, arheologii i-au numit tot geți, deși, după cum știm despre tracii din Balcani, fiecare clan din fiecare zonă purta probabil alt nume.

Dintre tracii de la nordul Dunării se detașează clanurile ce locuiau între Carpați și râul Nistru. În acest teritoriu, ei locuiau în zonele împădurite și de deal, în timp ce câmpiile deschise erau cutreierate de sciții nomazi. De-a lungul secolelor VI-III î.Chr., deci timp de trei sute de ani, geții din nord-est au construit numeroase cetăți de refugiu, ce închideau între pereții lor de pământ și lemn suprafețe enorme. Numărul mare de fortificații indică nevoia de refugiu într-o epocă în care războaiele dintre triburi sau cu sciții erau permanente. Vorbim, deci, despre niște societăți războinice, conduse de căpetenii puternice și autoritare. Astfel s-ar explica și cum a fost posibilă ridicarea acestor cetăți, care implică un volum atât de mare de muncă. Cetățile geților din Moldova aveau ca pereți valuri de pământ late de 30 de metri și înalte de până la 9 metri, precum sunt cele de la Stânceşti (jud. Botoșani) sau Cotnari (jud. Iași).

Nu trebuie să idealizăm prea mult viața cotidiană a acestor geți. Pe lângă agricultură și creșterea vitelor, geții aceștia trăiau, asemenea sciților, din jaf, din tributuri de la vecinii învinși, din vânzarea de sclavi și din vămuirea unor drumuri comerciale de la Marea Neagră către nord. În așezările geților din Moldova au fost descoperite resturile unor mărfuri de lux importate din lumea greacă, precum amforele de vin sau de ulei de măsline, dar și unele podoabe și obiecte din aur de origine greacă, tracică sau scitică.

Cetatea getică de la Stânceşti (jud. Botoşani), formată din două incinte construite în momente diferite: prima, în jurul secolului al VI-lea î.Chr., a doua, poate cu o sută de ani mai târziu. Avea suprafaţa cumulată de cca 50 ha, valurile de pământ aveau baza lată de 25 m, iar înălţimea este şi azi de peste 5 m. În interiorul cetăţii, într-o locuinţă, a fost descoperit un depozit de piese luxoase de harnaşament (din care una de aur) de origine scitică.
© Humanitas, 2021

În Muntenia, la miazănoapte de linia Dunării, fortificaţiile getice sunt mai rare decât cele din Moldova, însă ele au fost descoperite în Teleorman şi mai ales în Oltenia. Structurile interioare ale unor fortificaţii puteau fi foarte complexe. Chiar şi o simplă palisadă din trunchiuri de lemn era o lucrare greu de realizat. Deseori, oamenii construiau palisade duble, din trunchiuri înfipte vertical, între care împleteau nuiele. Cele două palisade erau legate între ele cu bârne. Spaţiul dintre acestea era apoi umplut cu pământ sau cu piatră. Pentru a rezista incendiilor, lemnăria era tencuită cu lut.

Spaţiul tracic intră în sfera de influenţă elenistică

Spre mijlocul veacului al IV-lea, circa 150 de ani mai târziu faţă de episodul expediţiei scitice a lui Darius, puterea Macedoniei a crescut extraordinar sub stăpânirea regelui Filip al II-lea, tatăl lui Alexandru cel Mare. Filip i-a cucerit şi supus pe regii odrizi şi pe sciţii de la nordul Dunării şi apoi a adus sub controlul politic al Macedoniei cea mai mare parte a Traciei, până la Dunăre. Astfel, spaţiul tracic a intrat nemijlocit în sfera de influenţă a culturii şi economiei elenistice. Geţii de la nordul Dunării au beneficiat şi ei de noile legături dezvoltate între sudul grecesc, bogat şi civilizat, şi Balcani.

Această epocă va dura circa 80 de ani, pe parcursul cărora Tracia va face parte din lumea elenistică, sub domniile lui Filip al II-lea, Alexandru cel Mare şi Lisimah, fost general al lui Alexandru. Este epoca zisă a „prinţilor de aur“ datorită mormintelor fastuoase, ascunse sub tumuli de pământ, ale aristocraţilor şi regilor traci, inclusiv geţi.

În această epocă înfloreşte în tot spaţiul tracic o cultură tracică specifică, în care fuzionează elemente artistice venite din est, din lumea scitică, persană şi greacă. Din această perioadă provin minunatele coifuri de argint şi aur cu ochi magici, apotropaici, gravaţi pe frunţile acestora, şi piesele de harnaşament cu decoraţii animaliere.

Chipurile artei tracice din sec. al IV-lea î.Chr. Capetele a patru cnemide decorative de argint şi al unui idol, descoperite la (de la stânga la dreapta): Malmirovo-Zlatniţa, în mormântul unui prinţ odriz (MNIB); Vraţa, în tumulul Mogilanska Moghila (MNIB); Agighiol (MNIR); Agighiol (MNIR); Peretu (MNIR).

Viața cotidiană. **Portul. Habitatul**

Cum se îmbrăcau vechii traci? În picturile de pe vasele grecești, tracii sunt reprezentați stereotip, cam la fel cum sunt zugrăviți majoritatea barbarilor din nord sau est: cu căciuli, pantaloni decorați și mantii lungi, bogat ornamentate.

Războinic din sudul Traciei, echipat cu trei lănci și un scut semilunar numit pelta. El poartă o căciulă de vulpe *(alopekís)*, cizme de piele și o mantie de lână, bogat decorată *(zeíra)*.
© Humanitas, 2021

Asemănător (dar nu identic!) sunt pictați și sciții, amazoanele și perșii. Deși aceste imagini sunt niște clișee, studierea lor ne spune destule lucruri. Deoarece tracii locuiau pe o suprafață mare, cu diferențe majore de climă, de la Marea Egee până dincolo de Munții Carpați, dar și cu influențe culturale diverse, este firesc să fi existat diferențe regionale în portul lor. În arta greacă, tracii din ținuturile sudice apar îmbrăcați cu tunici, dar fără pantaloni, cu picioarele goale. În schimb, ei poartă pelerine lungi și grele, din lână, precum păturile, numite *zeíra*. Cu aceste pelerine, folosite probabil la origine de păstori, războinicii traci se apărau de frig în timpul nopților reci. De la Herodot aflăm că erau vopsite în culori vii.

Potrivit altor surse, tracii se apărau de frig și cu blănuri. În picioare purtau un soi de ghete înalte din piele de căprioară – după cum vedem în reprezentări și după cum ne spune și Herodot.

În schimb, tracii de la nord de Balcani, precum geții sau triballii, se îmbrăcau în veacurile VI-IV î.Chr. asemenea sciților. Aveau, cu siguranță, pantaloni și tunici deschise în față și cu poale lungi, de in sau lână vara, și de blană, iarna.

Căciulile tracilor, din pânză, pâslă sau din blană, erau de mai multe feluri. Originea lor – fie în Asia Mică sau Persia, fie în stepele scitice – se pierde în vremurile invaziilor indoeuropene. Căciula din blană de vulpe se numea *alopekís* (din numele grecesc al animalului). Coada vulpii era lăsată să cadă pe spate. Alte căciuli sunt variante ale „bonetei frigiene“ cu clape lungi care atârnau peste obraz și ceafă și care puteau fi legate sub bărbie. Aceste căciuli, în numeroase forme și variante, erau răspândite pe un areal larg, din Asia Centrală și Persia până în Europa, încă din Epoca Bronzului.

Unii traci se tatuau. Începând cu jumătatea veacului al IV-lea, sub puternica influență a Macedoniei, aristocrații traci, în special cei odrizi, au adoptat modele culturale grecești. Și-au ras bărbile, s-au îmbrăcat și și-au construit morminte precum macedonenii.

Reconstituire ideală a unei familii princiare tracice din epoca elenistică (sfârșitul sec. al IV-lea î.Chr.). Inspirată de fresca de pe tavanul mormântului tracic de la Kazanlîk. © Humanitas, 2021

Mormintele fastuoase ale aristocraților traci

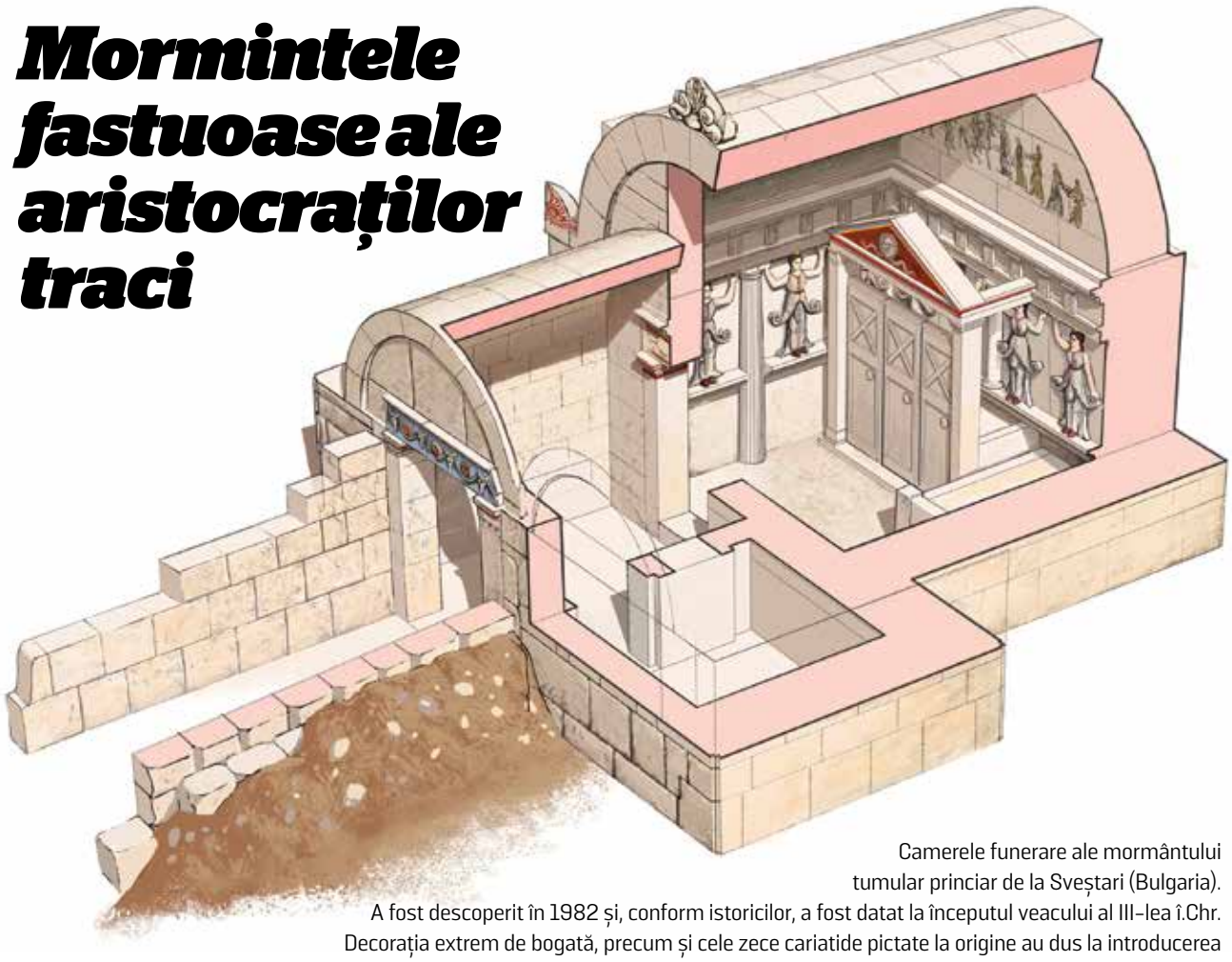

Camerele funerare ale mormântului tumular princiar de la Sveștari (Bulgaria). A fost descoperit în 1982 și, conform istoricilor, a fost datat la începutul veacului al III-lea î.Chr. Decorația extrem de bogată, precum și cele zece cariatide pictate la origine au dus la introducerea acestui monument pe Lista patrimoniului mondial UNESCO. © Humanitas, 2021

Cele mai spectaculoase descoperiri ale arheologiei tracice sunt mormintele aristocratice. Mai-marii tracilor se îngropau în morminte fastuoase, care ne stârnesc și astăzi uimirea și admirația. Ansamblul acestor morminte – impresionante prin numărul lor, prin arhitectură și prin opulența obiectelor depuse în ele, prin ritualurile complicate și misterioase din jurul celui mort – a reprezentat un adevărat fenomen cultural, unic în Europa. Cercetările ultimelor patru decenii au confirmat că mormintele tracilor, în ansamblul lor, sunt cele mai bogate din întreaga Antichitate europeană – și aceasta, în condițiile în care o mulțime de alte morminte au fost distruse, jefuite, pierdute de-a lungul celor 2.300 de ani scurși de atunci.

Uneori, sub o movilă aveau loc mai multe înmormântări, de regulă ale membrilor aceleiași familii. Camerele funerare erau acoperite în diverse moduri, de la acoperișuri plate, cu grinzi de lemn, până la bolți complicate din blocuri de piatră cioplită, adevărate opere de inginerie și arhitectură.

În camerele funerare se găseau paturi cioplite în piatră și pictate, pe care erau așezați defuncții. De jur-împrejur, pe podea sau agățate în cuie bătute în pereți, erau așezate depunerile funerare: țesături scumpe, arme, podoabe, vase de uz ritualic sau cu hrană, din ceramică, bronz sau metale prețioase. Aproape niciodată nu lipseau două-trei amfore cu vinuri grecești. Camera funerară avea uși precum cele ale unui templu, dar cioplite în piatră. În afara camerei funerare se sacrificau doi-trei cai (calul de călărie și cei înhămați la car) și cel puțin un câine de vânătoare. Harnașamentele cu aplice bogate erau uneori lăsate pe cai, dar cel mai adesea erau depuse lângă defunct.

Mormântul cu cariatide de sub Ginina Moghila este unul dintre cele mai spectaculoase morminte tracice cu cavou de piatră descoperite în necropola de la Sborianovo/Sveștari, ce se întinde în jurul așezării getice – probabil anticul Helis. A fost descoperit în 1982 și, în scurt timp, a fost înscris în Patrimoniul Mondial UNESCO. Ceea ce dă unicitate acestui mormânt sunt cariatidele (statui de femei, pe post de coloane) din camera funerară.

Deasupra patului funerar se află desenul schițat în cărbune, nefinalizat, care-l zugrăvește pe defunct, călare, primind o cunună de la o zeiță, temă preluată de la macedoneni. Mormântul a fost datat cu destulă certitudine în deceniul 270-260 î.Chr. – contemporan cu Dromihete. De aceea, unii istorici au emis ipoteza că mormântul ar putea aparține regelui geților.

Un alt mormânt tumular din lumea geților, dar aflat pe teritoriul României, în nordul Dobrogei, a fost descoperit

Așezarea și necropola getică de la Sborianovo/Sveștari (nordul Bulgariei, reg. Razgrad). Așezarea fortificată a fost construită în ultima treime a veacului al IV-lea î.Chr. și a fost părăsită după invaziile celtice din 280–279. Unii arheologi au sugerat că în acest loc s-a aflat capitala regatului getic Helis. Cetatea a avut caracteristici ale arhitecturii și urbanismului elenistic, o dovadă a relațiilor culturale strânse între Macedonia și lumea nord-tracică din epocile lui Alexandru cel Mare și Lisimah. La fel, majoritatea mormintelor tumulare grupate pe ambele maluri ale defileului râului Krapineț poartă pecetea influențelor macedonene.
© Humanitas, 2021

la Agighiol, în 1931, de către un localnic, care l-a și distrus în întregime. Acesta primise aprobare să extragă piatră cioplită din tumul, deși se știa că este un monument antic și încă din acea epocă existau legi de protecție a patrimoniului istoric.

Tracii de la nordul marelui fluviu se aflau într-o periferie a lumii tracice. Aristocrații geți care locuiau în aceste ținuturi (Muntenia, Oltenia, Moldova) nu au avut puterea și nici mijloacele tracilor odrizi din sudul Balcanilor. La Peretu (Teleorman) a fost descoperit și cercetat un mormânt tumular al unui aristocrat nord-dunărean foarte bogat. Doar că acesta nu a avut condițiile de a ridica un cavou de piatră. Ritualul de înmormântare a implicat incinerarea pe locul viitorului tumul a unui car luxos cu patru roți, fără defunct, și sacrificarea rituală a cel puțin trei cai și trei câini.

O istorie tulbure și războinică

În primul sfert al secolului al III-lea î.Chr., Balcanii și Grecia au fost invadate de mai multe valuri de celți, veniți din Europa Centrală și din Transilvania (unde se stabiliseră cu câteva generații în urmă). Cam în aceeași perioadă (cca 280 î.Chr.) a murit și Lisimah, ultimul rege macedonean care a controlat politic Tracia. Probabil în acea epocă s-a prăbușit și regatul getic al lui Dromihete, iar lumea geților de pe ambele maluri ale Dunării s-a fărâmițat în mici și numeroase triburi.

După o perioadă de jafuri rămase în istorie, o mare parte

Reconstituirea ritualului funerar al unui aristocrat get din zona Teleormanului, la Peretu. În tumulul mult aplatizat s-au găsit resturile a trei cai și trei câini, osemintele rămase nearse ale unui bărbat și părțile metalice ale unui car care a fost incinerat. Într-un cazan de bronz de import (grecesc) au fost descoperite mai multe obiecte de argint, printre care și un coif.
© Humanitas, 2021

dintre celți s-au stabilit în Balcani și de-a lungul Dunării. Epoca de aur a culturii tracice (în special în zona dunăreană) s-a stins încet în următoarele decenii, după acest moment. În aceeași perioadă tulbure, grupuri mari de germanici, bastarnii, veniți din nordul Europei, s-au stabilit în mare parte în Moldova (între Nistru și Siret). Cultura geților din Moldova s-a stins de asemenea, iar vechile fortificații ale acestora au fost părăsite. Singure, orașele pontice au rămas legăturile tracilor nordici cu lumea și cultura greacă. În schimb, a crescut foarte mult influența celților, stabiliți printre traci.

În preajma anului 200 î.Chr. își fac intrarea în istoria Balcanilor romanii. În 197 î.Chr., romanii îi zdrobesc într-o bătălie pe macedoneni, iar cinci decenii mai târziu cuceresc definitiv Grecia și Macedonia, transformându-le în provincii romane. Deja geții nu mai sunt cei de pe vremea lui Darius, nici cei de pe vremea lui Dromihete. Celții din Transilvania dispar din istorie, iar în locul lor se ridică un neam de traci nordici, înrudiți cu geții – dacii.

Este epoca în care numeroase triburi din Carpați și Balcani trăiau din jefuirea așezărilor bogate din sud. Tot la câțiva ani, poate și mai des, adevărate expediții militare de jaf, conduse de diverse neamuri barbare din Balcani, traci, celți, iliri, coborau spre Provincia Macedonia sau chiar mai la sud, în Tesalia sau Epir, jefuind și ucigând. Când mureau, toți acești războinici de profesie erau incinerați și îngropați cu propriile arme. Teritoriile unde au trăit, au luptat și au murit sunt marcate de mormintele lor, bogate în arme preluate atât din moștenirea celtică, cât și din cea tracică. În majoritatea acestora, arheologii au descoperit câte o spadă lungă, una-două lănci, zăbale și un pumnal curbat – o *sica*. În unele morminte s-au găsit și *umbo*-uri (întăritura de fier a scutului). În mormintele celor mai bogați războinici au fost descoperite – rar – coifuri și cămăși de zale, de asemenea de tradiție celtică sau elenistică.

Mormintele acestor călăreți sunt presărate pe un spațiu întins din Balcani până în Carpați.

Spadă celtică îndoită ritual, descoperită probabil în sudul Olteniei, în zona de contact cu scordiscii. Secolul II î.Chr. MMN

Reconstituirea unui rege dac, din epoca dacică timpurie (sec. al II-lea î.Chr.). Echipamentul este inspirat din descoperirile din mormântul de incinerație de lângă cetatea de la Cugir (jud. Alba). Cămașa de zale, coiful și spada sunt de origine celtică. Piesele sunt păstrate în Muzeul din Alba Iulia.
© Humanitas, 2021

Intră în istorie dacii

Primul autor care-i pomenește pe daci este însuși Iulius Caesar, pe la anul 50 î.Chr. – este drept, doar ca reper într-o localizare geografică: „Pădurea Hercinică începe în țara helveților, nemeților și rauracilor și, mergând paralel cu Dunărea, ajunge la granițele dacilor și anarților".

Și Strabon, și alți autori ne spun că dacii erau doar unul dintre triburile getice de la nordul Dunării, unul dintre triburile foarte active în luptele cu romanii ce au urmat anexării Macedoniei.

Trogus Pompeius îi numește pe daci o ramură a geților. Pe de altă parte, poetul Ovidiu, exilat de Augustus la Tomis, oraș grecesc, scrie doar despre geții cei teribili care locuiau pe-acolo, fără să aibă habar de „daci".

Astfel, putem observa că, până în veacul I d.Chr., tracii care locuiau între Dunăre și Carpați erau numiți geți

Pafta de centură (din fier cu placă de bronz) decorată cu figuri feminine, descoperită într-un mormânt de incinerație al unui aristocrat get la Popești (jud. Giurgiu). Prima jumătate a sec. I î.Chr. MNIR

(laolaltă cu cei din Dobrogea), vechiul nume cunoscut încă din vremea lui Herodot, în timp ce tracii din nord-vest și cei din Transilvania au început să fie cunoscuți ca daci. Însă în veacul I d.Chr., autorii greci și latini deopotrivă, care au scris după marile războaie dacice ale lui Domițian și Traian contra lui Decebal, petrecute între anii 86 și 106, au impus definitiv numele de daci ca etnonim colectiv pentru toate triburile getice de la nordul Dunării.

Cassius Dio, autor de limbă greacă, care a scris la începutul secolului al III-lea d.Chr. o monumentală *Istorie romană*, ne spune limpede cum termenii „daci" și „moesi" au luat locul celui de „geți". Iar numele țării, Dacia, a fost tot o creație a autorilor romani. Această practică, denumirea unui spațiu geografic după etnonimul considerat de romani ca dominant în acea regiune, e întâlnită des în literatura latină.

Geto-daci?

În epoca modernă, termenul „geto-daci" a început să fie folosit de arheologi încă din secolul al XIX-lea pentru a-i desemna pe toți tracii de la nordul Dunării, indiferent de epocă. De această formulă s-a abuzat în istoriografia ultimelor două decenii ale regimului comunist din România. Propaganda naționalistă a vremii dorea să impună ideea unui popor unitar care trăise din cele mai vechi timpuri exact pe același teritoriu ca românii de azi.

În cultura populară a zilelor noastre, termenul „daci" a ajuns să fie folosit excesiv și abuziv pentru a-i desemna pe toți posibilii strămoși din Antichitate, de la geții lui Herodot până la carpii și costobocii din sec. II-III d.Chr. Cu toate acestea, nu este întru totul eronat să folosim această formulă. După cum am mai precizat, în scrierile antice, geții sunt pomeniți timp îndelungat ca unul dintre marile triburi tracice de la Dunăre, în timp ce dacii apar târziu în literatura clasică, exclusiv în cea latină, și sunt văzuți doar ca o ramură a geților. Astfel, folosirea numelor „daci" sau „Dacia" este nepotrivită, anacronică pentru epocile mai vechi de sec. II î.Chr. Cel mai corect ar fi să folosim termenii „trac", „get", „getic", „dac", „dacic", „Dacia" întocmai ca scriitorii din vechime. O situație în care termenul „geto-dacic" poate fi folosit corect este aceea în care vorbim despre cultura și civilizația „clasică" a tracilor de nord (sec. II î.Chr. – sec. II d.Chr.). Deoarece în această perioadă cultura a fost relativ unitară în spațiul carpato-dunărean, eu însumi voi folosi acest termen.

Corect ar fi să vorbim despre geți până la începutul sec. I d.Chr., apoi despre daci sau geto-daci până la războaiele lui Traian și formarea provinciei romane Dacia.

Geții, până la Burebista

Revenind la istoria spațiului tracic din ultimul secol î.Chr., indiciile arheologice sugerează că geții intraseră într-o epocă de relativă prosperitate. În prima parte a acestui articol am vorbit despre traci și geți sub semnul influențelor scitice, grecești sau elenistice. Apoi, venirea celților în estul și în sud-estul Europei a schimbat direcția influențelor: în secolul I î.Chr., cultura getică a fost marcată de tradițiile La Tène (cultura celei de-a Doua Epoci a Fierului) aduse de celți.

Unii specialiști au numit aceste decenii de dinainte de domnia lui Burebista perioada „renașterii geților", pentru a o deosebi de „epoca întunecată", care a precedat-o, o perioadă de aproape un veac și jumătate din care nu avem mai deloc surse documentare despre lumea nord-dunăreană. Iar cele două secole de până la cucerirea romană din 106 d.Hr. au fost numite „epoca clasică" a civilizației geto-dacice.

Până la Burebista, geto-dacii nu au avut o unitate politică și este greu de crezut că ar fi avut conștiința aceluiași neam. Fiecare comunitate avea poate cel mult conștiința apartenenței la un trib. Erau grupați în regate tribale mai mari sau mai mici, peste care domneau căpeteniile, numite în scrierile vechi regi sau basilei. Înainte de Burebista, conflictele între aceste triburi erau constante, cu o frecvență probabil sezonieră, deși se limitau la mici campanii de jaf ori la lupte pentru controlul unor trecători, târguri sau teritorii de pe urma cărora se putea câștiga ceva. Unele dintre aceste mici războaie trebuie să fi fost pur și simplu ocaziile de care clasa războinică avea nevoie pentru a-și afișa vitejia și puterea, dobândind astfel prestigiu. Ca în toate societățile războinice, moartea în luptă era acoperită de glorie, era o împlinire a destinului războinicului, care-i asigura statutul de erou.

Desen al unei falere de argint cu reprezentarea unei zeități, din sec. I î.Chr., descoperită la Lupu (jud. Alba). Remarcabil izvor pentru detaliile de port feminin și ale felului în care se purtau fibulele perechi, pe ambii umeri. MNU
© Humanitas, 2021

Reconstituirea portului unei aristocrate din epoca dacică. Fibulele de argint erau purtate pe umeri.
© Humanitas, 2021

Cetăți, dave, așezări

Modurile în care mai marii dacilor își ridică fortificații în epoca clasică geto-dacică sunt diferite de cele din trecut. În secolul II î.Chr. apar, în zona subcarpatică, reședințele aristocratice fortificate. Unele dintre aceste cetăți au fost ridicate pe platouri înguste ale unor dealuri prăpăstioase. Un istoric roman din vremea lui Traian, Florus, spunea că „dacii trăiesc nedezlipiți de munți". În epoca clasică a geto-dacilor s-a răspândit obiceiul ca aristocrația războinică și regii să-și ridice cetățui-locuință pe vârful dealurilor și al stâncilor înalte și abrupte. Până la daci, geții din vechime și celții evitau să se stabilească în apropierea zonelor montane. Vechii geți căutau spațiile largi, de-a lungul râurilor. Dacii, însă, au urcat pe munți; nu este vorba de

grosul populației, ci doar de aristocrați. Aceștia își ridicau cetățile pe vârfuri abrupte de dealuri sau munți nu din nevoia de apărare, ci pentru a-și afișa statutul. Cetățile ridicate de daci pe piscuri stâncoase nu erau făcute să reziste unui asediu mai serios. În aceste cetăți abia puteau locui permanent câțiva oameni și nu se puteau depozita cantități mari de apă sau de hrană.

Pe de altă parte, în zonele de câmpie, în special în sudul și în estul Carpaților, au fost descoperite mari așezări fortificate. Acestea arătau ca niște sate mari, construite pe terase naturale cu maluri abrupte, deseori în apropierea marilor râuri. Arheologii le-au numit „dave", după sufixul din coada numelor unor așezări descoperite în izvoare.

Davele aveau o populație numeroasă și ateliere meșteșugărești; aici se țineau, foarte probabil, în mod regulat târguri și serbări religioase. În dave locuiau basileii care stăpâneau peste acel trib sau teritoriu. Tot în aceste așezări se aflau probabil temple sau alte locuri de cult. Perimetrul unei mari părți din suprafața davelor era întărit cu elemente defensive, însă existau și cartiere deschise, în afara acestui spațiu. Arheologii au constatat că între vechile cetăți și centre fortificate de dinainte de epoca lui Dromihete, precum Zimnicea, și davele din epoca clasică geto-dacică nu a existat nicio continuitate. Vechile fortificații au fost toate abandonate în cursul celui de-al treilea veac, iar noile cetăți și dave au fost reconstruite în alte locuri. Uneori au fost refolosite de către geto-daci fortificații din Epoca Bronzului.

Cercetările arheologice au constatat că locuințele geților din epoca clasică erau de suprafață (adică nu bordeie) și erau construite din bârne înfipte vertical în pământ, între care se împleteau nuiele, tencuite apoi cu lut ori din bulumaci de lemn (uneori pe fundații de piatră) așezați orizontal, unii peste alții și îmbinați la colțuri. În general, casele aveau plan rectangular, dar în așezările din Munții Orăștiei, la Grădiștea Muncelului/Sarmizegetusa Regia și în unele zone înalte au fost descoperite construcții cu formă poligonală, aproape rotundă.

Fibulele-pereche, de argint aurit, din tezaurul de la Coada Malului (jud. Prahova). A doua jumătate a sec. I î.Chr. MNIR

Cel dintâi și cel mai mare rege al Traciei

În urma unui context politic favorabil, un rege get, Burebista, a reușit să cucerească și să controleze (timp de mai bine de două decenii) un teritoriu enorm, de la Marea Neagră până dincolo de Tisa. A fost numit (în singurul izvor scris contemporan – Decretul lui Acornion) cel dintâi și cel mai mare rege al Traciei. Nu al geților, nu al Daciei – al Traciei.

Tezaurele geto-dacice

Odată cu formarea unei aristocrații geto-dacice a crescut și cererea de produse de lux. Pentru a o satisface, au apărut noi rețele de comerț, controlate acum și de negustori romani. Deși geții se luptau cu romanii, în lumea lor, civilizația romană pătrundea treptat, prin comerț și prin cultură.

Deoarece comerțul nu satisfăcea nevoile aristocrației, au apărut ateliere locale de meșteri. Vechiul meșteșug al lucrului în metale prețioase, pierdut cu aproape două veacuri în urmă, a reînviat. Atât la sudul, cât și la nordul Dunării s-au descoperit numeroase obiecte de argint lucrate cu măiestrie de meșterii locali. Cele mai răspândite sunt podoabele de port feminin, fibulele mai ales.

Provenind din această perioadă au fost descoperite întâmplător sau prin cercetări arheologice importante tezaure de argint, de monede și podoabe. Aceste tezaure vorbesc, pe de o parte, de o creștere a cererii de obiecte de prestigiu (podoabele din metal prețios), dar și de o instabilitate politică, deoarece oamenii nu-și ascund valorile în vremuri de pace și de liniște.

Argintul a fost principalul metal prețios din care erau făurite podoabele geto-dacice. S-a discutat în literatura arheologică despre faptul că dacii nu foloseau aurul, deși aveau acces la resursele din Munții Apuseni (dacii extrăgeau aur din nisipul râurilor). Această părere a fost mult nuanțată când, în ultimii 25 de ani, au fost descoperite (ilegal) în zona Munților Orăștiei, unde se presupune că a existat centrul de putere al regatului dacic din perioada clasică, numeroase depuneri votive de obiecte de aur (brățări spiralate), dar și tezaure de monede (faimoșii kosoni). Discuția între specialiști este acum dacă regalitatea dacică avea sau nu un monopol asupra aurului.

***

Avem nevoie de mult mai multe descoperiri arheologice referitoare la geți pentru a putea să creăm o imagine cât mai veridică despre ei. Să sperăm că deceniile care vin vor îndeplini acest deziderat.

Carte-eveniment despre geți

Cea mai recentă carte a lui Radu Oltean, *Geții lui Burebista și lumea lor*, apărută la Editura Humanitas în această vară, este mult mai mult decât lasă să se întrevadă titlul. Radu Oltean este cunoscut pentru cărțile lui de istorie, foarte bogat ilustrate, și pentru ilustrații istorice realizate pentru câteva dintre cărțile lui Neagu Djuvara. Excelent ilustrator, Radu Oltean a devenit din pasiune și un istoric autodidact, petrecând mult timp studiind surse istorice și materiale științifice, puse la dispoziție de istorici și de arheologi de prim rang din România. Vizitele pe teren, la fortificații, situri și săpături arheologice l-au făcut pe autor să devină de-a dreptul specializat într-un domeniu în care lucrări de tipul celor scrise de el sunt vitale, fiindcă lipseau cu desăvârșire.

Cartea despre geți nu e doar despre geți. Este despre lumea est-europeană în perioada antică, despre popoare și populații care s-au perindat pe aici și au influențat mai mult sau mai puțin societatea getică și lumea antică, în general. Aflăm despre sciți, sarmați, celți, traci, macedoneni, greci, perși și romani, despre războaie, meșteșuguri, comerț și descoperirea lumilor fascinante și fabuloase ale Antichității est-europene. Cartea vine ca un *prequel* – o poveste anterioară – a volumului I din lucrarea despre daci, luxuriant ilustrată, apărută în urmă cu mai mulți ani.

Volumul recent publicat este o premieră: dacă informațiile conținute nu sunt neapărat noi, ele sunt adunate pentru prima oară laolaltă într-o formă inteligibilă oricui vrea să afle despre geți. Și este pentru prima oară, într-o carte de istorie, când vedem în fața ochilor cum arătau efectiv geții, bărbați, femei, acum două mii de ani și mai bine. Din nou, centrul de greutate al cărții se află în ilustrații, realizate cu mare migală după descrieri antice și mai ales descoperiri arheologice care nu au fost utilizate până acum în acest sens. Pentru specialiști și amatori deopotrivă, cartea oferă ceva fiecăruia și mult tuturor.

Un adevărat tur de forță sintetic prin istoria antică, informații valide, ilustrații excepționale, o idee perfectă de cadou pentru întreaga familie!

DE ANDREI POGĂCIAȘ

Riton de argint terminat cu un sfinx cu capul unei tinere femei. Piesă din tezaurul getic de la Borovo (nordul Bulgariei, reg. Ruse). Prima jumătate a sec. al IV-lea î.Chr. MNIB.

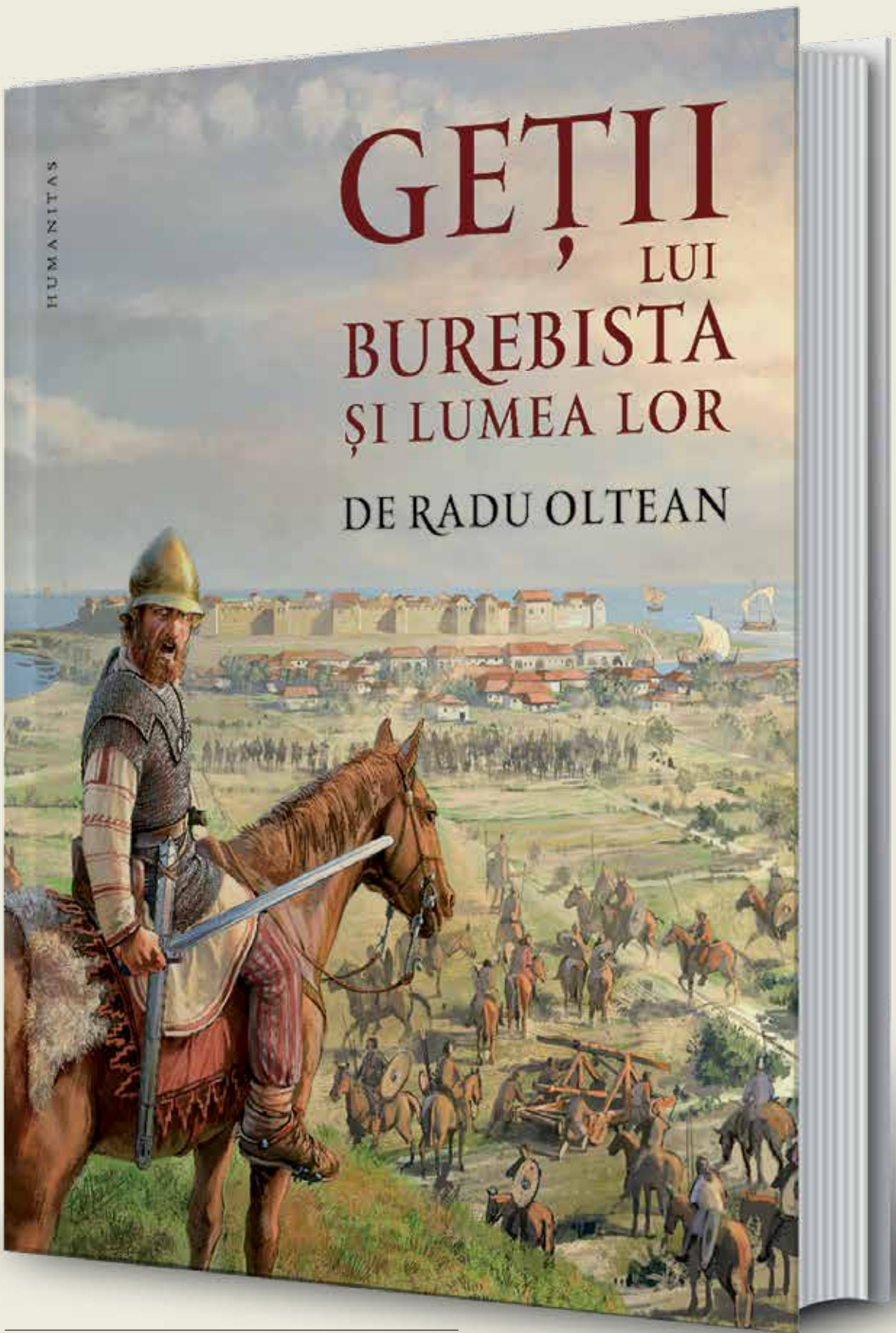

GEŢII LUI BUREBISTA ŞI LUMEA LOR

AUTOR: RADU OLTEAN

EDITURA HUMANITAS, BUCUREŞTI, 2021, WWW.HUMANITAS.RO

Războinic-erou sau poate un zeu sacrificând ritualic un berbec, reprezentat pe obrăzarul stâng al coifului de aur descoperit întâmplător, în 1928, în satul Coțofenești (Poiana Vărbilău, jud. Prahova). Datează de la mijlocul sec. al IV-lea î.e.n. MNIR

„Nu este neam pe lume mai barbar decât geții“

Despre geți și locul lor în istoria antică europeană

DE ANDREI POGĂCIAŞ | ILUSTRAȚII ŞI FOTOGRAFII DE RADU OLTEAN

Despre geți s-a scris încă din Antichitate și continuă să se scrie. Arheologia a venit și ea cu dovezi ale existenței și traiului acestora. Totuși, în afară de Zamolxe, niște războaie cu romanii și Burebista, prea puține sunt cunoscute publicului larg. Din păcate, și specialiștii au publicat o serie de materiale despre viața materială a geților în reviste științifice inaccesibile sau greu accesibile cititorului de istorie obișnuit. Despre geți s-ar putea scrie și elabora mult, povestea lor fiind recent adunată și prezentată publicului din multe surse de ilustratorul și autorul Radu Oltean. Nu putem decât spera ca într-o bună zi să avem o imagine cât mai veridică și mai plină de detalii despre acești strămoși ai românilor și nu numai.

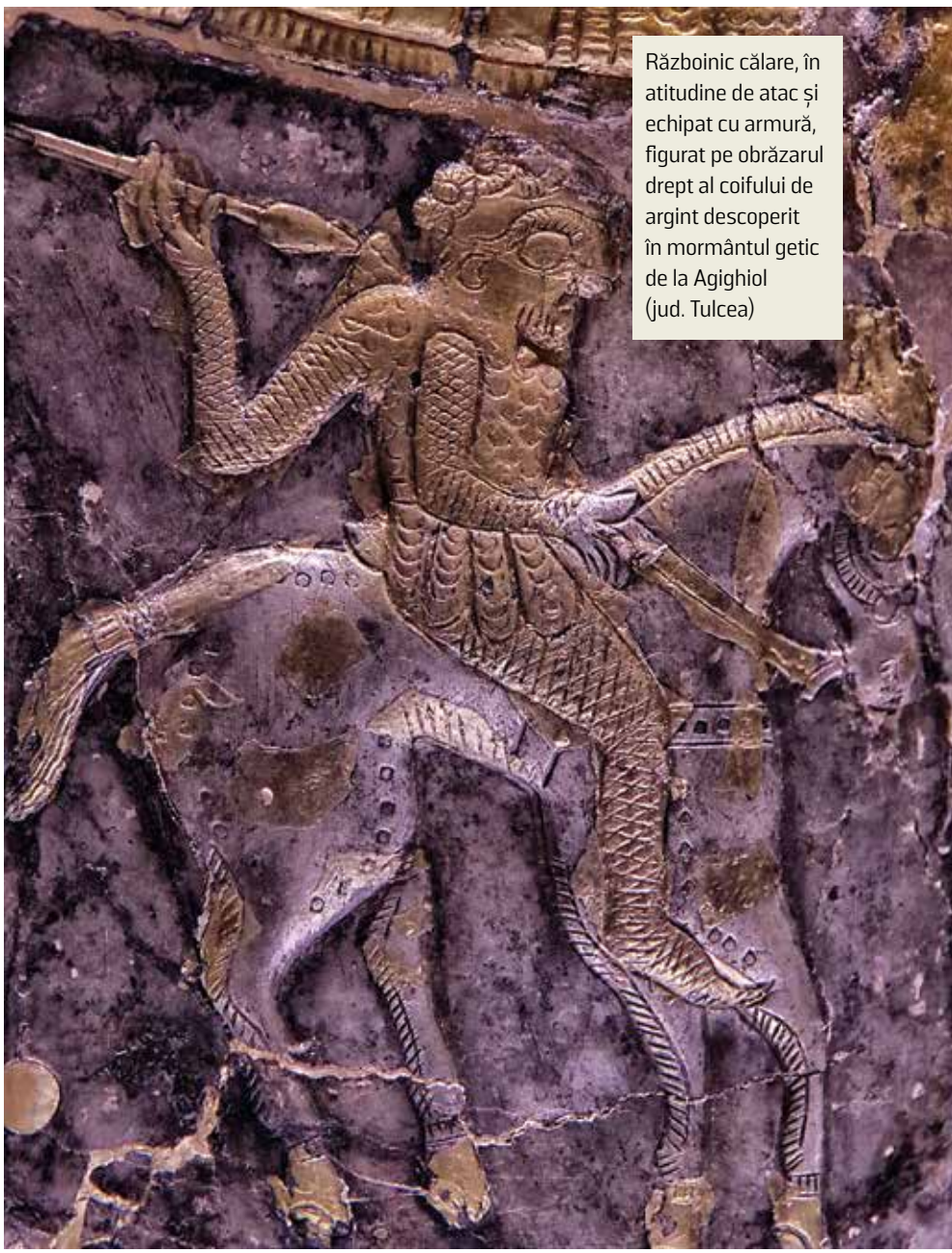

Războinic călare, în atitudine de atac și echipat cu armură, figurat pe obrăzarul drept al coifului de argint descoperit în mormântul getic de la Agighiol (jud. Tulcea)

Coifuri chalcidice de bronz, de tradiție greacă, descoperite în spațiul getic. Stânga, coiful cu obrăzare mobile descoperit la Făcău (jud. Giurgiu), MNIR. Dreapta (profil, față): unul dintre cele opt coifuri descoperite în satul Yudelnik (Bulgaria, reg. Ruse), MRIR

De unde știm despre geți?

Din păcate, geții nu au lăsat nimic scris despre ei, așadar trebuie să ne bazăm pe ce au scris mai ales grecii și apoi romanii despre acest neam războinic cu care au intrat la un moment dat în contact nemijlocit. În general, cronicarii antici erau orășeni care arareori părăseau zonele lor urbane sau arealul cultural-geografic în care-și desfășurau activitatea. Astfel, informațiile lor erau în general obținute de la militari, negustori, diplomați și sclavi/prizonieri, orice informație dată trebuind așadar să fie luată și analizată cu mare atenție. Apar frecvent în aceste lucrări antice numele de sclavi Geta sau Daos, dovadă a traficului de prizonieri dintre geți și daci și lumea mediteraneană, prizonieri din conflictele interne din lumea getică, sau dintre geți și sciți. Cu siguranță se vindeau/cumpărau și civili, și copii. Orașele grecești de la Marea Neagră mijloceau acest comerț.

„Așa suntem noi, tracii toți, și mai ales geții... nu suntem din cale-afară de cumpătați“

Merită amintiți câțiva dintre cei mai importanți autori de la care ni s-au și păstrat câteva rânduri scrise sau măcar câte o mențiune a geților. Nu sunt doar lucrări de istorie sau cu tentă istorică de tip cronică, ci și lucrări de literatură sau dramaturgie. Astfel, Sofocle (secolul 5 î.e.n.) scrie în tragedia sa *Triptolemos* despre „Charnabon, care în timpurile de față domnește peste geți“, acest personaj (istoric sau invenție?!) nemaiapărând nicăieri în altă parte în vreo cronică.

Menandru (343-292), autor de comedii, scrie într-o piesă de-ale sale, citată și de Strabon, un scurt monolog atribuit unui get, intens dezbătut în legătură cu presupusa poligamie practicată de geți: „Așa suntem noi, tracii toți, și mai ales geții – mă mândresc că mă trag din neamul acestora din urmă: nu suntem din cale-afară de cumpătați. Niciunul dintre noi nu ia o singură femeie, ci zece, unsprezece sau douăsprezece, și unii chiar și mai multe. Când se întâmplă să moară cineva, care n-a avut decât patru sau cinci neveste, oamenii din partea locului spun: *Bietul de el n-a fost însurat, n-a cunoscut iubirea*“.

Tucidide (460-396) îi menționează în treacăt pe geți – „geții peste care dai dacă treci munții Haemus [Balcani]“. Geții și populațiile din zona dintre Balcani, Dunăre și Marea Neagră „se învecinează cu sciții, au aceleași arme și sunt toți arcași călări“. Într-o compilație anonimă cu texte de până în secolul 3 e.n., păstrată într-un document medieval, scrie: „Se spune că geții întâmpină cu lovituri de tobă tunetele lui Zeus și îl amenință pe zeu trăgând cu arcul în văzduh“.

Importanța scrierilor lui Strabon

Pliniu cel Bătrân (23-79 e.n.) menționează că geții sunt numiți *daci* de către romani și că suferă din cauza avansului teritorial al iazigilor. Strabon (63 î.e.n.-19 e.n.), în lucrarea sa *Geografia*, este cel care face clar diferența între geți și daci, scriind că „elenii i-au socotit pe geți de neam tracic. Acești geți locuiau și pe un mal și pe celălalt al Istrului“, fapt observat arheologic. Dacă însă geții dintre Dunăre și Balcani par a fi fost sedentari, se pare că cel puțin o parte a geților de la nord de Dunăre erau nomazi sau seminomazi, fapt care se observă clar din tactica abordată și din echipamentul militar, specific neamurilor de arcași călare asiatici. Nu este încă clar dacă geții au legătură cu tyrageții (geții de lângă Tyras/Nistru, dar este posibil să fie așa, având în vedere denumirea și proximitatea) și cu celebrii massageți, confederație asiatică în bună parte scitică, având-o la un moment dat drept conducătoare pe nu mai puțin celebra regină războinică Tomiris.

Strabon continuă: „A existat și o altă împărțire a teritoriului chiar din cele mai vechi timpuri: căci pe unii îi denumesc [autorii] daci, iar pe alții geți. Geții sunt cei care se întind spre Pont și spre răsărit, iar dacii, cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania și spre izvoarele Istrului. Socot că ei se numeau în vechime davi. De aici și numele de sclavi, Geta și Davos, obișnuite la atici“, „Dacii au aceeași limbă ca geții. Aceștia sunt mai bine cunoscuți de eleni, deoarece se mută des de pe o parte pe alta a Istrului și totodată datorită faptului că s-au amestecat cu tracii și cu misii“. E clar că Strabon se referă la caracterul nomad sau seminomad amintit mai sus, care ar fi putut fi legat și de transhumanță.

Desen reprezentând o aplică de harnașament, din aur, cu reprezentarea unui personaj mitologic în armură (din colecția Vasil Bojkov, personaj controversat, care deține cea mai mare colecție de antichități din Bulgaria, majoritatea cumpărate de pe piața neagră).
© Humanitas, 2021

Războinicii dunăreni

Dio Chrysostomo (40-120 e.n.) a scris o *Istorie a geților*, din păcate pierdută. Lucrarea lui ar fi fost vitală și cu atât mai valoroasă cu cât autorul a avut o misiune diplomatică în Dacia în anul 96 și a avut contact nemijlocit cu societatea dacică. De asemenea, e foarte probabil să fi folosit surse mai vechi de care nici nu avem habar că au existat.

Pe lângă aceste descrieri, autorii antici greci și romani sunt cei care au lăsat și informații despre luptele dintre geți și inamicii lor din zonă. Astfel, știm despre înfrângerile lor în fața perșilor, în campania lui Darius contra sciților, din anul 513 î.e.n., sau despre conflictele cu sciții, odrisii și romanii. Cunoaștem detaliile conflictelor cu macedonenii, cu Alexandru cel Mare și cu urmașii săi, victoriile lui Dromihete și alianța cu Mitridate, regele Pontului, stat în nordul Anatoliei. De asemenea, cunoaștem bine povestea celor trei dinești geți, Dapyx, Roles și Zyraxes, din actuala Dobroge, care au purtat războaie între ei, războaie în care au intervenit și romanii. De asemenea, știm despre raidurile la nord de Dunăre ale romanilor, care învingeau liderii locali și mutau zeci de mii de geți la sudul Dunării, pentru a slăbi puterea barbarilor de la nord și a mări masa de contribuabili din teritoriul controlat de ei.

Cicero (106-43 î.e.n.) scrie în *Scrisori către Atticus*, în anul 49 î.e.n., în timpul Războiului Civil, despre trupe de mercenari geți, angajați de inamicii lui Cezar. Despre pericolul dac și getic în această perioadă mai scriu poetul Vergiliu (70 î.e.n. - 19 î.e.n.), poetul Lucan (39-65 e.n.), care scrie că un atac combinat al dacilor și geților, ca aliați ai lui Pompei, ar fi distrus Roma. Chiar dacă exagerează, spusele sale denotă teamă și respect față de războinicii dunăreni. Suetonius, în *Viețile celor doisprezece cezari*,

scrie că Cezar dorea să obțină controlul asupra dacilor, care se împrăștiaseră în Tracia și spre coasta maritimă. Dacă nu ar fi fost asasinat, probabil lumea antică ar fi fost martora unuia dintre cele mai mari războaie pe care Antichitatea le-a văzut vreodată, între Cezar și regele get Burebista.

În 31 î.e.n., în timpul războiului dintre Augustus și Marcus Antonius, aliat cu Cleopatra, se pare că avem parte din nou de trupe de geți/daci care se angajează sau vor să se angajeze în serviciul ambelor tabere implicate. Plutarh (46-120) menționează că Dicomes, regele geților, îi promisese un ajutor militar semnificativ lui Antonius în acest an. Dio Cassius (150-235) scrie la rândul său că, înainte de bătălia de la Actium din anul 31, dacii îi trimiseseră mesageri lui Augustus, dar nu au primit răspuns, așa că au mers la Antonius, dar nu i-au fost de folos nici acestuia, fiindcă erau dezbinați. Mulți dintre ei au fost astfel capturați de romani.

Suetonius scrie că, după ce i-a zdrobit pe daci și le-a executat trei dintre lideri, Augustus „a făgăduit-o pe Iulia [...] lui Cotiso, regele geților, și că tot atunci a cerut, în schimb, în căsătorie, chiar pentru el, pe fiica regelui". Informația este cel puțin dubioasă și apare doar în această sursă. Oricât de mult ar fi dorit împăratul Augustus să aducă pacea la granițele Imperiului său – iar Cotiso făcea dese raiduri la sud de Dunăre –, situația nu era atât de disperată încât să se recurgă la astfel de alianțe matrimoniale ciudate. Oricum, romanii nu aveau încă mari probleme în zonă, deci afirmația lui Suetonius poate fi eventual o bârfă a vremii pe care nu a verificat-o sau eventual un plan care circula la nivel înalt în conducerea romană, dar nepus în aplicare din motive evidente.

Desen reprezentând fundul unui bol (fială) de argint din tezaurul de la Yakimovo (nord-vestul Bulgariei, reg. Montana). Secolele II-I î.e.n. Deoarece a fost descoperit într-o zonă controlată în acea epocă de scordisci, se crede că ar putea reprezenta un zeu sau un nobil scordisc. © Humanitas, 2021

Burebista, *unul dintre cei mai puternici conducători de pe continent*

Cel mai cunoscut dinast get, și unul care a zdruncinat o perioadă lumea antică în zona est-europeană, a fost Burebista, care a reușit să își impună puterea peste un mare teritoriu, din Slovacia actuală până la Marea Neagră, între anii 60 și 48 î.e.n.

Strabon scrie că „ajungând în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, Burebista l-a înălțat atât de mult prin exerciții, abținere de la vin și ascultare de porunci, încât, în câțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de romani", mai ales fiindcă trecea Dunărea și ataca Tracia, Macedonia și Iliria. Se cunoaște, de asemenea, campania lui militară contra celților din jurul teritoriilor sale, urmată de atacul asupra orașelor grecești de la Marea Neagră, orașe care i s-au predat sau au fost cucerite, de la Olbia, la gurile Niprului, azi Parutyne, în Ucraina, până la Apollonia, azi Sozopol, în Bulgaria.

Astfel, regele get a devenit unul dintre cei mai importanți și mai puternici conducători de pe continent, statul său fiind cu siguranță al doilea ca forță după Roma. Geții erau bine înarmați, după cum ne arată cronicile și descoperirile arheologice, cavaleria dominând în proporție covârșitoare efectivele. Aceasta era dotată cu lănci, arcuri și săgeți, pumnale, spade, coifuri și armuri, și folosea, din câte ne putem da seama, tactica de gherilă a războinicilor stepei, prin atacuri rapide și retrageri ordonate. De la războinicii doborâți sau capturați se confiscau armele, care erau folosite în următoarele lupte.

Este posibil, de asemenea, ca în acea perioadă să fi existat o creștere demografică exponențială, care le-a permis geților să se arunce asupra tuturor vecinilor de aproape sau de mai departe și să devină o amenințare chiar pentru Roma. Celebra stelă a lui Acornion de la Dionysopolis, azi, Balcic, în Bulgaria, descoperită în anii '60 ai secolului XX, îl numește pe Burebista „cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia și stăpânind tot teritoriul de dincoace de fluviu și de dincolo", Acornion fiind cetățean al orașului care a purtat negocieri cu Pompei în numele regelui get.

Stăpânirea sa a durat doar până în anul 44, când Burebista „a pierit din cauza unei răscoale" – deci probabil nu asasinat, ci mort în luptă –, statul său fărâmițându-se în patru, apoi în cinci părți. După el, conducător al geților și dacilor a devenit marele preot, care a cumulat și funcțiile politică și militară. Următorul rege cunoscut în istoria barbarilor de la nord de Dunăre va fi Decebal, el deja fiind numit peste tot dac...

Reconstituire ideală a lui Burebista, „cel dintâi și cel mai mare rege al tracilor", după cum este numit în inscripția de la Dyonisopolis. Burebista a fost un adevărat rege elenistic, bine conectat la culturile Europei de Sud-Est. Echipamentul purtat este o combinație de piese de origine elenistică târzie (armura și coiful de bronz) și La Tène (spada, sica, zăbalele).
© Humanitas, 2021

Una dintre cele două zeități reprezentate pe o cană de argint din tezaurul tracic de la Rogozen (Bulgaria, reg. Vrața), în zona controlată în Antichitate de tracii triballi. Personajul masculin, cu un arc și o săgeată în mână (părând a-l reprezenta pe zeul Apollo), stă într-un car condus de o femeie și tras de cai înaripați. Pe partea opusă a cănii, în alt car, pare că se află zeița Artemis. MNIB

Depunere funerară a unor piese de armament și harnașament din perioada dacică timpurie (a doua jumătate a sec. II î.e.n.). Vârf de lance îndoită ritual, pumnal ,,sica'' și vârful metalic al tecii, zăbale de tip tracic, descoperite în sud-estul Munților Apuseni, în zona comunei Ceru-Băcăinți (jud. Alba). MNU

Foarte pe scurt despre religia geților

Nu are rost să insistăm aici asupra discuției legate de religia geților, sunt arhicunoscute relatările antice despre celebrul Zamolxe/Zalmoxe, fost sclav de-ai lui Pitagora, care ar fi revenit în țara sa și i-ar fi învățat cumpătarea și științele pe geți, conducătorii acestora ascultând de el și populația la rândul ei de lideri, fiindcă se spunea că aceștia fac voința zeilor.

Se știe că mai existau și alți zei în panteonul get, dintre cei care trăiau în ceruri, precum Mars Gradivus – Marte care pășește în luptă. Zamolxe i-a învățat însă pe geți că pot deveni nemuritori și că vor ajunge la el după moarte, bucurându-se de viață veșnică și de plăceri nenumărate. De aici unii spun că geții luptau fără frică, știind ce rai îi așteaptă după moarte. O dată la cinci ani, zeului i se trimitea un sol, alesul fiind aruncat în sulițe. Dacă nenorocitul nu murea, era considerat nedemn și alungat.

Strabon scrie că tot de la Zamolxe a rămas la geți obiceiul de a nu se atinge de carne, arheologia negând acest lucru – poate vegetarianismul era la modă printre elita getă sau în corpul preoțesc, sau printre cei mai habotnici. Nu avem de unde să cunoaștem ritualuri sau sărbători sau nimic altceva legat de credințe, religie, manifestări exterioare ale cultului. De asemenea, mitologia lor ne este complet necunoscută, orice fel de teorii legate de lupi albi sau alte fantezii rămânând basme inventate în perioada recentă pentru naivi.

Ovidius
și exilul printre greci și geți

Unele dintre cele mai importante și mai interesante informații despre geți ni le-a lăsat poetul Ovidius, exilat la Tomis de către împăratul Augustus, motivul acestui exil fiind necunoscut până azi – poetul se apără și spune că nu a făcut nimic rău și că doar ochii lui sunt de vină că ar fi văzut o „crimă", lucru pe care-l repetă de câteva ori în poeziile sale, dar nu dă nicio informație clară.

Și biografia lui, de altfel, o avem tot în versurile scrise de el. Știm astfel că s-a născut în orașul Sulmo (azi, Sulmona, în Italia) într-o familie de *equites*/cavaleri. A studiat la cele mai înalte niveluri, la Roma, și a refuzat intrarea în politică, chiar dacă avea calea așternută în fața sa. A preferat să se apuce de poezie, devenind faimos încă de tânăr, femeile fiind principala sa inspirație. S-a căsătorit de tânăr, iar la data plecării în exil o vedea pentru ultima oară pe cea de-a treia soție a sa. Fiicele sale s-au măritat în familii senatoriale bogate. Avem, astfel, imaginea unui om cultivat, talentat, sociabil, faimos, cunoscător de latină și greacă, autor de poeme în care trata în principal dragostea și aventurile erotice. Poeziile sale erau citite și recitate în saloanele înaltei elite, de multe ori chiar de autor însuși.

Există mai multe variante privitoare la cauzele exilului său – că era prieten intim cu unele femei din familia imperială; că era amantul uneia dintre nepoatele împăratului Augustus, exilată și ea ulterior pe viață de acesta; că vila sa era loc secret de întâlnire între nepoata lui Augustus și amantul său sau amanții săi; că era oaspete regulat la petreceri și orgii unde erau prezente și femei din familia imperială. După cum am spus, în scrierile sale dă vina pe ceva ce ar fi văzut și nu trebuia să vadă, pe o „crimă" la care a fost martor, dar despre care nu avea de gând să spună mai departe. De asemenea, dă vina pe versurile sale erotice, *Ars amandi,* despre care insistă că le-a scris pentru curtezane, nu pentru femeile nobile, și nu e vina lui că le citesc și acestea. E interesant de observat că lucrările sale nu au fost interzise, nici măcar în teatre, averea nu i-a fost confiscată și nu există vreo altă informație despre vreo altă pedeapsă adiacentă aplicată lui sau familiei lui. De asemenea, următorul împărat, Tiberius, în ciuda cererilor, nu i-a ridicat exilul.

Astfel, „ghinionul" lui Ovidius este norocul nostru, al celor care vrem să obținem unele informații despre geți de la martori oculari, poetul roman fiind probabil singurul care a scris despre aceștia în timp ce era în mijlocul lor. Cu toate că versurile sale sunt menite a isca milă și de a-și exagera condițiile de trai, putem extrage din ele multe idei interesante despre geți. Probabil scrierile sale și unele informații din ele au fost folosite ulterior de romani în campaniile lor pentru cucerirea totală și definitivă a Dobrogei.

Aristocrat roman în orașul grecesc Tomis

Tomisul a fost construit inițial drept factorie comercială a orașului Milet, probabil pe la mijlocul secolului VII î.e.n., iar numele său vine probabil de la cuvântul grecesc *tomi*, care înseamnă *tăietură* sau *deschidere*, și s-ar putea referi la golful sau portul Tomis, acum sub apele Mării Negre.

Ovidius scrie despre legenda fondării orașului, care nu are nicio legătură cu povestea falsă a aportului reginei massageților, Tomiris. Concurând împotriva celorlalte două orașe, Callatis și Histria, Tomis a reușit chiar să le înfrângă militar, cu ajutorul căpeteniilor barbare locale și a profitat de mutarea comerțului în portul său, ca urmare a înnisipării golfului de la Histria.

În timpul războaielor contra lui Mitridate, Tomis și alte orașe de pe coasta vestică a Mării Negre au intrat în alianță cu acesta, laolaltă cu unele triburi barbare. La puțină vreme, generalul roman Marcus Terentius Varro Lucullus a condus o ofensivă în zonă și le-a adus sub controlul Romei în anul 72 î.e.n. Zece ani mai târziu, cu ajutorul militar al geților și bastarnilor, orașele grecești au reușit să se elibereze de sub controlul roman, învingându-l pe guvernatorul roman al Macedoniei, Caius Antonius Hybrida, lângă Histria. Din păcate, nu cunoaștem detalii despre alianța orașelor grecești cu barbarii și relațiile lor ulterioare.

În anul 55 î.e.n., toate orașele grecești de pe malul vestic al Mării Negre, inclusiv Tomis, au fost supuse de regele get Burebista, care le-a ținut sub ascultare probabil până la asasinarea sa, în anul 44 î.e.n. În anii 29-28 î.e.n., romanii i-au înfrânt pe liderii getici din zonă, dar teritoriul a rămas sub controlul regatului tracic al odrizilor, așa că era controlat, de fapt, după cum spune și Ovidius, de cavaleria getică și sarmată care atacau ocazional zonele rurale și chiar orașele care țineau de Roma. Singura prezență romană mai solidă în preajmă era flota romană danubiană, care însă nu putea face față războinicilor călare. Abia în anul 46 e.n., deci la circa 30 de ani după moartea lui Ovidius, întregul teritoriu dintre mare și Dunăre va fi încorporat în provincia Moesia. Istoria orașului era deci strâns legată de barbarii care roiau prin Dobrogea, iar unii, după cum vom vedea, locuiau chiar în oraș, fără nicio problemă, spre uimirea poetului roman.

În timpul exilului lui Ovidius, deci din anul 8 e.n. până în 17/18 e.n., orașul era încă o așezare relativ mică, fără o viață culturală și socială bogată, la mila climei și a atacurilor barbare. Ovidius chiar scrie că singurele distracții pe care le poate avea în oraș sunt alcoolul și zarurile. De asemenea, una dintre dramele sale e că în jurul orașului nu existau vii, copaci sau livezi. În acel spațiu golaș, scrie Eusebiu din Cezareea în secolul IV, citând o sursă mai veche și necunoscută, încă se mai putea vedea mormântul poetului Ovidius.

Viață grea și rece – și la propriu, și la figurat

După cum am menționat, scrierile lui Ovidius de la Tomis sunt menite a înduioșa inimile cezarilor care îl țin în exil. Totuși, dacă e să analizăm situația orașului și a climei complet străine unui aristocrat roman, am putea să-i dăm dreptate bietului poet care își deplânge soarta pe un țărm atât de ostil.

Pe lângă tema frigului extrem de care suferă zona, și care cu siguranță îl afecta puternic, Ovidius prezintă în termeni oarecum duri, dar poetici și măreți, nația geților și îndeletnicirile lor. Cât o fi exagerat în aceste prezentări e greu de spus, dar imaginea barbarilor războinici nu poate fi foarte îndepărtată de adevăr.

Ovidiu vorbind geților la Tomis

Astfel, Ovidius scrie oarecum măgulitor că „Nu este neam pe lume mai barbar decât geții“, principala activitate a acestor războinici fiind jaful, care se pare că e un modus vivendi ținut la mare cinste: „Aici, ordii de barbari te-amenință cu jafuri/Și cu război: rușine li-i altfel a trăi!“. Avem însă și imagini poetice, chiar dacă oarecum... glaciale: „De frig, barbarii își pun pe ei cojoace,/Își pun ițari: nu-și lasă decât obrazul gol;/Iar țurțurii de gheață le zuruie în plete,/De alba promoroacă scânteie barba lor“.

Una dintre aplicele de harnașament descoperite la Letnița (Bulgaria, reg. Loveci). Mijlocul sec. IV î.e.n. Reprezintă un cavaler-erou în armură, luptând cu un urs. MNIB

„Dau barbarii năvală pe caii lor cei iuți“. Tacticile războinice și echipamentul geților

E interesant și foarte util pentru noi că un poet precum Ovidius, nedeprins cu războiul și orice fel de violență – cu toate că se plânge că la Tomis trebuie să poarte coif, armură și arme pentru a sta de strajă orașului, iar „... poarta e închisă,/Și zidul cel de pază ne apără de geți“ –, se apleacă asupra armamentului și a tacticii getice, care e similară până aproape la identificare cu cea a neamurilor de războinici călare din stepele Asiei. Astfel, atunci când îngheață apele și câmpiile, „Dau barbarii năvală pe caii lor cei iuți./Săgețile lor zboară departe, pân' departe,/Și toată-mprejurimea călări o pustiesc“. Oamenii din așezările din afara zidurilor, care nu reușesc să se adăpostească în oraș, sunt duși în robie sau omorâți, „căci îi străpung îndată/Săgeți încârligate și unse cu venin“.

La aceste descrieri legate de săgeți otrăvite poetul revine de mai multe ori, semn că acestea erau folosite intens de geți și provocau victime în mod regulat: „Cu arc și cu săgete muiate în veninuri,/Dușmanul de-a călare dă zidului ocol“, și „Ca ei să facă moartea mai crudă, mai cumplită,/Cu fiere de șerpoaică își ung a' lor săgeți,/Și, înarmați cu ele, dau zidului târcoale,/Cum dă târcoale lupul în jurul unui țarc./Când arcul și-l încoardă cu struna cea făcută/Din păr de cal, tot timpul rămâne-așa, întins./Ca parii stau pe case săgețile înfipte...“. Teama tuturor e dată de rapiditatea cu care geții dau atacurile și se retrag: „Când nu te-aștepți, ca stolul de păsări vin dușmanii:/Abia-i zărești și-ndată cu prada s-au și dus“.

Ovidius povestește și un episod întâmplat anterior, dar nu se spune exact când, însă e clar că din acea perioadă când teritoriul Dobrogei era sub „administrația“ regatului odris, și în preajma cetății Egisos/Aegyssus/Tulcea: „Cetate veche este la Dunăre sau Istru,/Cu ziduri tari: într-însa nu-i lesne de pătruns./Egisos a clădit-o și-i zice tot Egisos,/Pe numele lui însuși, de crezi ce spun ai lui./Când geții, fără veste măcelărind pe-odrisii/De-acolo, ridicară spre rege arma lor,/El, marele lui nume sporindu-l cu virtutea,/Încins de oaste multă, sosi numaidecât/Și nu plecă de-acolo decât atunce numai/Când înecă în sânge pe geții vinovați“.

„... graiul cel sălbatic, străin de limba noastră...“

Foarte importante pentru noi sunt referirile la limba geților. Am menționat anterior că Ovidius era un om de o vastă cultură, cunoscător de latină și de greacă. Totuși, din scrierile sale rezultă foarte clar că limba geților diferă complet de latină și de greacă. Dacă în cazurile când descrie frigul, condițiile de trai sau barbaria geților am putea să-l acuzăm de subiectivism și exagerare, nu există absolut deloc această suspiciune în cazul spuselor sale despre limba geților. Citatele din poemele lui Ovidius sunt destul de clare în acest sens.

După o perioadă petrecută acolo, printre geți, Ovidius spune: „Mai aș putea în limba getică să scriu“, mai ales fiindcă „... pentru limba noastră pe-aice nu-s urechi!“. Geții nu au deprins nici greaca, iar de latină nici nu poate fi vorba: „... graiul cel sălbatic, străin de limba noastră,/Și care biruit-a și vorbele grecești“.

Ovidius se simte frustrat de faptul că nu se poate înțelege deloc cu geții: „Și ei vorbesc o limbă corcită între dânșii:/Nu pot decât prin semne cu ei să mă-nțeleg./Eu sunt aice barbar: nu mă pricepe nime/Și geții râd ca proștii de graiul meu latin“. Peste ceva vreme, scrie: „Tot locu-i plin de barbari./Ce urlet ca de fiară!/Tot locu-i plin de glasuri sălbatice de geți./Chiar limba mea de-acasă mi-e teamă c-am uitat-o,/Căci astăzi ca sarmații și geții eu vorbesc“. În fine, după șase ani petrecuți la Tomis, scrie: „Eu, de-atâta vreme, și limba le-o vorbesc“ și „... am scris în graiul getic,/Cuvintele barbare le-am pus în vers latin!“. Dacă acest lucru e adevărat, nu putem decât să ne gândim cu tristețe că acele scrieri ale lui Ovidius s-ar fi putut păstra undeva, la fel ca restul operelor sale, și am fi avut astfel ocazia să știm măcar parțial cum suna limba geților.

Geții care trăiesc în cetate – și grecii care atacă cetatea

Vorbind despre geți în general, Ovidius combină la un moment dat în strofe compacte diverse informații despre aceștia, și militare, și lingvistice. E interesant că spune foarte clar ceea ce reiese și din alte versuri de-ale sale, și anume că mulți geți locuiesc în mod uzual în Tomis, dar nu spune ce fac aceștia în interiorul zidurilor. Unele versuri, precum cele care urmează, sunt oarecum paradoxale, vorbind în același timp

despre geți care locuiesc în cetate și geți care atacă permanent cetatea: „Cu geții în amestec sunt grecii de pe-aice,/Dar geții cei sălbatici îi copleșesc pe greci./Călări pe cai, puzderii, sarmații și cu geții/Tot mișună pe drumuri: când vin, când iar se duc!/Nici unul nu-i să n-aibă la dânsul arc și tolbă,/Și cu venin de șarpe sunt unse-a lor săgeți./Au glas și chip sălbatic, aidoma lui Marte;/Nici barba nu și-o taie, nici pletele din cap,/Și mâna lor îndată te-njunghe cu cuțitul,/Căci tot barbarul poartă la coapsă un cuțit“. Și în oraș „Duci frica unor barbari amestecați cu greci./Mai mult de jumătate din case le au ei./Chiar dacă nu te-ai teme, te-ai îngrozi văzându-i/Cu chica lor cea lungă și îmbrăcați în piei“.

Oamenii „mai cruzi sunt decât lupii:/Abia dacă sunt vrednici de numele de om!/De legi ei nu au frică, dreptatea-i încălcată:/De sabie răzbită, ea zace la pământ./Pe fața lor cumplită curg pletele netunse,/Iții și cojocul îi apără de frig./La unii se văd urme de limbă elinească,/Dar barbară ș-aceasta în gura unui get./Nu-i nime între dânșii să poată latinește/Să spună chiar cuvântul cel mai obișnuit“. „Aici, la noi, dreptatea cu sabia se face:/Când s-au luat la harță, chiar pân’ la sânge-ajung“.

Paragrafele merită analizate succint. Cine erau acei geți care locuiau în interiorul zidurilor Tomisului? Locuiau ei oare și în alte cetăți grecești? La prima vedere, ei puteau fi în marea majoritate din aristocrația getică locală, nobili care adoptaseră un stil de viață mai confortabil și poate mai sigur în casele orașului, laolaltă cu familiile și probabil cu suita lor. Probabil erau nobili care-și pierduseră dintr-un motiv sau altul poziția în societatea getică, de aici și eventualele atacuri getice asupra orașului. Poate alții erau translatori, negustori, emisari ai unor lideri sau triburi, mercenari angajați de oraș.

Oricum ar fi, se pare că grecii acceptaseră această prezență permanentă și nu se temeau de aspectul fioros al geților, cu bărbile și pletele în vânt, nici de comportamentul acestora. E clar că unii dintre geți rupeau puțină greacă, unii cu siguranță mai bine decât alții, fiindcă obțineau avantaje bănești din traducerea unor discuții, negocieri, scrisori sau acte comerciale, de exemplu. Latina nu era încă la modă în zonă, și se pare că geții nu o vorbeau: „Nu-i nime între dânșii să poată latinește/Să spună chiar cuvântul cel mai obișnuit“ ne dovedește și acest lucru, și faptul că, încă o dată, limba geților (și a dacilor) nu avea nimic în comun cu latina. Argumentul suprem pentru acest lucru, nebăgat însă în seamă de tagma dacomană, este că nici măcar unul dintre autorii antici nu menționează că acești barbari din zona carpato-danubiano-pontică ar vorbi o limbă identică sau asemănătoare cu latina sau cu greaca, lucru care ar fi fost cu siguranță observat și notat de întreaga lume antică greco-romană.

Despre dreptatea făcută cu arma în mână s-ar putea să fie pur și simplu vorba de dueluri judiciare, prezente în societatea europeană din Antichitate până în perioada modernă, dar necunoscute sau neacceptate de Ovidius. Este de asemenea posibil ca acești geți din oraș să fi avut o înțelegere clară cu autoritățile și să se fi condus după propriile reguli, de aici diferența pe care o observă oripilat aristocratul roman. Neavând mai multe informații, aceasta rămâne o variantă validă de lucru.

Perit-au geții?

Chiar dacă au rămas o perioadă în cronicile antice, și numele lor a fost folosit și în câteva cronici medievale de către autori care foloseau anticele denumiri în stil livresc, pentru a desemna populația din preajma Dunării, geții au avut soarta atâtor populații ale Antichității, dispărute în timp sub loviturile inamicilor sau asimilate de culturi și civilizații mai întinse și mai viguroase.

Soarta geților a urmat-o îndeaproape pe cea a moesilor, dacilor și altor neamuri din zonă, supuse Romei. Romanizarea acestor teritorii s-a făcut intens și masiv, populația barbară fiind ori nevoită să se adapteze, ori să se retragă în *barbaricum*, unde era de asemenea supusă unui fenomen de pierdere a identității, atâta cât era, în marea masă a creuzetului de neamuri europene și asiatice care s-au succedat secole la rând în această zonă.

Echipamentul militar al unui prinț odriz descoperit în mormântul de la Malmirovo–Zlatnița (Bulgaria, reg. Iambol). Coif de bronz de tip chalcidic decorat cu trei șerpi, armură de piele cu solzi de fier cusuți, grumăzar (protecție pentru gât). A doua jumătate a sec. al IV–lea î.e.n. MNIB

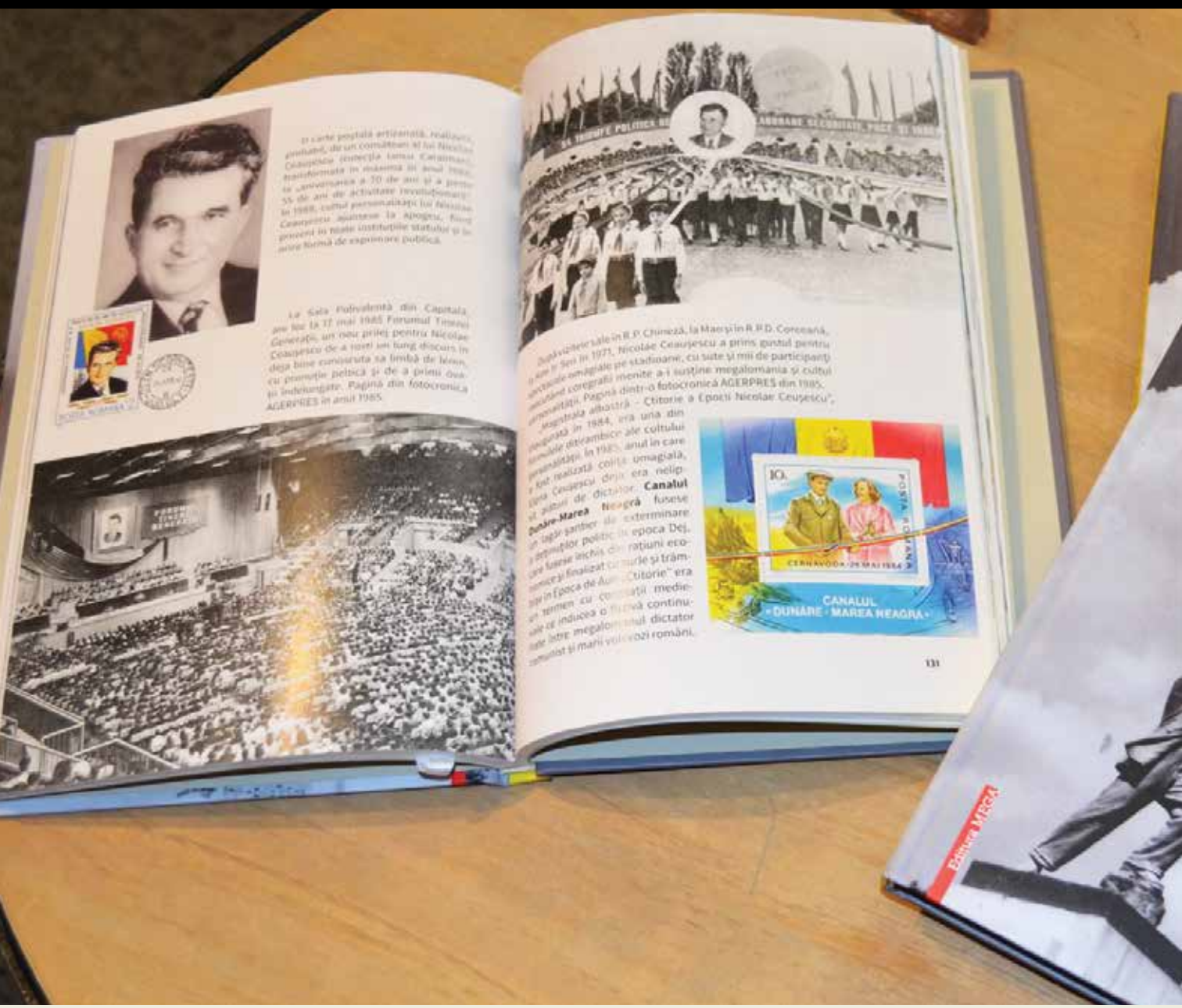

România
Album de istorie comunistă:
1948-1989

DE CIPRIAN STOLERU

Volumul România. Album de istorie comunistă: 1948-1989, semnat de istoricul Călin Hentea şi apărut la Editura MEGA, se înscrie printre cele mai interesante apariţii editoriale ale anului. Cartea îl poartă pe cititor în universul propagandei comuniste româneşti, prin publicarea unei colecţii personale de mărturii iconografice, îndeobşte cărţi poştale, asupra modului în care comuniştii dejişti şi mai apoi cei ceauşişti s-au privit pe ei înşişi şi lumea din jurul lor. Imaginile sunt spectaculoase şi sunt însoţite de scurte şi elocvente explicaţii care descifrează pentru publicul larg capcanele propagandei comuniste româneşti.

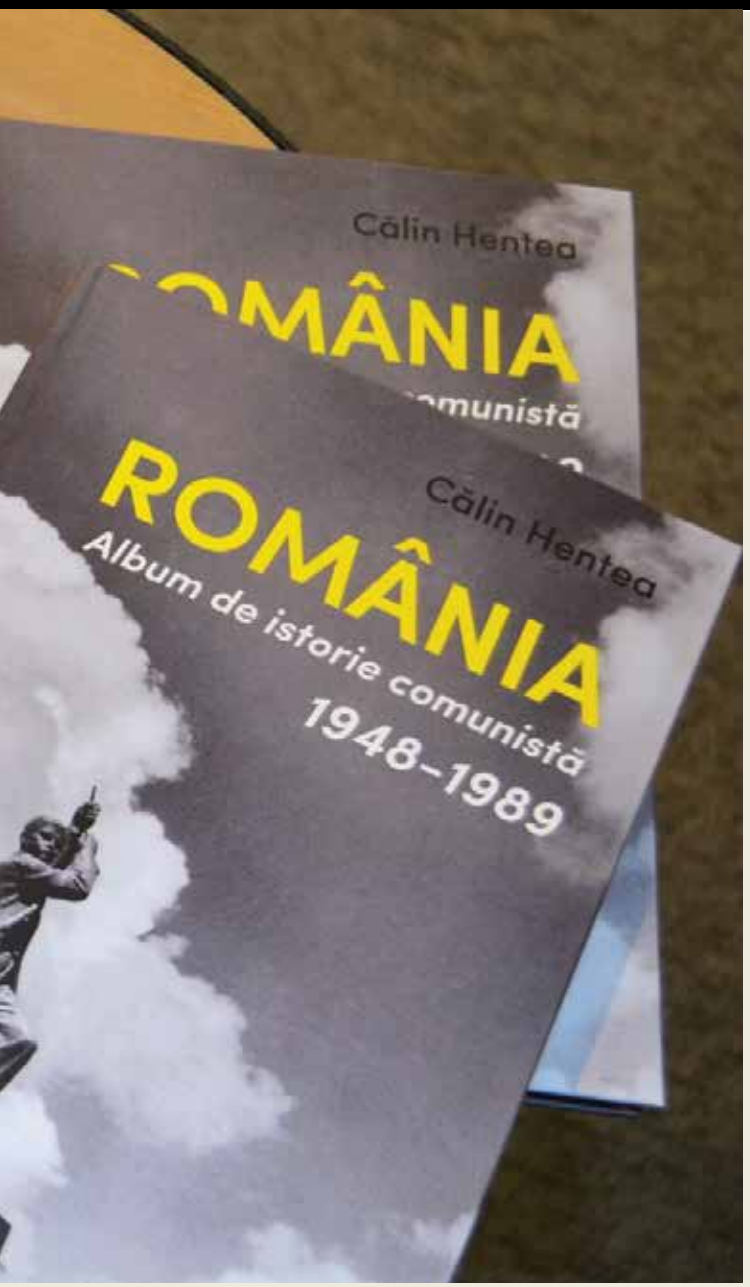

Oricât de bogată ar fi limba română, un album de fotografie nu poate fi povestit, pentru că, nu-i așa, o imagine poate spune mai mult decât o mie de cuvinte. Însă, *România. Album de istorie comunistă: 1948-1989* reprezintă mai mult decât „o culegere" de imagini, este o introducere în propaganda comunistă românească. Cum ar putea să înțeleagă publicul larg semnificația unei cărți poștale emise de regimul comunist în anii '50 sau mai târziu? Călin Hentea a înțeles această capcană și a adăugat la începutul fiecărui capitol repere cronologice relevante, necesare pentru „descrierea decorului intern și internațional al acelor ani".

Chiar în prefața cărții, istoricul Adrian Cioroianu caracterizează albumul fiind drept „foarte prietenos pentru viitorul cititor", construit din două mari blocuri, dedicate fiecare celor doi conducători comuniști ai partidului unic, adică Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu. Fiecare secțiune are cronologia sa – din care aflăm deseori lucruri foarte interesante, alături de conexiuni inedite între evenimente.

Un alt punct forte al albumului sunt explicațiile care însoțesc fotografiile publicate. Scurte, comprimate și suculente, ele oferă cititorului un îndrumar pentru a înțelege contextul social și politic al vremurilor în care au fost tipărite și puse în circulație.

Dar cum a făcut autorul selecția imaginilor publicate și pe ce criterii? Răspunde Călin Hentea chiar în prefața cărții: „Am ales doar imaginile tipărite pe care liderii politici ai vremii le-au considerat în acel moment vrednice și utile pentru susținerea intereselor și ideologiei lor și au acceptat să fie publicate despre ei, despre alții sau despre lumea în care trăiau. Desigur, astăzi, după trecerea unor decenii, eliberați de emoțiile și percepțiile subiective ce le aveam la momentul apariției acestor imagini, le citim și le înțelegem altfel, conștienți fiind de ceea ce se ascundea în spatele lor".

Evoluția propagandei comuniste, de la Dej la Ceaușescu

Se cuvin menționate câteva observații privind conținutul și profilul ilustrațiilor, pe care le face chiar autorul: „În epoca Dej, dominante sunt desenele, acea grafică angajată într-o retorică de propagandă cât mai virulentă și ușor accesibilă la cel mai jos nivel de cultură și educație al românilor din acea vreme. Mesajele politice, fie acestea pe un ton solemn, fie pe unul satiric, sunt evidente pentru orice privitor. Calitatea fotografiilor de pe cărțile poștale provenind din anii '50 este slabă, chiar dacă este vorba de subiecte militare ori citadine. Vehemența și angajarea ideologică din lozincile acelor ani sunt elocvente: «Stalin și poporul rus, libertate ne-au adus!»; «Ana, Luca și cu Dej bagă spaima în burgheji!»; (...) La începutul anilor '60, Combinatul Poligrafic Casa Scânteii a început să producă o bună parte a tipăriturilor, așa încât cărțile poștale fotografice, în majoritate alb-negru, au căpătat o calitate ireproșabilă, chiar și la nivelul zilelor noastre. În epoca ceaușistă, ilustrațiile grafice sunt din ce în ce mai puține, majoritatea cărților poștale sunt fotografii color, dar de o calitate din ce în ce mai slabă, pe măsură ce utilajele tipografice se învecheau, nemaifiind modernizate din cauza politicilor de austeritate dictate de Ceaușescu în anii '80. În «Epoca de Aur» nu mai poate fi sesizat nici caracterul belicos-ofensiv al imaginilor militare și nici virulența antioccidentală și antiimperialistă din anii '50. Se renunțase și la ostentativa luptă de clasă afișată în «obsedantul deceniu». Lozincile ce trebuiau scandate de 23 August erau: «Trăiască Partidul Comunist Român în frunte cu secretarul său general – tovarășul Nicolae Ceaușescu!»; «Trăiască Partidul Comunist Român, continuatorul celor mai înaintate tradiții revoluționare ale clasei muncitoare, ale poporului român!»".

O parte deosebit de consistentă a albumului surprinde societatea românească filtrată și redată de propaganda comunistă. Veți descoperi imagini inedite răsfoind volumul, iar revista „Historia" vă oferă o foarte scurtă incursiune în albumul realizat de Călin Hentea.

▲ Proclamată drept zi naţională abia în 1950, la propunerea lui Gheorghiu-Dej (înainte de 1948, ziua naţională a regatului român fusese 10 Mai), până la căderea regimului comunist, ziua de 23 August a cunoscut de-a lungul perioadei dejiste şi ceauşiste un şir întreg de semnificaţii propagandistice dictate de oportunismul politic al dictatorului.
La început, 23 August 1944 a reprezentat doar un moment de linguşire şi prea-supunere faţă de URSS şi puternica sa Armată Roşie, care ocupa întreg teritoriul naţional.

▲ 1 Mai a figurat pe numeroase afişe şi cărţi poştale, pe timpul regimului dejist, fiind considerată o sărbătoare muncitorească importantă, la care se defila în faţa tribunei oficiale ocupată de liderii comunişti care făceau, zâmbind, cu mâna coloanelor de muncitori cu steaguri roşii.
Fiind ziua tuturor celor ce muncesc, 1 Mai oferea în 1949 Editurii Direcţiei Superioare Politice din Armată ocazia sublinierii unităţii dintre popor şi militarii care apărau cuceririle revoluţionare ale acestuia.

▲ Pentru a scăpa de mizeria în care a fost aruncat după stigmatizarea sa în 1948 de către publicistul stalinist Sorin Toma, nonconformistul poet şi prozator Tudor Arghezi (1880–1967), recuperat de Gheorghiu-Dej ca urmare a dezgheţului poststalinist, a fost unul dintre numele reprezentative ale culturii române interbelice, care s-a conformat regimului comunist, servind prin gesturi şi prezenţe simbolice propaganda acestuia, inclusiv prin volume precum *1907-Peizaje* sau *Cîntare omului*. Carte poştală a Editurii Militare din 1964.

▲ În anii '50, în cinematografele din RPR dominau filmele sovietice. Foarte rar mai răzbăteau producţii franceze sau italiene ale unor regizori (de ex. Louis Daquin, Henri Colpi) sau cu actori simpatizanţi comunişti (de ex. Yves Montand, Gérard Philippe) sau agreaţi de regim. Coperta unui pliant de prezentare a filmelor ce urmau a fi proiectate pe ecranele Capitalei în 1957.

Ubicuitatea propagandei

În perioada stalinistă (până în 1953), presa din RPR (ziare, reviste centrale şi locale) primea spre publicare caricaturi politice de tip fluturaşi în format A5, dar şi fotografii, aprobate de cenzura comunistă şi de organele de partid, pentru susţinerea campaniilor de propagandă ce reflectau oportunismul poziţiei politice a Partidului Muncitoresc Român faţă de principalele probleme ale vieţii interne şi internaţionale, precum şi subordonarea totală faţă de PCUS. Exceptând prima jumătate a anilor '60, când Gheorghiu-Dej a iniţiat o desprindere treptată, prudentă şi parţială faţă de hegemonia sovieticilor, cu precădere în sfera culturală şi imagologică, propaganda regimului de la Bucureşti a urmat cu scrupulozitate liniile directoare stabilite de Moscova.

GRAFICUL PRODUCTIEI
COBAR
— ÎN SECŢIA VOASTRĂ S'A VORBIT DESPRE LUPTA PENTRU PACE ?
— DA TOVARĂŞE ! PRIVEŞTE CUM A CRESCUT GRAFICUL PRODUCTIEI !...

Despre necesitatea ubicuităţii propagandei şi învăţământului politico-ideologic la orice loc de muncă (semnată Cobar).

„Câinii", adică liderii occidentali Churchill, De Gaulle, Tito, latră neputincioşi în faţa imperturbabilelor coloane de muncitori (semnată Leru).

Despre colectivizare, războiul intern purtat de comunişti împotriva ţăranilor mai înstăriţi numiţi chiaburi (semnată Cobar).

Dean Acheson, secretarul de stat american în perioada 1949-1953, satirizat drept regizor al liderilor europeni anticomunişti, printre care şi Tito, portretizaţi drept simpli actori disciplinaţi.

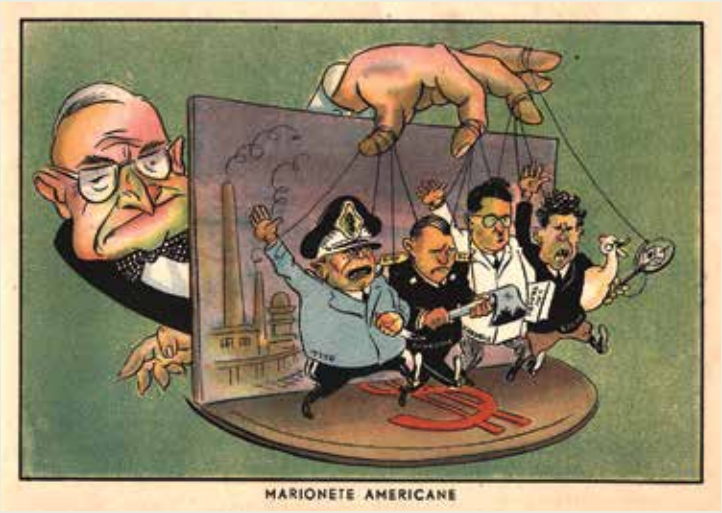

Preşedintele american Truman, denunţat drept păpuşarul ce manipula marionetele politice europene în frunte cu Tito.

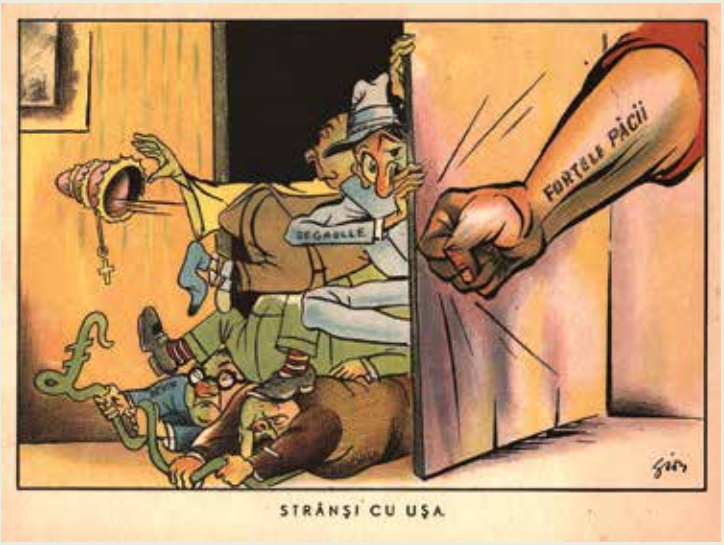

Pumnul puternic al forţelor păcii îi strânge cu uşa pe războinicii adversari ai comunismului şi susţinători ai NATO, precum De Gaulle, Ernest Bevin şi Churchill (semnată Gion).

Papa Pius al XI-lea, numit Pater Dollarosus, satirizat drept susţinător al bombei atomice americane contra unui sac de bani (semnată Leru).

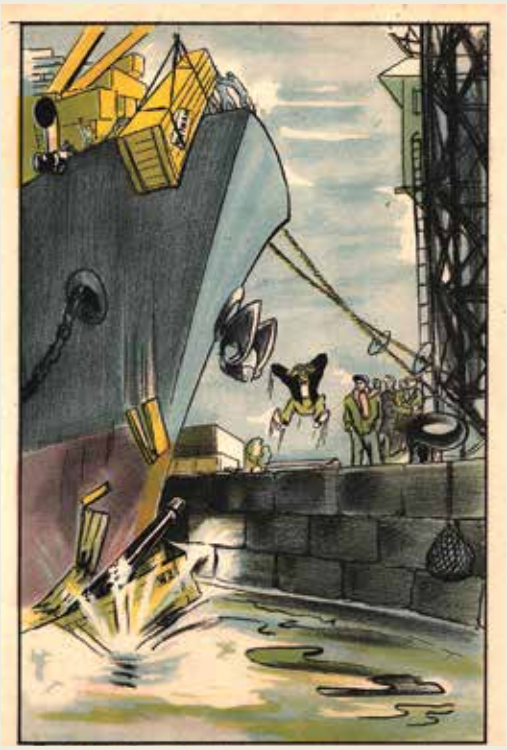

Materialul de război trimis în Vietnam de ministrul de Externe francez, Robert Schuman, este sabotat de docheri.

Prim-ministrul Franţei, Georges Bidault, este ironizat pentru riscanta sa echilibristică, la care a fost împins de generalul De Gaulle, prin acceptarea Planului Marshall, lansat de americani şi respins de ţările socialiste, la ordinul lui Stalin (semnată Gion).

Generalul american (este sugerat McArthur) caricaturizat drept o sângeroasă pasăre de pradă (semnată Rik).

▲ Acţiune de 1.000 de lei a SOVROMPETROL, emisă în 1946. În total, potrivit acordurilor economice semnate de România cu URSS, la Moscova, la 8 mai 1945, au fost înfiinţate 17 sovromuri. Acestea erau societăţi mixte sovieto-române, anonime, pe acţiuni, cu o participare egală a celor două părţi. În realitate, ele au servit exploatării nemiloase de către sovietici atât a resurselor naturale, cât şi a potenţialului economic al RPR. În 1956 au fost desfiinţate complet, în mare parte prin răscumpărare de către partea română, dar nu s-a făcut niciodată un bilanţ economic sau financiar al acestora.

▲ Maria Tănase (1913-1963), vedetă incontestabilă a muzicii populare, lăutăreşti şi de revistă încă din perioada interbelică, numită „pasărea măiastră" de către Nicolae Iorga, a fost acceptată de regim (laureată a Premiului de Stat şi Artist Emerit) datorită imensei sale popularităţi, fără ca artista să facă în schimb concesii propagandistice.

Contraste vestimentare şi de atitudine din anii '50 în lumea artistică a Capitalei. Dina Cocea **1** şi Elvira Godeanu **2**, două mari dive ale teatrului din anii '50, îşi puteau permite să afişeze ţinute elegante, strălucitoare, cu o alură occidentală, deloc proletară. Despre ambele s-a bârfit că ar fi avut o relaţie amoroasă discretă cu conducătorul burlac al României populare, Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar numai Elvira Godeanu a negat-o.

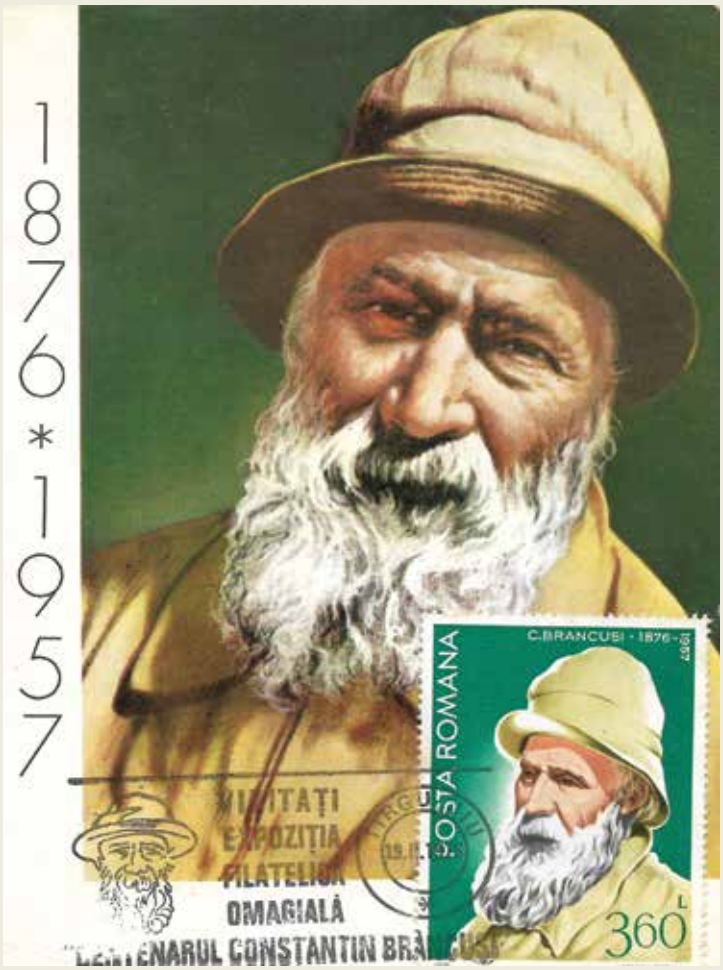

◀ Considerat părinte al sculpturii moderne, genialul Constantin Brâncuşi (1876–1957) a fost iniţial contestat la 7 martie 1951 de academicienii RPR, înlănţuiţi în realismul socialist impus de Stalin, fiind etichetat drept un „formalist", ce „specula prin mijloace bizare gusturile morbide ale societăţii burgheze". Cu toate acestea, în 1956, atunci când Brâncuşi, care era deja din 1952 cetăţean francez, împlinea 80 de ani, lideri ai culturii din acel moment i-au pregătit o expoziţie cuprinzând 14 lucrări. Abia în 1964, Brâncuşi a fost recunoscut drept geniu naţional, iar ansamblul monumental de la Târgu-Jiu (în anii stalinismului brutal, se încercase chiar demolarea cu tractorul a „Coloanei Infinitului") a început a fi restaurat şi îngrijit. Ilustrată din 1976

▲ „Magistrala albastră – Ctitorie a Epocii Nicolae Ceauşescu", inaugurată în 1984, era una dintre formulele ditirambice ale cultului personalităţii. În 1985, anul în care a fost realizată coliţa omagială, Elena Ceauşescu deja era nelipsită alături de dictator. Canalul Dunăre–Marea Neagră fusese un lagăr-şantier de exterminare a deţinuţilor politici în epoca Dej, care fusese închis din raţiuni economice şi finalizat cu surle şi trâmbiţe în Epoca de Aur. „Ctitorie" era un termen cu conotaţii medievale ce inducea o fictivă continuitate între megalomanul dictator comunist şi marii voievozi români.

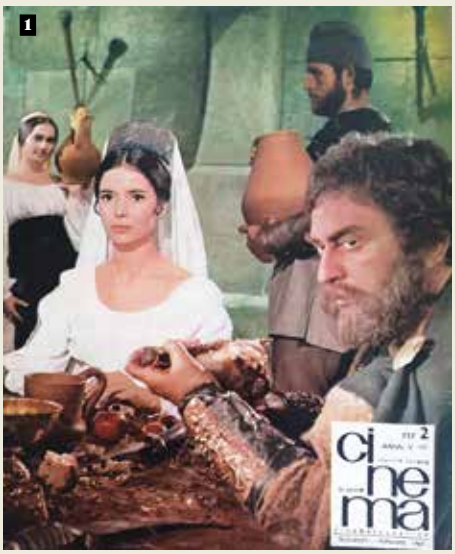

Coperţi ale revistei lunare „Cinema", redactor-şef Ecaterina Oproiu (prezentatoare a Telecinematecii de miercuri seara), din februarie 1967 şi aprilie 1969, înfăţişând o secvenţă din blockbusterul momentului, „Dacii" de Sergiu Nicolaescu, cu Amza Pellea în rolul „marelui rege al dacilor liberi", alături de Marie-José Nat, în rolul fiicei lui Decebal **1** şi pe Irina Gărdescu **2**, proaspăta protagonistă a două filme de război, cu comunişti, înainte ca frumoasa actriţă să se stabilească în 1975, în SUA, după ce avusese un rol semnificativ în superproducţia „Mihai Viteazul" din 1971. În acea vreme, coperta IV a revistei era rezervată marilor vedete hollywoodiene sau occidentale aflate în vogă. În anii '80, doar actorii români aveau acces la copertă şi nu singuri – pentru a nu încuraja vedetismul –, ci câte doi sau trei, de obicei un actor zâmbind larg lângă o actriţă.

1

2

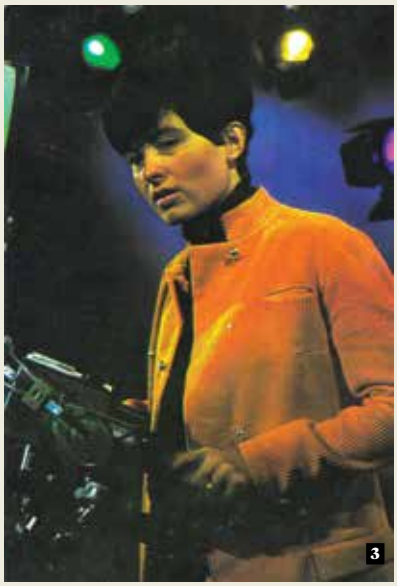
3

În „Epoca de Aur" au avut loc la Braşov, între 1968 şi 1971, doar patru ediţii ale îndrăgitului Festival-concurs de muzică uşoară „Cerbul de Aur" **1**, stopat în urma minirevoluţiei culturale ceauşiste declanşate prin „Tezele din iulie". Angela Similea **2**, laureată cu Cerbul de Argint în 1970, a devenit în anii următori o mare vedetă a muzicii uşoare româneşti, spre deosebire de Luminiţa Dobrescu **3**, câştigătoare a „Cerbului de Aur" în 1969, care a emigrat în Germania în 1970 şi pentru a evita o colaborare impusă cu Securitatea.

2

1

Marii tenismeni Ilie Năstase (mare campion de Grand Slam în anii '70 şi primul nr. 1 în istoria ATP) şi Ion Ţiriac (eroul finalei de Cupă Davis de la Bucureşti din octombrie 1972 în meciul decisiv împotriva lui Stan Smith) au avut şansa de a evolua în perioada de relativă liberalizare a României ceauşiste, beneficiind de avantaje şi libertăţi de mişcare ce au fost sensibil restrânse ulterior. Calendar de buzunar al Editurii Militare pe anul 1973 cu Ilie Năstase **1**, căpitan în clubul sportiv Steaua (cu autograf), carte poştală editată de Casa Filmului – ACIN (foto Emanuel Tânjală), în care Ilie Năstase apare alături de actorul Ion Dichiseanu şi de marele tenismen Björn Borg **2**, şi Ion Ţiriac **3** într-o carte poştală a Editurii pentru Turism (foto Paul Romoşan).

3

Gimnasta Nadia Comăneci, zeiţa de la Montréal din 1976, a fost poate cea mai cunoscută şi mai adulată personalitate din România în anii '70–'80 în întreaga lume. În România ceauşistă a avut parte de un regim cu totul special de supraveghere, imaginea sa simbolică fiind intens exploatată propagandistic de regim. Fuga sa în SUA în 28 noiembrie 1989, mediatizată global, a avut un impact uriaş în destabilizarea regimului Ceauşescu în prag de colaps. Performanţele unice ale Nadiei la olimpiade şi la campionatele mondiale au fost plătite cu uriaşe eforturi şi suferinţe, ce au fost cunoscute abia după 1990.

Gdańsk, 24 – 26 lipca: OBRADY KKP

STANOWISKO KKP w sprawie proponowanej podwyżki cen

TYGODNIK Solidarność

31 lipca 1981 roku Cena 9 zł 18

POWSTANIE WARSZAWSKIE

SIERPIEŃ 44

Ten grzmot płynący nad Warszawą
Granatów plusk i kaszel salw
To niebo, które ogniem krwawi
Różowiąc świtem broni stal,
Wichurą rozwiej dookolną,
Nike! I szumem skrzydeł graj!
Z tej burzy niby piorun — wolność
Rozświetli innym SIERPNIEM kraj!

Wiersz nieznanego autora, podpisany inicjałami A. P., ogłoszony 23 sierpnia 1944 r. w jednym z powstańczych czasopism — dzienniku „Demokrata", po wojnie nie publikowany.

W NUMERZE M. IN.: ☐ Tadeusz Bór-Komorowski — DECYZJA ☐ Władysław Bartoszewski — POWSTANIE WARSZAWSKIE ☐ Rozmowa z przewodniczącym Komitetu Komitetów NSZZ „Solidarność" w Gdańsku

Săptămânalul polonez „Tygodnik Solidarność", înființat și publicat de către „Solidaritatea", a fost interzis în Republica Populară Polonă în urma aplicării legii marțiale

„Aceasta va fi ultima noastră luptă“

Drumul către introducerea legii marțiale în Polonia

DE MICHAŁ PRZEPERSKI | TRADUCERE DIN LIMBA POLONĂ: **ADRIANA PANAITE** | FOTO: SHUTTERSTOCK, WIKIPEDIA.ORG

Cu 40 de ani în urmă, pe 12 decembrie 1981, după ora 15:00, s-a luat decizia finală și s-au stabilit detaliile privind introducerea legii marțiale pe teritoriul Poloniei. Armata trebuia să preia controlul a mii de puncte strategice din toată țara, iar mii de polonezi aveau să fie internați, în vreme ce viața politică și socială urma să fie imediat suspendată. Acest lucru avea să se întâmple la miezul nopții, în noaptea de 12 spre 13 decembrie 1981. Decizia aceasta și lunile de pregătire care au precedat-o au fost cel mai bine păzite secrete de stat. Informațiile legate de ele nu au putut ajunge, în primul rând, la conducerea Sindicatului Independent Autonom „Solidaritatea“, care în anii 1980-1981 a fost un puternic adversar politic al comuniștilor polonezi.

Muncitorii și locuitorii din Gdańsk s-au adunat la apelul Sindicatului „Solidaritatea" în fața Porții nr. 2 a șantierului naval din Gdańsk, august 1980

Tocmai apariția „Solidarității", ca urmare a grevelor la nivel național din august 1980, a reprezentat începutul celei mai mari crize politice din istoria Republicii Populare Polone. Sindicatul, numărând aproape zece milioane de membri, i-a provocat pe comuniști, cerând reguli clare pentru exercitarea puterii, între care participarea cetățenilor la luarea deciziilor politice și lărgirea consistentă a sferei libertăților. Neputincioase, autoritățile trebuiau să fie de acord cu apariția sindicatului, ceea ce nu însemna că intenționau să-l și tolereze pe termen lung. Deja la sfârșitul lui august 1980, Mieczysław Rakowski, la vremea aceea un influent jurnalist din Varșovia, declara că pentru a controla situația din țară, „Pacea de la Brest" era indispensabilă. El se referea la pacea dintre Germania și bolșevici încheiată în martie 1918, care a salvat revoluția din Rusia. Era sinonimul unui acord tactic făcut doar pentru a-l rupe cu brutalitate la momentul oportun.

Au trebuit să treacă șaisprezece luni până când statul și autoritățile militare s-au decis să folosească forța armată pe scară largă. Pe de o parte, a fost nevoie de mult timp nu numai pentru a depăși rezistența internă din cadrul Partidului Comunist, ci și pentru a se aduna suficiente forțe care să discrediteze – cel puțin parțial – „Solidaritatea" în ochii polonezilor. În decembrie 1981, autoritățile Republicii Populare Polone s-au simțit suficient de puternice. Pe de altă parte, totuși, comuniștii polonezi aveau sentimentul înfrângerii. Wojciech Jaruzelski, care în decembrie 1981 deținea funcția de prim-secretar al Comitetului Central, prim-ministru și ministru al Apărării Naționale, a comentat acest fapt cu câteva zile înainte de 13 decembrie: „Este o rușine monstruoasă, macabră pentru partid, ca după 36 de ani de exercitare a puterii să trebuiască să fie apărat de miliție. Dar nu a mai rămas nimic în fața noastră. Trebuie să fii pregătit să iei decizia care să salveze ceea ce este esențial".

Vara fierbinte a anului 1980

Vara lui 1980 a fost ploioasă, dar temperatura a crescut de la o săptămână la alta. Din fericire, la Jocurile Olimpice, desfășurate la Moscova, de la sfârșitul lunii iulie, Władysław Kozakiewicz a câștigat medalia olimpică de aur la proba de sărituri cu prăjina. Întregul stadion din capitala URSS îl susținea pe favoritul gazdelor, Konstantin Volkov, dar Kozakiewicz a fost cel care a câștigat războiul nervilor. Aterizat după un salt-record, de 5,78 metri, el a arătat publicului brațul îndoit din cot, prins cu celălalt braț, într-un gest de victorie, care este destul de frecvent considerat un gest jignitor.

La începutul lunii iulie, muncitorii din regiunea Lublin le-au arătat același gest autorităților poloneze. Acolo a izbucnit primul val de greve, cauzat de lipsa tot mai mare de alimente și de bunuri de larg consum, dar și de dezamăgirea generală față de politica făcută de echipa lui Edward Gierek. Marele proiect al unui salt în modernizare și al creșterii consumului a sfârșit prin a stârni pofte pe care comuniștii nu le-au mai putut satisface. Dacă regiunea Lublin a fost temporar pacificată cu creșteri de salarii, în nord, pe țărmul Balticii, soluția nu a funcționat, Șantierul Naval Gdańsk intrând în grevă, acestuia alăturându-i-se și fabrici mai mici. *Unul pentru toți și toți pentru unul*, au strigat, și astfel a fost proclamată o grevă de solidaritate.

Autoritățile se aflau într-o poziție foarte dificilă. Cu fiecare zi care trecea, grevele se înmulțeau în țară. La 24 august 1980, la o ședință a Biroului Politic, s-a luat în considerare

posibilitatea utilizării forței pentru înăbușirea lor. Chiar și așa, existau obstacole; în sistemul juridic polonez nu era posibilă introducerea stării de urgență. Instituția constituțională a legii marțiale se impunea doar în cazul unei amenințări la adresa securității statului. Dar era posibil să ne imaginăm folosirea forței împotriva celor aproape 250.000 de greviști din toată țara? Nu. Mai mult, pe măsura trecerii timpului, această soluție devenea din ce în ce mai greu de pus în practică. La 30 august, 700.000 de oameni au intrat în grevă. În plus, Gierek însuși nu dorea să folosească forța împotriva muncitorilor. Încă își amintea că el câștigase puterea după tragedia din decembrie 1970, care provocase 40 de morți.

Moscova și-a pierdut răbdarea cu vasalul nesupus. Discuțiile politice conduse de viceprim-ministrul Mieczysław Jagielski cu Comitetul de grevă al întreprinderilor din Gdańsk au avansat timid, dar, în cele din urmă, la 31 august, a fost semnat un acord cu greviștii. Autoritățile erau de acord cu cele 21 de revendicări formulate de greviști, între care cele mai importante erau dreptul de a înființa sindicate independente și dreptul la grevă. Câteva zile mai târziu, Gierek a fost înlocuit de Stanisław Kania.

Nașterea „Solidarității"

La începutul lunii septembrie, nimeni nu știa ce va urma. Nici liderii sindicali, nici reprezentanții autorităților comuniste și nici conducătorii Kremlinului, aceștia din urmă primind cu mare nemulțumire vestea compromisului care se făcuse în Polonia.

Curând după aceea, reprezentanții sindicatelor nou formate în toată țara s-au adunat la o întâlnire a delegaților sindicatelor independente la Gdańsk. Întrebarea principală era: să existe un singur sindicat sau o serie de mai multe și mai mici, independente unele de altele? Liderii charismatici ai grevei din Șantierul Naval Gdańsk, în frunte cu Lech Wałęsa, nu erau deloc dispuși să creeze o structură unică, la nivel național. Se temeau de slăbirea propriului mediu, din care se formaseră „Sindicatele Libere de pe Țărm", în a doua jumătate a anilor '70. Totuși, poziția fără echivoc de la Gdańsk a prevalat. În ciuda faptului că activiștii sindicali din toată țara nu se cunoșteau între ei, iar Serviciul de Securitate a încercat să contracareze fuziunea inițiativelor sindicale independente, a fost înființat un singur sindicat la nivel național. Așa s-a născut Sindicatul Independent Autonom „Solidaritatea". Era 17 septembrie 1980.

Așa s-a născut o situație foarte periculoasă pentru comuniști. Nu numai că au fost forțați să accepte existența unei organizații civice autonome și independente, dar se confruntau și cu un adversar cu caracter național. Nu e de mirare că au decis imediat să testeze rezistența noii organizații. Acesta a fost scopul așa-zisei crize a înscrierii. La 24 octombrie 1980, Judecătoria Voievodală din Varșovia a înregistrat sindicatul „Solidaritatea", dar a făcut-o arbitrar, fără a-i consulta reprezentanții, și modificându-i statutul. Reprezentanții instanței au completat documentul cu prevederea recunoașterii de către sindicat a rolului conducător al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (în polonă, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR). Nu a fost o decizie

Stindard de luptă al Sindicatului „Solidaritatea"

judecătorească independentă, ci o mișcare politică planificată de conducerea Republicii Populare Polone.

„Solidaritatea" a perceput acest gest ca pe un atac la adresa independenței ei și a anunțat o grevă la nivel național în apărarea statutului, prevăzută pentru 12 noiembrie, făcând totodată apel la Curtea Supremă. Pe 10 noiembrie, însă, s-a ajuns la un acord: Curtea Supremă a înregistrat „Solidaritatea" cu statutul inițial, iar anexa acestuia era preambulul acordurilor din august, document al cărui conținut fusese stabilit de acord cu autoritățile comuniste.

PZPR, prins între focuri încrucișate

În toamna anului 1980, Kazimierz Barcikowski, membru în conducerea superioară a partidului, spunea: „Am recomandat membrilor de partid să se alăture unor noi sindicate. Dar se pune întrebarea dacă avem membri de partid în «Solidaritatea», sau [poate mai degrabă] «Solidaritatea» [are oamenii săi] în partid". Astfel, pe de o parte, PZPR dorea să aplice tactica controlului organizației din interior. Opoziția legală anticomunistă fusese tratată în mod similar imediat după Al Doilea Război Mondial. Pe de altă parte, comuniștii nu puteau fi deloc siguri de propriii membri. Polonezii părăseau în masă partidul. Deja, la sfârșitul anului 1980, aproape șapte milioane de polonezi erau deja înscriși în sindicatul

„Solidaritatea“, iar numele liderului său – Lech Wałęsa – era pe buzele tuturor. Au apărut, astfel, doi poli de putere, comuniștii fiind nevoiți să se consulte cu sindicatul pentru majoritatea deciziilor referitoare la politica internă. Nu se punea problema folosirii efective a forței pentru a suprima revoluția Solidarității.

În aceste condiții, la Kremlin s-au auzit murmure de furie. La începutul lunii octombrie 1980, șeful KGB, Iuri Andropov, într-o discuție cu șeful Ministerului polon al Afacerilor Interne, Mirosław Milewski, a spus că nu există nicio alternativă la impunerea legii marțiale. Deși era prea devreme pentru asta, mașinăria fusese deja pusă în mișcare. Au fost întocmite primele liste de persoane destinate internării, iar planificatorii militari, sub atenta supraveghere a șefului Ministerului Apărării Naționale, Wojciech Jaruzelski, și a Serviciului de Securitate (în poloneză, Służba Bezpieczeństwa, SB) pregăteau deja linii directoare actualizate pentru introducerea legii marțiale.

Perioadele de relaxare în relațiile dintre autorități și „Solidaritatea“ s-au împletit cu perioade de ascuțire a relațiilor reciproce. Vestea exercițiilor militare „Sojuz 80“, planificate pentru luna decembrie, a provocat o mare tensiune în rândul conducerii Republicii Populare Polone. Forma deloc ceremonioasă a comunicatului sovietic pe această temă lăsa loc bănuielii că în spatele manevrelor s-ar putea afla o intervenție militară sovietică. Punctul culminant al acestei crize a fost întâlnirea reprezentanților statelor membre ale Pactului

Întâlnire între șeful KGB, Iuri Andropov, și liderul comunist polonez, Wojciech Jaruzelski

de la Varșovia, organizată la Moscova la 5 decembrie 1980. Delegația poloneză a reușit să convingă conducerea sovietică de faptul că polonezii vor face față crizei singuri, iar manevrele au fost anulate în ultimul moment. Oare armata sovietică chiar dorea să intre în Polonia sau era vorba doar de a pune presiune asupra conducerii poloneze? Certitudinea cu privire la acest subiect nu poate fi afirmată până în prezent.

Marea majoritate a liderilor Republicii Populare Polone, inclusiv Kania și Jaruzelski, și-au dat seama că intrarea trupelor sovietice nu va fi doar o înfrângere pentru Polonia, ci și sfârșitul carierei lor politice. În proporții diferite, acești doi factori au determinat opoziția lor față de intrarea armatei sovietice în Polonia. În conducerea Partidului Comunist au existat însă și oameni care erau înclinați să susțină invazia, văzând-o ca urmărirea propriilor interese. Acest grup l-a inclus în principal pe șeful organizației de partid din Katowice, Andrzej Żabiński, și pe șeful organizației de partid din Varșovia, Stanisław Kociołek. Despre cel dintâi s-a spus chiar că toastează deschis pentru cea mai rapidă sosire a „prietenilor sovietici“. Lupta intestină dintre presupușii susținători ai intervenției și susținătorii altor mijloace de combatere a „Solidarității“ a continuat până în toamna anului 1981.

Un acord încheiat în ultima clipă

În februarie 1981, Wojciech Jaruzelski a devenit prim-ministru al Republicii Populare Polone. Toată lumea din Polonia aștepta această schimbare; un militar de carieră, cu o carte de vizită exemplară, energic și hotărât – cineva ca Jaruzelski părea a fi soluția perfectă pentru problemele Poloniei anului 1981. Propaganda oficială sublinia originea nobilă a generalului și făcea aluzii fără echivoc la șederea sa în adâncurile URSS în anii 1939-1943. Dar, mai ales, Jaruzelski era un militar experimentat, având un punct de sprijin puternic nu numai la Moscova, ci și în țară, în structurile militare. În situația în care țara era sfâșiată de greve și de dispute constante între autorități și „Solidaritatea“, armata rămăsese una dintre puținele instituții ale statului care au funcționat normal și fără perturbări. Acest lucru a dat speranța că administrația publică sub conducerea generalului prim-ministru va începe să funcționeze într-o manieră la fel de corectă și de eficientă.

Grevă organizată de Sindicatul „Solidaritatea" în fața șantierului naval din Gdańsk, august 1980

Începutul anului 1981 nu a fost calm în Polonia. Nu e de mirare că Jaruzelski a cerut în discursul său „90 de zile de pace". Apelul, însă, nu a rezistat probei timpului. La 19 martie 1981, la o ședință a Consiliului Național Voievodal de la Bydgoszcz, Jan Rulewski, Mariusz Łabentowicz și Michał Bartoszcz, trei activiști ai „Solidarității", au fost bătuți de milițieni. Aceștia au ocupat sala de conferințe în semn de protest față de dezacordul autorităților cu privire la înregistrarea sindicatului „Solidaritatea țăranilor". Incidentul a fost aparent nesemnificativ, dar a făcut ca situația să escaladeze rapid. „Solidaritatea" a cerut imediat pedepsirea responsabililor cu bătaia celor trei. Autoritățile erau conștiente că nu pot da înapoi: pedepsirea unor milițieni îi putea determina pe ceilalți milițieni să nu mai asculte de reprezentanții armatei. Situația era în impas.

Tensiunea din țară a atins punctul maxim. Ani mai târziu, istoricii nu sunt încă capabili să răspundă clar la întrebarea cu privire la ce s-a întâmplat în Bydgoszcz. Cu toate acestea, merită să ne uităm la semnificația faptelor: în martie 1981 au fost organizate ample manevre militare sovietice, cunoscute sub numele „Sojuz 81". Atât „Solidaritatea", cât și autoritățile erau conștiente că manevrele se puteau transforma cu ușurință într-o intervenție militară. Combinat cu alte conflicte nerezolvate, acest lucru reprezenta o bombă cu ceas, iar evenimentele de la Bydgoszcz ar fi putut juca rolul fitilului aprins care o detonează.

Ultimele zile ale lunii martie 1981 s-au dovedit a fi apogeul „carnavalului" „Solidarității". Greva de avertisment anunțată pe 27 martie între orele 8.00 și 12.00 s-a dovedit a fi un succes fără precedent pentru sindicat. Toată țara s-a oprit. La Varșovia au avut loc discuții între delegația Comisiei Naționale de Coordonare condusă de Wałęsa și delegația guvernamentală condusă de viceprim-ministrul Mieczysław Rakowski. Un acord părea de neatins. Pentru a înrăutăți lucrurile și mai mult, în aceeași zi (27 martie), un grup de activiști sovietici în frunte cu adjunctul șefului KGB, Vladimir Kriucikov, a apărut la Varșovia. Sosirea lor părea să sugereze că ei vor coordona invazia. Tot atunci, vorbind la telefon cu Stanisław Kania, Leonid Brejnev a subliniat că situația „a intrat într-o fază critică". Prin urmare, nu este o coincidență că primele decizii și documente majore privind introducerea legii marțiale poartă data de 27 martie. Totul indică faptul că, deja de atunci, comuniștii polonezi erau gata s-o introducă.

În ultimul moment însă, lucrurile au luat o altă întorsătură. Pe 30 martie, Ministerul de Interne a apreciat că impunerea legii marțiale în caz de grevă generală ar fi extrem de dificilă sau chiar imposibilă. În cele din urmă, s-a ajuns la un acord în discuțiile Rakowski-Wałęsa, deși în dimineața zilei de 30 martie, Rakowski amenința că o grevă generală va deschide calea „aplicării unor măsuri extraordinare". Greva generală a fost în final suspendată printr-un anunț transmis în jurnalul principal de știri al Televiziunii Poloneze. Andrzej Gwiazda, unul dintre liderii-cheie ai sindicatului, a făcut anunțul în direct, împreună cu Rakowski. Întreaga țară a răsuflat ușurată,

Vehicul blindat folosit de forțele de represiune comuniste poloneze pentru a înfrânge rezistența „Solidarității"

iar amenințarea unei invazii sovietice a dispărut. Neobservate de nimeni, manevrele „Sojuz 81" s-au încheiat la începutul lui aprilie 1981.

Partidul își strânge rândurile

Nimeni nu a fost pe deplin mulțumit de acordul încheiat la 30 martie 1981. Membrii mai conservatori (adică pro-sovietici) din conducerea partidului erau de părere că s-a ajuns la „înțelegerea de la Varșovia" și, prin urmare, era o nouă capitulare din partea PZPR. Guvernul s-a angajat, în schimb, să ia măsuri împotriva milițienilor care au intervenit la Bydgoszcz în martie 1981.

În realitate, această parte a acordului nu a fost niciodată implementată. O oarecare neliniște în interiorul Miliției a persistat. În primăvara anului 1981 au existat încercări de a stabili structuri sindicale independente în rândul milițienilor. Acestea fiind – în cele din urmă – înăbușite, premierul Jaruzelski primea indirect o informație clară: armata este „singura instituție în uniformă" pe care se poate baza fără niciun dubiu. Curând se va dovedi de ce acest fapt era extrem de important.

La a 6-a Plenară a Comitetului Central al PZPR (11-12 iunie 1981), cu sprijinul camarazilor sovietici, cehoslovaci și est-germani, Tadeusz Grabski, membru marcant al partidului, a lansat un atac la adresa conducerii. Acesta a fost cu atât mai important cu cât deja la 5 iunie 1981, autoritățile poloneze primiseră scrisoarea-ultimatum de la Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS). Aceasta purta semnele distinctive ale amestecului brutal și nemilos în treburile interne ale Republicii Populare Polone. Moscova a cerut să se ia măsuri energice împotriva „Solidarității" (acest eufemism însemna introducerea legii marțiale). De asemenea, sovieticii sugerau că încrederea lor în Kania și Jaruzelski s-a încheiat, ceea ce însemna și îndepărtarea lor din posturile ocupate. La aceeași plenară, generalii Włodzimierz Sawczuk și Eugeniusz Molczyk s-au poziționat și ei împotriva celor doi. Pentru o scurtă perioadă a părut că Jaruzelski nu are întregul sprijin al armatei. Cel care a făcut să se încline balanța a fost generalul Józef Urbanowicz, cunoscut drept „omul sovietic". L-a susținut pe Jaruzelski, ceea ce a determinat înfrângerea puciștilor. Episodul acesta a reprezentat următorul pas în strângerea rândurilor Partidului Comunist.

În iulie 1981, consolidarea partidului a mers mai departe. După cel de-al 9-lea Congres extraordinar al PZPR, aproape toți cei care s-au opus guvernării lui Kania și Jaruzelski au fost îndepărtați din cele mai înalte funcții. Treptat, Jaruzelski începe să câștige avantaj în tandemul conducător. Kania a susținut detensionarea conflictului, dar nu a reușit să găsească o soluție pentru ieșirea din criză. Mai mult, nemaisuportând stresul, a dat în „darul" beției. Prin urmare, în august și septembrie, când disputa dintre autorități și „Solidaritatea" s-a intensificat, Jaruzelski era deja principalul jucător.

Ultima ezitare a lui Kania

O altă cauză care a dus la creșterea tensiunii din țară au fost marșurile foamei de la sfârșitul lunii iulie, cauzate de lipsa acută a alimentelor din magazine, și apoi de discuțiile dintre Mieczysław Rakowski și Comisia Națională de Coordonare de la începutul lunii august. Falia dintre comuniști și sindicaliști s-a adâncit și mai mult. Curând după aceea, în primele zile ale lunii septembrie 1981, în sala Olivia din Gdańsk a avut loc Primul Congres Național al Delegaților „Solidarității".

În cadrul ședinței a fost anunțat „Mesajul Primului Congres al Delegaților «Solidarității» către muncitorii Europei de Est“, care cerea o luptă comună pentru suveranitatea națiunilor și dreptul cetățenilor de a participa la luarea deciziilor. „Acesta este un document periculos și provocator“, spunea furios Brejnev la Kremlin.

În septembrie 1981 erau planificate manevrele militare „Zapad 81“, unele dintre cele mai mari organizate vreodată în această parte a Europei. Coincidență? Se pare că da, pentru că desfășurarea lor fusese stabilită cu mult înainte. Chiar și așa, acest lucru nu schimbă în niciun fel caracterul periculos al situației. Moscova și prezența puternicelor trupe sovietice la granița poloneză cer din ce în ce mai insistent introducerea legii marțiale. Cu toate acestea, Kania este neclintit. În timpul ședinței Biroului Politic din 15 septembrie 1981, el subliniază fără echivoc că nu se pune problema introducerii legii marțiale. Comuniștii au ezitat ultima oară.

În cele din urmă, o lună mai târziu, la a 4-a Plenară a Comitetului Central al PZPR de la jumătatea lunii octombrie, Stanisław Kania și-a anunțat demisia din funcția de prim-secretar al partidului, în locul lui fiind ales Jaruzelski. El ajunge astfel să dețină o putere enormă. Jaruzelski este, în același timp, prim-secretar al Comitetului Central al PZPR, prim-ministru, ministru al Apărării Naționale și șeful Comitetului Național de Apărare. Mulți militari sunt numiți în funcții înalte în ierarhia superioară a partidului sau din aparatul de stat. Susținut de camarazii săi în uniformă, Jaruzelski este transformat într-un om puternic în partid. Printre cei mai apropiați asociați ai lui Jaruzelski se numără generalii Michał Janiszewski, Czesław Kiszczak și Florian Siwicki. Toți sunt susținătorii represiunii violente îndreptate împotriva „Solidarității“. Moscova, aparatul de partid și armata au făcut presiuni pentru o soluție de forță, iar Jaruzelski a fost de acord cu opinia lor.

Introducerea legii marțiale

În toamna anului 1981, Jaruzelski a devenit singurul politician din țară care putea decide decretarea legii marțiale. Pregătirile pentru introducerea acesteia se desfășurau deja de mai multe luni. Activitățile și lucrările întreprinse în acest sens de către personalul Ministerului de Interne și al Ministerului Apărării Naționale erau aproape finalizate. Situația din țară s-a schimbat semnificativ. Importantă nu era doar restabilirea capacității efective de funcționare a aparatului de partid și a conducerii superioare a acestuia, ci și faptul că polonezii erau în mod clar obosiți de criza politică fără sfârșit.

Din august 1980 nu trecuse nici măcar o lună fără vreo problemă politică, fiecare însoțită la rândul ei de o enormă confuzie, ceea ce a deranjat ritmul normal al vieții și activitatea unui mare număr de polonezi. Cu toate acestea, poate și mai important chiar, a fost faptul că, în timpul celor câteva luni de funcționare legală a „Solidarității“, condițiile de viață din Polonia s-au deteriorat dramatic. Rafturile magazinelor erau goale, inflația creștea, iar grevele ulterioare nu au rezolvat problemele de bază ale vieții de zi cu zi. A fost în primul rând o consecință a politicii economice dezastruoase din anii ’70 – dar asta nu mai era treaba a milioane de polonezi.

A fost însă combinată cu propaganda abil condusă de autoritățile guvernamentale. Ea dădea vina pe „Solidaritatea“ pentru situația economică foarte dificilă. Și era accentuată ideea că, în principal, pauzele de muncă datorate grevelor au cauzat pierderi grave economiei naționale. În același timp, liderii „Solidarității“ au fost prezentați ca niște aventurieri irresponsabili, care nu erau cu adevărat interesați de soarta Poloniei, ci doar de propriile interese.

Soarta Consiliului de Acord Național (în polonă: Rada Porozumienia Narodowego, RPN) este emblematică în acest sens. Comuniștii au venit cu inițiativa înființării lui în toamna anului 1981. Scopul său era stabilizarea situației din țară, dar numai în condițiile dictate de autorități. RPN putea deveni locul în care dialogul pentru binele social să fie condus de reprezentanți ai diferitelor forțe din societate. Pe de o parte, erau membri ai autorităților comuniste, pe de altă parte, reprezentanți ai Bisericii Catolice, lor alăturându-li-se cei ai diferitelor organizații sociale. „Solidaritatea“ ar fi fost plasată în ultimul grup, redusă la rolul uneia dintre multele forțe sociale – contrar faptelor și conform dorințelor comuniștilor. În concluzie, RPN a reprezentat o tentativă de slăbire a „Solidarității“ și, concomitent, o încercare de a „orbi“ societatea. Autoritățile au vrut să-i convingă pe polonezi că doresc un acord. În esență, era vorba doar de recăpătarea controlului asupra situației cu orice preț.

Un alt aspect este acela, că ambele părți ale conflictului, conducerea „Solidarității“ și Partidul Comunist, se găseau într-o situație fără ieșire. În toamnă, popularitatea

Muzeu memorial deschis în șantierul naval din Gdańsk, dedicat luptei Sindicatului „Solidaritatea"

sindicatului era în mod clar în scădere, iar perspectivele pentru perioada următoare erau proaste. Acest lucru i-a determinat pe liderii sindicali să-și întărească nu numai propriile poziții, ci și credibilitatea în fața membrilor obișnuiți ai „Solidarității". Iar autoritățile? Wojciech Jaruzelski a fost perceput ca fiind opusul lui Stanisław Kania. Generalul urma să facă ceea ce, în opinia aparatului de partid, fostul prim-secretar nu avusese destul curaj să ducă la îndeplinire. Într-adevăr, Jaruzelski s-a decis să facă un pas dramatic: a introdus legea marțială. Și a făcut-o pentru că nu vedea altă soluție. În memoriile sale publicate ani mai târziu, el a explicat că singura alternativă ar fi fost o rezistență disperată, o continuare deznădăjduită a situației existente. Acest lucru ar fi slăbit nu numai Polonia, ci și Partidul Comunist și pe Jaruzelski însuși. Este adevărat că Polonia a trecut cu mari dificultăți peste iarna grea dintre anii 1981 și 1982, combustibilii și alimentele fiind foarte greu de procurat, dar Jaruzelski ar fi putut să nu-i supraviețuiască, dacă nu ar fi introdus legea marțială. Creditul de care se bucura la Moscova, precum și în rândul membrilor aparatului intern de partid, s-ar fi putut epuiza rapid.

Responsabilitatea

Cum este evaluată decizia introducerii legii marțiale? Polonezii se contrazic pe acest subiect până astăzi. Apar diverse documente, precum înregistrările incomplete ale ședințelor Biroului Politic al PCUS, desecretizate de Rusia în timpul lui Elțîn, sau notele generalului Viktor Anoșkin, adjunctul mareșalului Viktor Kulikov, comandantul-șef al trupelor Pactului de la Varșovia. Ele par să indice că amenințarea invaziei sovietice a fost o invenție, o fantomă pe care politicienii comuniști ruși au fluturat-o pentru a-i speria pe polonezi. Trebuie însă să fim corecți și să admitem că o astfel de povară nu era ușor de suportat de niciun politician.

Ce s-ar fi întâmplat totuși, dacă odată pus în mișcare, mecanismul legii marțiale ar fi eșuat? Urmarea ar fi fost un război civil foarte sângeros. Moscova ar fi fost forțată să intervină, indiferent de costul politic. Pentru Polonia, acesta era de departe cel mai rău scenariu. Scenariul pus în practică a fost o idee mai „bună": revolta libertății inițiată de „Solidaritatea" a fost înăbușită cu succes de mâini poloneze. Prin urmare, generalul Jaruzelski a mers pe ideea „răului mai mic". Dar tot rău a fost. Familiile minerilor de la mina „Wujek" știu asta: 9 dintre ei au fost uciși în timpul înăbușirii revoltei din 17 decembrie 1981 de către miliția care a deschis focul asupra muncitorilor. Familiile altor câteva zeci de victime ale legii marțiale, torturate la secțiile de miliție, ucise cu sânge rece de către SB sau închise ani întregi, sunt conștiente de acest lucru. În cele din urmă, cei ale căror familii au fugit din Polonia în anii '80 știu și ei asta: au fugit de sărăcie și de deznădejde, pentru a nu se mai întoarce niciodată. Să-i mai amintim și pe cei care au fost concediați, ale căror cariere au fost întrerupte și pe cei care au fost lipsiți de speranța într-o viață mai bună și mai demnă.

Probabil că dacă Wojciech Jaruzelski nu s-ar fi hotărât să decreteze legea marțială, s-ar fi găsit alți tovarăși care i-ar fi luat locul și ar fi făcut-o ei în locul lui. Dar Jaruzelski a luat decizia, prin urmare el și asociații lui sunt responsabili.

„Frica în Istorie“

DE CIPRIAN STOLERU

Desfășurat la mijlocul lunii octombrie, Festivalul Internațional de Benzi Desenate Istorice Brașov 2021 a fost un eveniment cultural de înaltă anvergură într-un peisaj dominat de criza generată de pandemia de COVID-19. Tocmai de aceea, tema festivalului, „Frica în Istorie“, s-a integrat cum nu se putea mai bine în trăirile prezentului. Revista „Historia“ a fost partener principal al Festivalului şi are privilegiul de a arăta cititorilor săi lucrările câştigătoare.

Festivalul Internațional de Benzi Desenate Istorice Brașov este primul festival BD cu tematică istorică. Produs de Asociația Forums alături de Muzeul Județean de Istorie Brașov, proiectul a fost lansat în anul 2018 ca un Salon BD menit să susțină dezvoltarea benzii desenate cu tematică istorică din România, apelând la cea mai puternică temă istorică a anului: *Centenarul României*. Ediția 2019 a făcut trecerea de la un Salon BD la un Festival BD, iar tematica aleasă a fost „Europa 100“. Ediția 2020 a însemnat confruntarea cu provocările pandemiei și depășirea acestora cu tematica potrivită: „Eroii care au făcut Istorie“.

Pe parcursul a patru zile anul acesta, Festivalul a reușit să condenseze o sumedenie de dezbateri, lansări și prezentări de cărți și proiecte BD, vizionări de filme de animație, cu participarea unor personalități culturale din țară și din străinătate. În ceea ce privește concursul de bandă desenată, Festivalul Internațional de Benzi Desenate Istorice Brașov 2021 a reunit un număr-record de lucrări, 39, cu 198 de planșe, realizate de 42 de autori din România, Croația, Serbia, Bulgaria, Muntenegru și Polonia.

Câștigătorii concursului au fost: Emanuel Pavel cu lucrarea „Gustar negru“, Ionuț Popescu cu „Frica umană“, Felix Crișan cu lucrarea „Jurnal de pace“, Tudor Vidoni cu lucrarea „Mașina Neagră“, Vlad Forsea cu lucrarea „Vrăjitoare, vârcolaci și vampiri“, Marko Stojanović și Sabahudin Muranović Muran cu lucrarea „Others“. Dacă în revista „Historia“ din luna noiembrie au fost publicate lucrările lui Emanuel Pavel și Ionuț Popescu, acum a venit rândul spre publicare planșelor realizate de Felix Crișan și Tudor Vidoni, urmând ca în revista „Historia“ din luna ianuarie să publicăm și celelalte două lucrări câștigătoare.

Toate benzile desenate realizate în cadrul Concursului pot fi văzute și în aer liber, în Piața Sfatului din Brașov, până la finalul lunii decembrie, apoi expoziția va fi itinerată în cele mai mari orașe ale României.

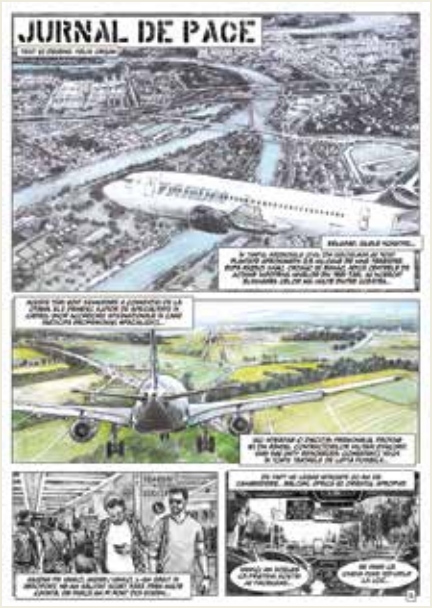

FELIX CRIȘAN: ,,Am ales acest subiect din motive personale, dar și de factologie reală existentă. Evenimentele descrise pornesc de la știri adevărate, cum ar fi cele legate de moartea tragică a migranților sau desprinse din rapoartele diverselor instituții europene. Povestea se bazează pe rapoarte despre jafuri și devalizări în timpul războiul civil iugoslav, cu privire la patrimoniul votiv și artistic religios din regiunile combatante''.

Țâțicul
VRRR

Historia

DIGITAL

EXCLUSIV ONLINE

poate fi achiziționată din Paydemic

Scanează QR Code-ul!

Charles de l'Orme
și medicina în vremea lui Molière

DE MIHAIL MIHAILIDE | FOTO: GETTY IMAGES, WIKIMEDIA COMMONS, ARHIVA AUTORULUI

Monsieur Charles de l'Orme, medicul regelui Ludovic al XIII-lea, gata să iasă pe ușa frumosului său conac – „une villa avec vue sur la Seine"[1] –, se privi încă o dată în superba oglindă venețiană, proaspăt instalată pe un perete al salonului, scânteind în lumina miezului de vară ce se prelingea, când și când, printre draperii. Execută apoi un control suplimentar, luând de pe gheridonul alăturat oglinjoara de mână cu intarsii de aur pe ramă, „arrivato con lo specchio grande direttamente dalle botteghe muranesi"[2], să vadă cum i se așază la spate buclele perucii. Părea încântat de sine: voinic, înalt, cu alură maiestuoasă și trăsături agreabile, M. le docteur de l'Orme, absolvent al celebrei facultăți din Montpellier[3], dobândise o experiență vastă, care, asociată spiritului vivace, volubilității surprinzătoare și comportamentului său dominator în relațiile cu pacienții, îndeosebi cu doamnele, îi asigurase o clientelă numeroasă. De aceea, când i se oferise locuință la Palatul Luvru, în 1610, spațiul îl destină unui cabinet suplimentar de consultații, cu intenția de a rezista „asediului" tot mai multor solicitanți din lumea bună.

Câţiva dintre pacienţii faimoşi ai lui de l'Orme: regele Henric al IV-lea, regele Ludovic al XIII-lea, cardinalul Jules Mazarin, cancelarul Pierre Séguier

Devenise de notorietate faptul că putea vindeca toate bolile, în afara celor provocate de amor, înfățișarea sa, admirația excesivă și creditul necondiționat al sexului frumos conferindu-i reușite deasupra celor ale „esculapilor" de rând...

Bucurându-se de faimă, în scurtă vreme fu privit chiar ca un „semi-zeu"; pentru a-și impresiona și mai mult clientela, încheia consultațiile vorbind în latină, presărată, la supărare, când dialogul cu pacientul devenea de neînțeles, cu înjurături într-o franceză neaoșă!

Nu exagera prescriind poțiuni, picături, prafuri, pastile, clistire, prize de sânge și altele asemenea, sfaturile sale fiind mai degrabă unele de igienă. Din acest punct de vedere, poate fi asimilat unui misionar al profilaxiei, sigur, unul la nivelul cunoștințelor veacului său...

Pentru N.M. Bernardin (1856-1915), profesor la celebrul Liceu Charlemagne, într-un studiu de literatură comparată (*La comédie italienne en France*, 1902), cu referire la medicul de l'Orme, personaj transfigurat în piese molierești, citabile sunt: curățenia ireproșabilă în timpul efectuării pansamentelor și „profilaxia" bolilor prin utilizarea frecventă a dușurilor și uzul apelor minerale de care Franța nu ducea lipsă.

Fiertura roșie, panaceu universal

Valetul (să-l numim Boisdur) se apropie, gata să-i înmâneze bastonul cu mâner de sidef sculptat – toiagul lui Esculap pe care se încolăcea șarpele, ochii: două rubine –, dar și să-i prezinte farfurioara de Limoges din porțelan alb, cu proaspăt curățații căței de usturoi pe care de l'Orme îi mesteca îndelung, ori de câte ori pleca pe teren. Când bântuia ciuma bubonică, adăuga în urechi bucățele de tămâie și, în fiecare nară, o tulpiniță de „rue fétide" (bot. *Ruta graveolens*, plantă utilizată frecvent în Evul Mediu, având gust amar și miros puternic, asemănător celui al nucii de cocos).

Charles de l'Orme, gravură de secol XVII, opera lui Jacques Callot

Un medic francez original

Acest medic francez (1584–1678), cu grafia numelui variabilă în funcţie de surse, *Charles de l'Orme, De l'Orme, D'Iorme* [„orme", în franceză: ulm], fiu, nepot, strănepot de medici, ar fi reușit, dată fiind extensia neobișnuită a vieţii sale în epocă, a optimismului, dar și felului său deschis de a fi, să devină doctorul personal și apreciat al regilor: Henric al IV-lea, supranumit „cel Mare" (n. 1553), *Le bon roi Henri* asasinat de Ravaillac (1610); al lui Ludovic al XIII-lea, „cel Drept" (1601–1643), *Louis le Juste;* și chiar, până la moartea sa, și al regelui Ludovic al XIV-lea (1638–1715), *Le Roi Soleil*, toţi din Casa de Bourbon.

Dar a fost şi doctorul mai multor membri ai Casei Medici, Gaston Duc d'Orleans, trezorier al Franţei la Bordeaux, al cardinalilor Richelieu și Mazarin, cărora le-a câștigat prietenia și, nu în ultimul rând, medicul influentei Doamne de Sévigné. Iar cancelarul Franţei din timpul celor doi Ludovici, Pierre Séguier, dorind să-i răsplătească strădaniile, i-a acordat chiar și o pensie.

În cea mai recentă *Istorie a Medicinei* nu apare numele vindecătorului cu studii la Montpellier. E citat doar un Edmonde Delorme (1847–1929), chirurg militar francez, posibil descendent al aceleiași vechi familii.

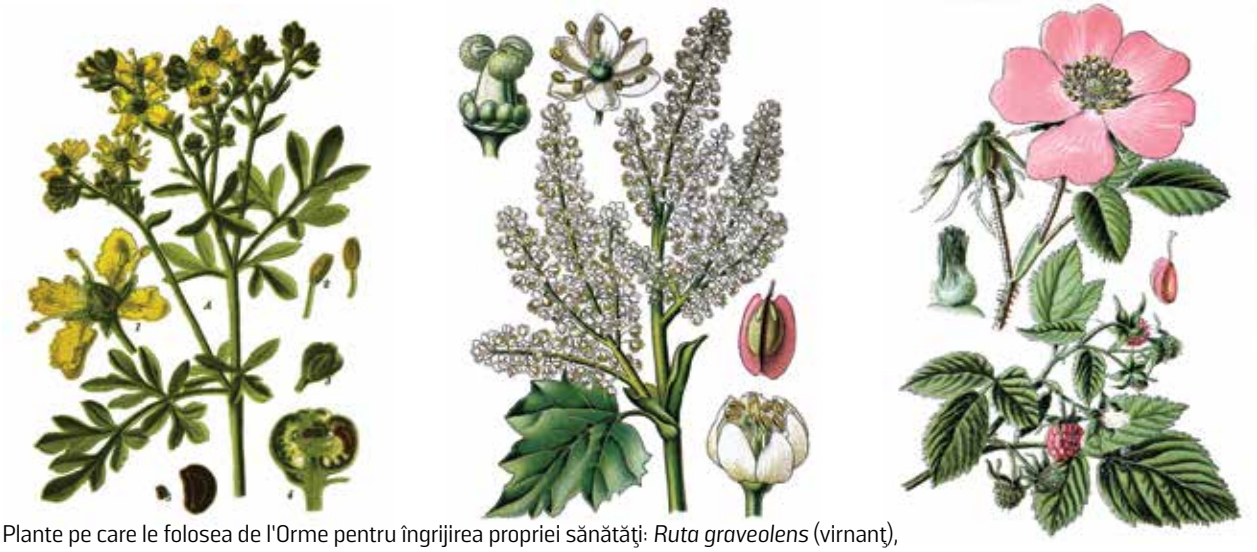

Plante pe care le folosea de l'Orme pentru îngrijirea propriei sănătăţi: *Ruta graveolens* (virnanţ), *Rheum officinale* (rubarbă), *Rosa Gallica* (răsură)

În aceste epidemii de „moarte neagră“, cum fuseseră cele din anii 1628-1631 în Franța și 1629-1631 în Italia, soldate fiecare cu câte un milion de morți, medicul purta un fel de robă din marochin, lungă până în călcâie, și, croită din același material, o mască ornată cu un nas lung, lung de o jumătate de picior[4]. Dispozitivul, ca un cioc imens, ar fi avut rolul de a purifica aerul de miasmele maligne inhalate. Iar dacă înghițea și o ceașcă de supă roșie *(bouillon rouge),* se declara ferit de orice contagiune!

Cu sau fără motive epidemiologice, supa însă o comanda zilnic; de aceea, îi comunică lui Boisdur, care-l conducea, un pas în urmă, la caleașcă, ora revenirii și indicația imperioasă de a supraveghea respectarea rețetei de către bucătar.

Nu era ceea ce ne putem imagina astăzi, o supă clară și fierbinte din carne de vită, carne roșie (sau de cal, oaie, capră, ied, miel). Ingredientele acestui veritabil panaceu erau o zeamă din *bugloss* [bot. *Anchusa officinalis:* plantă cu flori albastre din familia boraginaceelor, în rom. limbă de bou], cicoare sălbatică, măcriș, pir, frunze de căpșuni, păpădie și turiță-mare [bot. *Agrimonia eupatoria*], toate fierte timp de două ore „într-o oală de fier, pentru că acest mineral (?) este [un bun] detergent!“ (sic).

Infuzia, explica de l'Orme – dându-se pe sine ca exemplu –, trebuia sorbită înainte de a te așeza la masă; odată dejunul încheiat, se așteaptă cel puțin patru ore pentru a repeta „tratamentul“. „Sublima mixtură vindeca febra de orice cauză ar fi fost, litiaza renală, piatra vezicii biliare, pleurezia, răcelile cu mucozități excesive, melancolia, paralizia, stările de enervare, transpirațiile abundente, vertijurile precursoare apoplexiei, sângerările din nas și insomnia...“.

La masă, de l'Orme era de o remarcabilă sobrietate pentru secolul său – ospețe ale protipendadei cu zeci de feluri. Astfel, respingea mai ales cărnurile grase, care produc „un suc foarte melancolic“. Meniurile sale erau alcătuite din pui fiert sau limbă de oaie – preparată în același mod, ușor de digerat. Între feluri, trăgea pe nas pudră de rubarbă (sic)[5]. Niciodată însă fructe crude; nici patiserie ori dulcețuri; vinul era apreciat, dar... pentru clătit gura: întărește gingiile, iar dacă este înghițit „arde mațele“!

Desertul său preferat, două linguri de sirop de mere Reinette, soi străvechi, sau conserve din trandafiri de Provins [bot. *Rosa Gallica*, plantă cu proprietăți medicinale, utilizată din Evul Mediu): „admirabili reglatori ai funcționării creierului, plămânilor și ficatului“.

Tutun? Să n-audă de fumat, dar admitea tabacul infuzat în vin alb.

Echipamentul unui medic în timpul epidemiilor de ciumă din secolul al XVII-lea; în masca prevăzută cu cioc se puneau plante aromatice, care să purifice aerul contaminat şi să-l protejeze pe purtător.

Banchet în vremea Regelui Soare – gravură de secol XVII

Regele Soare: cantități enorme de mâncăruri

Cititorul de astăzi își imaginează, poate, că Ludovic al XIV-lea, monarhul discreţionar și atotputernic – protector, ca și predecesorii săi, Henric al IV-lea și Ludovic al XIII-lea, al lui Molière –, era, și în privinţa gastronomiei, la nivelul supranumelui său, *Le Roi Soleil*, un rafinat. Nimic mai neadevărat. Să ni-l imaginăm pe Regele Soare cinând singur, totdeauna singur, în camera sa din apartamentele de la Versailles.

I se întinde masa în faţa ferestrelor. I se aduc, rând pe rând, cantităţi enorme de mâncăruri: multe ciorbe și supe preparate din claponi bătrâni, pui de porumbel, creste de cocoș și „mure" de viţel (probabil, structuri limfatice), ciorbele se repetau: claponi și prepeliţe. Urmau potârnichi pe varză, un sfert de viţel de 20 de livre, fript (o livră = 0,450 kg), plăcinte din câte 12 porumbei, 6 pui de găină tocaţi și carne mărunţită de potârniche, curcani fripţi, pui grași de găină cu trufe și iarăși fripturi, claponi, porumbei...

Desertul era compus din ligheane cu fructe crude, tăvi uriașe cu prăjituri uscate și, în boluri adânci, compoturi. La aperitive, care se consumau și între feluri, cârnaţi, *boudins blancs* (fel de cârnaţi umpluţi cu piept de pasăre și lapte), pateu de ficat cu trufe, *miroton* – carne fiartă de vită, feliată și servită cu ceapă tocată...

Vous y allez Mr. l'abbé
les fruits de la guerre
petit Chien belle queüe
la maſette
Elle recevra de tarj[?] de sa marchandiſe
il faut avoir chaud par tout
la préſidente
arête ou je te tuë
par mon mari
avance et tire ſi vent
mieux terre que ſon pré
nac nac
jay leil lant comme carpe frite
brûle
adieu ma journée et mon lait
Range toi donc

Aglomeraţie în trafic la Paris – varianta de secol XVII–XVIII; gravură aflată în colecţia muzeului parizian Carnavalet. Între mijloacele de transport al epocii, şi lectici/litiere purtate de oameni tocmiţi în acest scop (stânga jos).

Lectica încălzită

Când sosea anotimpul friguros (nu ceea ce știm că se întâmplă iarna la noi, ci o toamnă prelungită, cețoasă și umedă; la Paris ninge rar, se cern câțiva fulgi pe trotuare și pe acoperișuri, ca zahărul pudrat peste o prăjitură), în pofida constituției sale atletice, Monsieur de l'Orme devenea neliniștit, preocupat până la înfăptuire de o bizară precauție… Chiar dacă în *Lutetia Parisiorum* nu prea era de actualitate un proverb, precum cel românesc, „fă-ți vara sanie și iarna car", aforismul funcționa („faites votre chariot en hiver et traîneau en été"), iar doctorul credea în înțelepciunea ancestralei zicale.

De aceea, de la fereastra trăsurii, înainte ca birjarul să dea bice cailor, îi reaminti valetului că „l'hiver arrive quand on s'y attend le moins" (iarna sosește când te aștepți cel mai puțin) și, în consecință, să pună în mișcare pregătirea fotoliului său portativ! Și cu degetul mijlociu îndoit îi „percută" lui Boisdur fruntea…

Era un scaun drapat cu bucăți groase de lână, pliate în patru; alături și sub șezut i se puneau reșouri temeinic zăvorâte (mici sobițe) umplute cu jar de cărbune și bucăți de fier – cu presupusul rol de a „împiedica degajarea «vaporilor toxici»". Acest palanchin era purtat de patru hăndrălăi, aflați în pauză de activitate, tocmiți anume să-l transporte pe vreme rea acolo unde avea treabă sau era chemat să-și exercite profesia.

Iarna, dormea pe un pat de cărămidă, înalt de cinci picioare (aproximativ 1,50 m), acoperișul acestuia aducând cu imperiala unui omnibuz. Cărămizile nu trebuiau să fie poroase ori să rețină umezeală. Sub tălpi și lângă el se așezau sticle cu apă caldă, bine învelite: să conserve temperatura inițială, timp cât mai îndelungat. În plus, „patul" era capitonat cu blănițe de iepure, iar la rosturi se înfundau împletituri dese din pai, ca niște dopuri, care să-l ferească pe cel ce doarme de curenții reci din exterior: „cei mai perfizi dușmani ai omului!". *De ce,* întreba el retoric, *multe specii de pești, cu excepția celor care, în mod nefericit, se întâlnesc cu plasa pescarului, sunt centenare? Pentru că pe fundul apelor sunt feriți de orice fel de curenți de aer!*

Zorii savantului igienist

Primul lucru pe care „savantul igienist" îl făcea la trezire – greu de aflat, greu de citit și reprodus – era de a-și retrage dintre coapse un recipient de piele *(cuir bouilli)* și a-și clăti ochii cu ceea ce acest „urinar" conținea! Nimic mai bun, zicea, pentru fortificarea vederii.

Până la o matusalemică vârstă, de l'Orme deslușea, fără ochelari, literele cu cele mai mici dimensiuni (cel puțin așa depun mărturie cronicarii timpului). După care, își clătea mâinile cu rachiu obținut prin distilarea vinului. Își făcea apoi rugăciunile, invocându-l în acestea și pe Sf. Laurențiu, arhidiaconul ars pe rug pentru credință. Martirul creștin, care a pătimit astfel, declara de l'Orme, era îndreptățit să-i ceară lui Dumnezeu „atâta căldură cât îi trebuie omului să trăiască bine".

Urma îmbrăcatul. Ajutat de valet, își trăgea o pereche de pantaloni, largi în toate azimuturile, confecționați din bumbac gros, flanelat pe o față (pânza numindu-se barchet – fr. *futaine*) și având șlițuri în față și în spate. Haina, ca întreaga sa îmbrăcăminte, era cusută de croitori anume, la indicațiile sale: un fel de manta care îl acoperea de la gât până la glezne, cum purtau pe vremuri boierii și negustorii de la noi. Mantaua era și ea capitonată cu blană. Își punea apoi, una peste alta, vreo șase perechi de ciorapi și se încălța cu botine vătuite de marochin, semănând cu niște șalupe eșuate. Iarna, înainte de a se închide în litiera dusă de *porteuri* și a porni la drum, își punea sub limbă un săculeț minuscul cu sare grunjoasă: „limpezește creierul și face să se elimine multe impurități".

Impresionant pat din stejar, specific familiei regale şi aristocraţiei în perioada lui Ludovic al XIII-lea

Tratamentele prescrise de de l'Orme se citesc azi cu ochi uimiți

Prescripțiile (*les ordonances*/rețetele) ni se par astăzi cel puțin extravagante. Pentru dureri de dinți și edemul însoțitor, de l'Orme recomanda „grăinaț de gâscă amestecat cu grăsime de vier"; unguentul (!) astfel rezultat se aplica fierbinte pe tâmpla de partea dintelui bolnav; la capătul câtorva minute, durerea dispărea și fluxiunea se reducea în mai puțin de o oră!

Doctor adus cu lectica la casa unui bolnav; ilustraţie de sfârşit de secol XIX, dar aceasta trebuie să fi fost procedura şi în epoca lui Charles de l'Orme.

Reușise să oprească în mod radical dizenteria, inclusiv pierderea de sânge însoțitoare, aprinzând un foc din deșeuri sub un taburet de bucătărie perforat. Pacientul, complet dezbrăcat, se așază pe acest scaun improvizat, rămânând trei-patru ore. La sfârșitul acestei terapii, e salvat! Mai mult de zece mii de bolnavi, atât de la Curte, cât și din armată, ar fi fost vindecați în timpul asediului de la Rochelle[6].

Reumaticilor, de l'Orme le recomanda să poarte pe cap șapte calote din care primele trei, așezate chiar pe craniu, iar acestea trebuie să fie dublate cu piei de iepure; pantalonii să fie căptușiți tot cu aceeași blană, iar în supă să se adauge o picătură de spirt din vin.

Pentru dureri gastrice prescria o fiertură de găină bătrână, pasărea pusă la fiert de vie și fără să i se smulgă penele. Pentru iminența unei apoplexii, capul se va acoperi de îndată cu un porumbel tăiat în două!

„Tratamentele" cu găina fiartă de vie și porumbelul pus ca un coif pe cap au circulat multă vreme în medicina populară, inclusiv în provinciile românești de la Dunăre. Iar în sfaturile oferite de gazetele apărute puzderie după Decembrie '89, puțin mai târziu și pe internet, „urinoterapia" figura adesea ca recomandare...

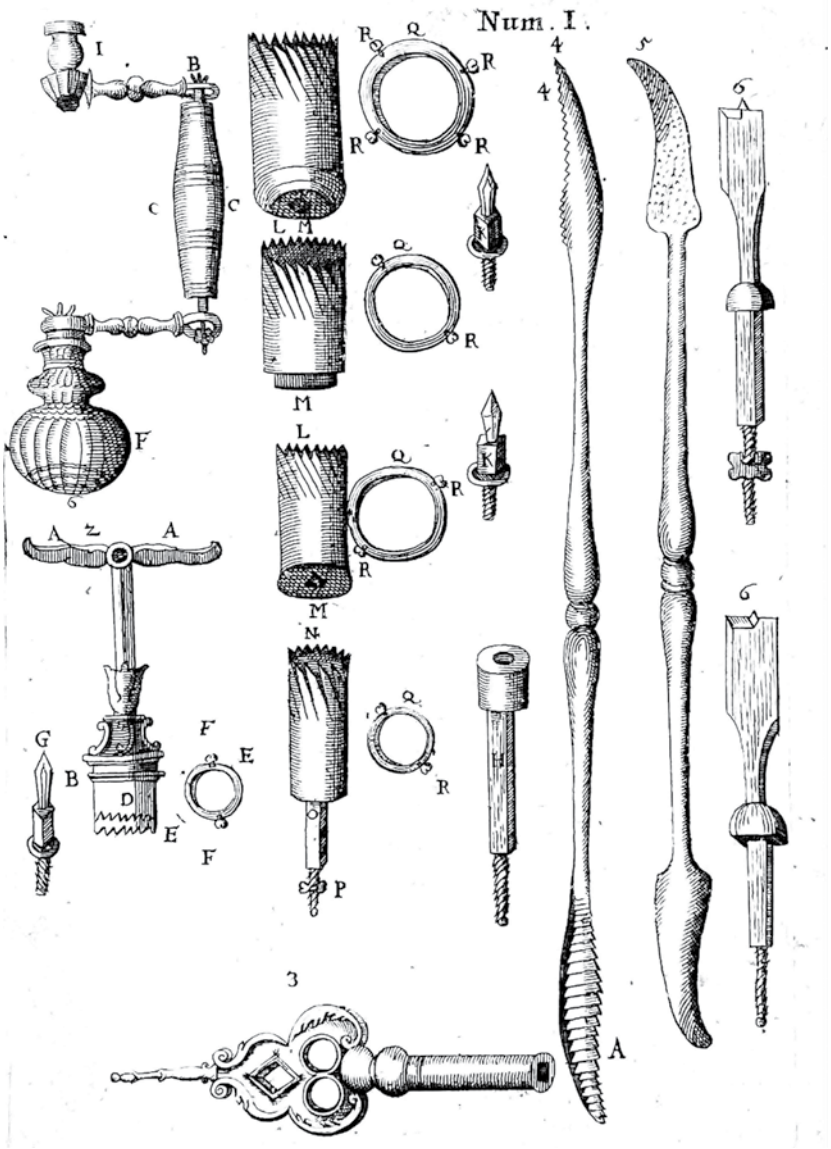

Instrumentar folosit în secolul al XVII-lea pentru procedura intitulată, sugestiv, „sângerare"

Excesele decanului Facultății de Medicină din Paris

Aceste sfaturi și indicații care vor fi ridiculizate de Molière sunt floare la ureche față de intervențiile practicate în epocă de un Guy (Guido) Patin (1601-1672), decan al Facultății de Medicină din Paris, care și-a „sângerat" de 12 ori soția pentru o fluxiune de piept (congestie pulmonară, probabil o pneumonie) și de 20 de ori propriul fiu, care prezenta „febră continuă" (putea fi orice boală infecțioasă, chiar tuberculoză). Același a utilizat lanțeta de 13 ori în 15 zile asupra unui copil de 7 ani, dar și asupra unui bebeluș de două luni, ba chiar și a unuia de doar trei zile!

A „sângera" însemna a secționa o venă superficială și a lăsa să se scurgă o anumită cantitate de sânge, astfel

Guy (Guido) Patin

consideratul exces sangvin era redus și bolnavul s-ar fi simțit „ușurat" (nu rareori chiar de povara vieții!).

Același Guy Patin, autor de scrisori sarcastice, bibliofil și biblioman, folosind vin emetic (vomitiv) și antimoniu (un toxic), ar fi asigurat trecerea către lumea de dincolo unui număr de 3-4.000 de persoane, șușoteau unii confrați... Antimoniul (stibiu) este un metaloid folosit și azi, dar în industrie. Domnii medici Esprit, Brayer și Bodineau i-au administrat vin emetic unicului fiu de 35 de ani al scriitorului La Mothe Le Vayer, preceptor al viitorului rege Ludovic al XIV-lea, trimițându-l acolo de unde nimeni nu s-a întors.

Molière, bun prieten cu tatăl, a deplâns pierderea suferită de acesta în cuprinsul unui emoționant sonet.

Carantină și „vaccinare“, din Antichitate

Apariţia omului s-a însoţit de îngrijorări ale acestuia faţă de agresiunea unor factori, neconștientizaţi, externi ori atribuiţi unor forţe supranaturale, care îi afectau starea „normală" de bine (sănătatea fiind definită abia peste milenii, într-un secol vecin cu cel al nostru), și implicit de preocupări, la început fanteziste, pentru vindecare și recăpătarea sănătăţii.
Medicina empirică era dominant preventivă, în baza unor observaţii (și acestea întâmplătoare), dar și, treptat, curativă, în măsura în care vindecătorul dobândea, prin uz, o anumită experienţă și o anumită îndemânare. Cauterizarea unor plăgi cu piatră încinsă, de pildă, producea hemostază, dar avea și efect antiseptic. Iar folosirea a ceea ce natura punea la dispoziţie, „preparate" de provenienţă vegetală, animală, minerală sau telurică, ori a variatelor „fumigaţii" erau creditate fie cu rol preventiv, fie cu unul terapeutic.
Aceste măsuri se completau, nu rareori, cu practici magice, mistice ori de-a dreptul fanteziste, care – în subsidiar – aveau și un suport psihologic, revelat târziu de specialiști. Ar fi greșit dacă am neglija un aspect mai greu de obiectivat: se pot da numeroase și interesante exemple din regnul animal care arată instincte profilactice și curative (reușite).
De-a lungul perioadelor definite istoric, „medicina" evolua, cel mai adesea marcând un oarecare progres. În Antichitate (Egipt), antisepsia plăgilor se realiza termic; observându-se evoluţia unor boli contagioase, apăruse noţiunea de izolare fără să se știe de ce (etiologia) și cum anume e mai bine să se aplice metoda (carantina). Unele „cărţi sfinte" prezentau respectarea unor reguli: baia frecventă, îngroparea morţilor, izolarea bolnavilor, igiena nașterii... Chiar înainte de era creștină, chinezii ar fi „descoperit" și folosit variolizarea „prin pulverizarea intranazală a crustelor formate în cursul exantemului variolos". Hipocrat (460-377 î.Hr.), „părintele medicinei", a emis preceptul „Este mai ușor să previi decât să vindeci"; el a stabilit relaţia

Tratarea unui bolnav în Antichitate; basorelief de marmură din secolul V î.e.n.

Lecţie de anatomie, în secolul al XVII-lea, la Universitatea din Delft

de cauzalitate între boli și unele obiceiuri nesanogene de nutriţie, igienă, (in)activitate fizică, factori de mediu...

Medicina în epoca lui de l'Orme

Trecând peste epoci istorice, în anii care i-au fost daţi originalului de l'Orme, medicina, deși dispunea de învăţăturile lui Hipocrat, Galen, Avicena și de un valoros aport arab în domeniu, a înregistrat un (temporar) regres.

Totuși, puţin înaintea nașterii lui de l'Orme, Ambroise Paré, chirurgul și anatomistul francez, folosea deja, la 1540, ligatura arterelor în amputaţii, în locul cauterizărilor, și inventase instrumente chirurgicale. În 1543, Andreas Vesalius face disecţii, descrie și desenează sistemele circulator și nervos, istoria medicinei considerându-l fondatorul anatomiei umane. La 1590, Janssen construiește primul microscop, prilej pentru Leeuwenhoek de a descrie foarte curând celulele sangvine și bacteriile. În 1628, William Harvey elaborează teoria circulaţiei sangvine, arătând că inima este ,,pompa'' care asigură distribuirea sângelui prin artere în organism: va fi considerat fondatorul fiziologiei moderne. Thomas Bartholin descoperă sistemul limfatic și inovează anestezia prin refrigerare. În 1644, Thomas Willis descrie o parte a sistemului vascular al creierului, evidenţiind ,,poligonul'' vascular care-i va purta numele (sistemul principal de irigare a creierului, principalul responsabil pentru irigarea sangvină cerebrală). În 1666, medicul englez Thomas Sydenham publică prima sa carte, *Methodus curandi febres*. Este supranumit *părintele medicinei engleze*, fiind celebru pentru observaţiile sale epidemiologice și descrierile amănunţite ale malariei, scarlatinei, pojarului, pestei bubonice, hidropiziei. Edward Jenner, chiar dacă era medic de ţară, fără posibilităţi de cercetare, dezvoltă metoda vaccinării împotriva variolei. El a observat că inocularea cu variolă a taurinelor conduce la protecţie împotriva variolei, boală care, de-a lungul secolelor, chiar comparativ cu marile molime împotriva cărora nu exista vaccin, a ucis milioane de oameni.

Molière satirizează obiceiurile medicale ale timpului

De l'Orme și colegii servesc drept inspirație

Precaritatea medicinei timpului, dar și excentricitățile lui de l'Orme, considerate nici mai mult, nici mai puțin decât înșelătorii, impostură, l-au inspirat pe genialul Molière, pseudonim adoptat de Jean-Baptiste Poquelin (n. 1622) să scrie unele dintre farsele, comediile, satirele sale, toate rămase în istoria dramaturgiei universale; o parte, cu background muzical asigurat de francezul de origine italiană Jean-Baptiste Lully, și el adoptat la Curtea Franței pe vremea Regelui Soare.

Rar se întâmplă, după aproape patru secole, ca afișele teatrelor să nu includă astăzi măcar una dintre următoarele piese: *Medicul zburător*, 1645; *Prețioasele ridicole*, 1659; *Sganarelle sau încornoratul*, 1660; *Școala bărbaților*, 1661; *Școala femeilor*, 1662; *Zăpăcitul*, 1663; *Căsătorie cu de-a sila*, 1664; *Don Juan sau petrecerea lui Pierre*, 1665; *Mizantropul*, 1667; *Pastorala comică*, 1667; *Avarul*, 1668; *Doctor fără voie*, 1668; *Amphitryon*, 1669; *Tartuffe*, 1669; *Burghezul gentilom*, 1670; *Vicleniile lui Scapin*, 1672; *Femeile savante*, 1673; *Bolnavul închipuit*... Mai puțin cunoscute sunt titlurile: *Escarbagnas, Le Dépit amoureux, L'Amour médecin, Le Sicilien*...

Molière nu l-a avut în vedere doar pe de l'Orme ca țintă pentru subiectul lucrărilor sale dramatice. Iar pe acesta nu l-a ridiculizat pentru cunoștințele sale medicale – în acord cu acelea ale confraților și evului său, ci pentru derapajele de comportament, fanteziile terapeutice și limbajul de neînțeles (adesea latinizat) al hipocraților vremii în dialogul medic-bolnav.

Molière, sculptură de Jean-Antoine Houdon

La farsele lui Molière asistă și regele

L'Étourdi (o posibilă traducere în română: Zăpăcitul/Distratul/Neatentul) e prima comedie molierească scrisă (cinci acte), cu împrumuturi din alți autori (italieni) pe gustul publicului, prezentată în provincii, unde viitorul autor (așa a rămas cunoscut Molière) continua să fie șeful unei trupe de actori, alături pe scenă fiind Madéleine Béjart și parte din familia acesteia. Prezentată și la Paris, în asistență aflându-se însuși regele, în 1658, *L'Étourdi* s-a bucurat de un „mare succes". *Le Dépit amoureux*

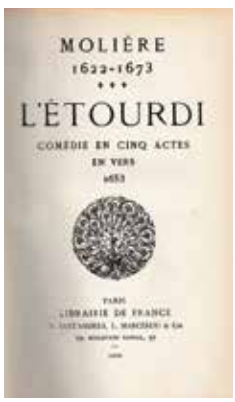
MOLIÈRE
1622-1673
L'ÉTOURDI
COMÉDIE EN CINQ ACTES
EN VERS

Molière, pe numele său real Jean-Baptiste Poquelin, a fost înainte de toate actor; iată-l aici înfăţişat pe scenă (primul din stânga) în timpul reprezentaţiei piesei *Farsorii*, în 1670.

era imitația unui *imbroglio*: (traducere în română: Interesul sau Cupiditatea)...

La rugămintea lui Molière, regele acceptă să asiste și la farsa *L'Amour médecin*, numită inițial *Le Docteur Amoureux*. Încă de la primele reprezentații a circulat zvonul că autorul a dorit nu numai să-și exprime nemulțumirea cu privire la îngrijirile medicale, dar să și înfățișeze pe scenă, sub nume inventate, pe anume practicieni bine cunoscuți ai vremii. Sunt cinci *messieurs*: Tomès, Desfonandrès, Macroton, Bahis, Filerin.

Informație de culise, prin intermediul avocatului și scriitorului Claude Brossette, prieten intim al lui Nicolas Boileau (1636-1711, important teoretician literar; a scris *Arta poetică*): sub porecla M. Filerin, „cel căruia îi place disputa", s-ar fi ascuns M. Yvelin, „premier médecin de Madame".

Ceilalți medici chemați în consult de Sganarelle pentru fiica sa, Lucinde, suferind de „îndrăgostire", au nume compuse chiar de Boileau, la rugămintea lui Molière. Astfel, Macroton, „cel care vorbește tărăgănat, greoi, lent", ar fi „personajul-mască" al lui Guenaut, primul medic al Reginei însăși.

Bahis, cel care chelălăie/scheaună/latră e Esprit, care bâiguia/bălmăjea/se bâlbâia: primul medic al lui Monsieur (Filip al Franței, duce de Orleans, fratele mai mic al Regelui Soare).

Desfonandrès, sau „omorâtorul de oameni", îl desemna pe Hélie Béda des Fougerais (Éli Bédé), care nu făcea parte din personalul Curții, dar era chemat în consult.

Tomes, „cel care taie sau sângerează", ar fi fost nimeni altul decât d'Aquin, care, în 1667, i-a succedat lui Guenaut în funcția de prim medic al Reginei.

Bolnavul închipuit

Comedia în proză (trei acte) *Le Malade imaginaire* este, în opinia generală, capodopera lui Molière, pe care acesta a oferit-o în premieră vizionării regelui Ludovic al XIV-lea, la Palais Royal, în 10 februarie 1673, pentru a-l înveseli, la întoarcerea sa victorioasă din Olanda (conflict teritorial).

Într-una dintre scrisorile către fiica sa, Madame de Sévigné *(dreapta)* notează: „Ah! Ce mare pică port eu acestor doctori! Ce înșelătorie așa-zisa lor artă! Ieri mi se povestește despre această comedie a «bolnavului imaginar»

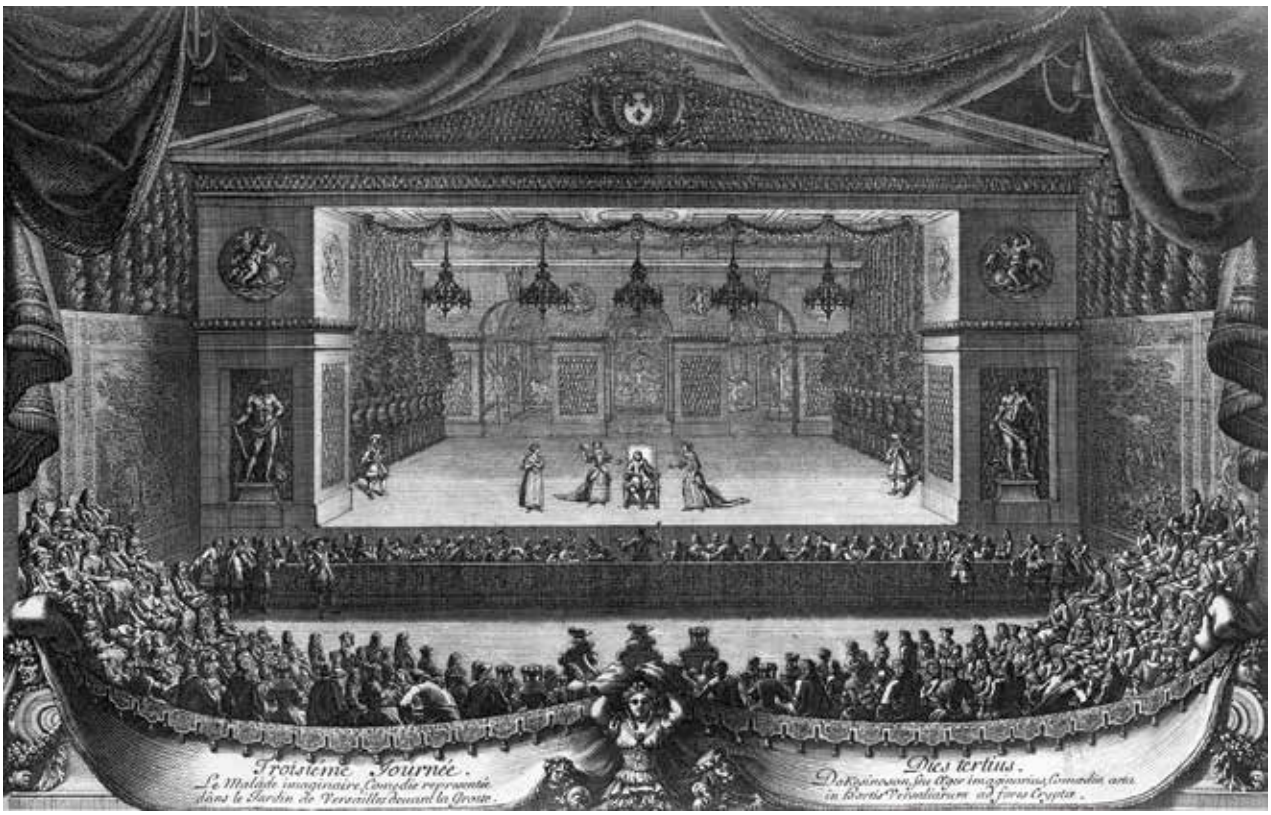
Troisieme Journée.
Le Malade imaginaire Comedie representée dans le Jardin de Versailles devant la Grotte.
Dies tertius.

Reprezentaţia piesei *Bolnavul închipuit* la Versailles, în prezenţa regelui Ludovic al XIV-lea; gravură din colecţia Bibliotecii Naţionale a Franţei

[dar] pe care n-am văzut-o: deci, omul era în deplină ascultare faţă de domnii cu pricina; număra totul: trebuiau şaisprezece picături dintr-o poţiune la treisprezece linguri de apă; să fi pus paisprezece, totul era pierdut. Înghite o pilulă; i s-a spus să se plimbe prin cameră; dar omul e frământat de îndoieli şi nu ştie încotro s-o ia, pentru că a uitat dacă trebuie să se plimbe de-a lungul sau de-a latul camerei: am râs cu lacrimi, iar nebunia asta se aplică la absolut orice"[7].

Pseudonimele unora dintre „medici" se regăsesc şi în această celebră comedie, precum: Monsieur Diafoirus, Monsieur Purgon, Monsieur Fleuran, spiţerul...

Emit ipoteza că, (prea)inspirat de comedia molierescă şi în scop de nedreaptă răzbunare asupra unor medici, cum s-a dovedit până la urmă (specialişti dintre cei mai buni, care l-au îngrijit într-un moment al vieţii sale), marele poet Tudor Arghezi a scris piesa *Seringa*, pusă prima oară în scenă la Teatrul Naţional în 1947. În distribuţie, scriitorul schimbase numele reale cu pseudonime ale celor care l-au avut pacient, astfel create încât să caracterizeze pe cei incriminaţi (inclusiv date fizice, defecte de vorbire etc.). La premieră, o parte a sălii a huiduit viguros opera dramatică propusă de Arghezi. Peste ani, poetul a regretat, modificând cele scrise, iar *Seringa* s-a reluat (mai ales din oportunităţi politice sau din considerente financiare).

Molière moare, de l'Orme îi supravieţuieşte

Biografii şi istoricii literari consemnează faptul că, la scurt timp după reprezentaţia piesei *Le Malade imaginaire*, Jean-Baptiste Poquelin (cu pseudonimul Molière) căzu pe scenă, răpus de o hemoptizie, probabil act final al unei tuberculoze. Autorul murea la 51 de ani, fără medic la căpătâi. Înmormântarea a avut loc noaptea, pe ascuns, din ordinul arhiepiscopului Parisului şi numai datorită intervenţiei regelui. Mormântul său se află acum la Cimitirul Père Lachaise, cavoul fiind vecin cu acela al celebrului fabulist La Fontaine.

De l'Orme, născut pe vremea domniei lui Henric al III-lea, în plină vigoare şi văduv fiind, îşi căuta, la 86 sau 87 de ani, soaţă. Apropiaţii îl sfătuiau să rămână (de această dată) „flăcău", aflând că aleasa inimii era o femeie tânără. Soarta decise ca după un an de convieţuire, juna soţie să decedeze, aceiaşi prieteni spunând că de epuizare! Iar autorul capitolului „Médecin de Molière" să adauge: „Probabil, tânăra nevastă n-o fi apucat să-şi facă pat de cărămizi căptuşit cu piei de iepure şi să savureze supa roşie".

Doctorul îşi dădu obştescul sfârşit abia în 1678, adică la 96 de ani.

Titlul capitolului „Médecin de Molière" din volumul *En France Jadis* (1938), punct de pornire pentru această reconstituire literar-iatroistorică, ni se pare impropriu. Nicio clipă de l'Orme nu a fost medicul dramaturgului. „Medicina în vremea lui Molière" ni se pare mai potrivit. Parte a procedurilor fantaste ale medicilor Evului Mediu, a consulturilor constând din interminabile şi sterile dezbateri în contradictoriu purtate la patul bolnavului, fără ca măcar pacientul să fie examinat, exprimarea în limba latină a diagnosticelor şi aberantele tratamente prescrise erau ceea ce Molière ridiculiza şi, parţial, le însuşise şi doctorului Charles de l'Orme.

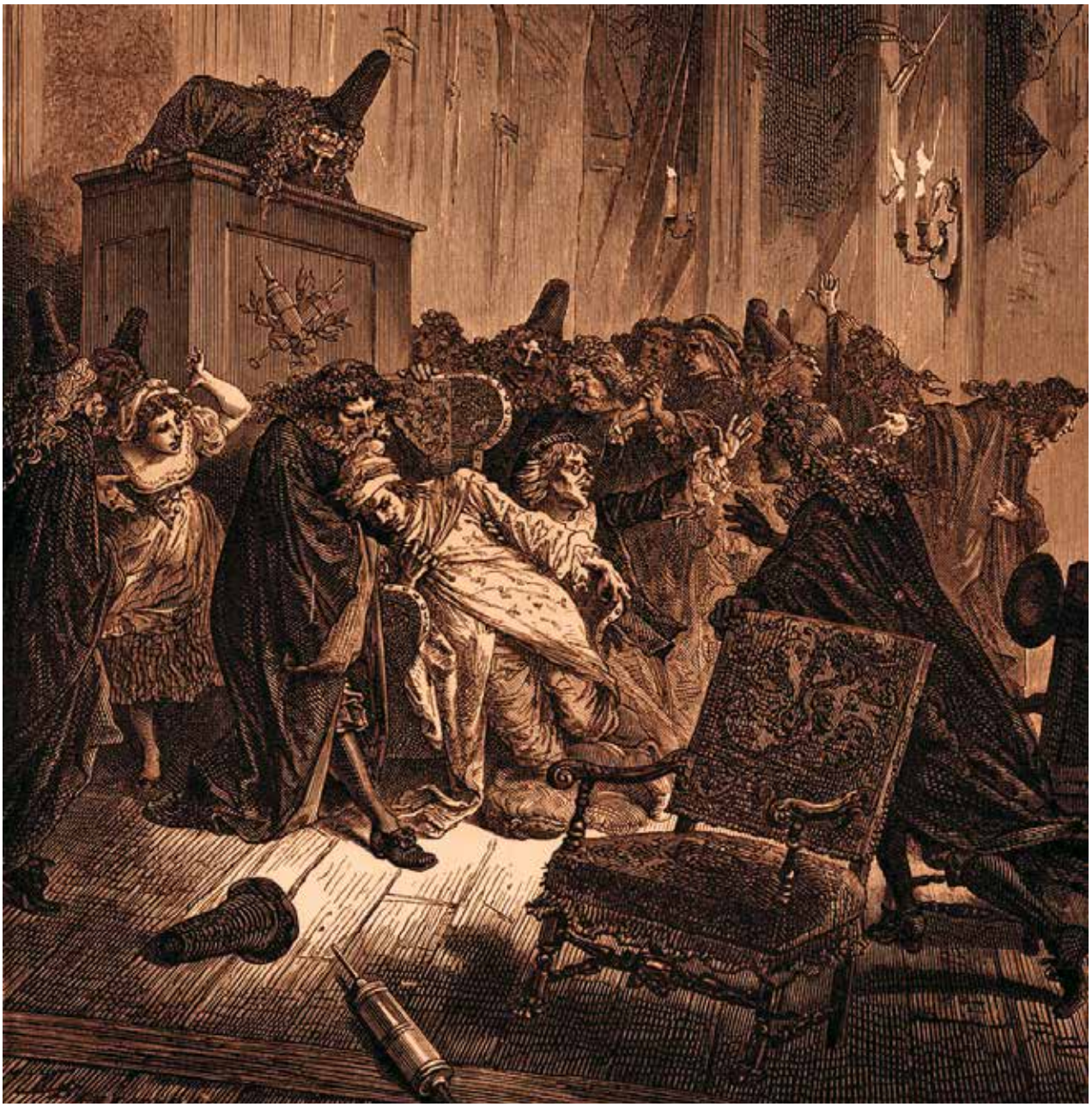

Moartea lui Molière, pe scenă, în 1673, la finalul piesei *Le Malade imaginaire*

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Elena Gorunescu, *Dicționar Francez-Român*, Teora, 2002, 2007

Radu Iftimovici, *Istoria Universală a Medicinei și Farmaciei*, Editura Academiei, București, 2008

Aurel Ivan și 15 colaboratori, *Tratat de Epidemiologie a bolilor transmisibile*, Editura Polirom, Iași, 2002

Lanson et P. Tuffrau, *Manuel Illustré d'Historire de la Litterature Française*, Troisième Édition revue et augmntée, Hachette, Paris, 1931

G. Lenotre, de l'Academie Française, *En France Jadis* (colecția „La petite histoire"), capitolele „Médecin de Molière", „A table", Édition Bernard Grasset, Paris, 1938

Eusebi Manolache, revista „Historia", nr. 218/martie 2020

Mihail Mihailide, *Literatura artistică a medicilor,* vol. II, Editura Viața Medicală Românească, București, 2009

Mihail Mihailide, *Șarlatani și vindecători închipuiți*, capitolul „Impostori și medici în texte literare", Editura Viața Medicală Românească, 2015

Molière, *L'Étourdi* (1653), Librairie de France, F. Sant Andrea, L. Maceroux & Cie 99, Boulevard Raspail, 99, Paris, 1922

Madame De Sévigné, *Lettres de Madame de Sévigné* avec les Notes de tous les commentateurs, tome troisième, Librarie de Firmin Didot Frères, imprimeurs de L'Institut de France, rue Jacob, 56, Paris, 1856

Dictionnaire Encyclopédique, Noms communs, Noms propres, Hachette, 1980

https://fr.wikipedia.org

NOTE:

1. „une villa avec vue sur la Seine" (fr.): un conac/o vilă cu vedere spre Sena.
2. „arrivato con la specchio grande direttamente dalle botteghe muranesi" (it.): sosită direct din magazinele din Murano împreună cu oglinda mare.
3. Facultatea de Medicină de la Montpellier, una dintre cele mai vechi (1829) și prestigioase din lume.
4. Piciorul roman (pes) măsura în jur de 29,57 cm; piciorul carolingian sau drusic (pes drusianus), 33,27 cm, iar piciorul castilian, 27,8635 cm.
5. Plantă cu mult lăudate calități medicinale, între care regenerarea celulelor hepatice, dar și intens alergigenă, motiv pentru care, în prezent, se solicită stârpirea „buruienii". Altădată, originară din Tibet, era mai scumpă pe piață decât șofranul.
6. Asediul La Rochelle a fost rezultatul unui război între forțele regale franceze conduse de Ludovic al XIII-lea și hughenoți (protestanții din La Rochelle, puternic centru religios protestant), care a avut loc între 1627 și 1628 și s-a încheiat cu victorie pentru Ludovic și catolici.
7. „Ah! Que j'en veux aux médecins! quelle forfanterie que leur art! On me contait hier cette comédie du Malade imaginaire, que je n'ai point vue: il était donc dans l'obeissance exacte à ces messieurs; il comptait tout; c'était seize gouttes d'un elixir dans treize cuillerées d'eau; s'il y en eùt quatorze, tout était perdu. Il prend une pilule; on lui a dit de se promener dans sa chambre; mais il est en peine, et demeure tout court, parce qu'il a oublié si c'est en long ou en large: cela me fit fort rire, et l'on applique cette folie à tout moment".

Vedere de noapte din Lyon: Pasarela Saint Georges, care trece peste râul Sona, și Catedrala Fourvière, sus pe deal

Lyon: lumina cucerește întunericul

DE CRISTINA NICULESCU | FOTO: SHUTTERSTOCK, GETTY IMAGES

La confluența Ronului cu Sona, întins pe șes și ridicat pe coline, este așezat un oraș superb, care, sub numele Lugdunum, a fost capitala Galiei în vremea Imperiului Roman. Lyon își dispută astăzi cu Marsilia poziția de cel de-al doilea oraș al Franței, după capitala pariziană. Dar, dincolo numărul de locuitori și de suprafață, sunt indiscutabile frumusețea și bogăția sa culturală, reflectate și în numeroasele obiective incluse în patrimoniul mondial UNESCO. Dintre fascinantele povești născute în acest oraș, una pare să fie mai frumoasă decât toate – povestea luminii.

Orașul vechi (*Vieux Lyon*), cu străduțele înguste ce păstrează încă un parfum tipic medieval și cu un muzeu al miniaturilor unic în Franța, catedralele impunătoare ce împresoară orașul – printre care Saint Jean, Saint Nizier, Bonaventura, Saint Georges – și un număr impresionant de muzee compun o carte de vizită ce ar trebui să se afle în „portofoliul" fiecărui turist conștiincios.

Dar, pe lângă obiective turistice tipice oricărei citadele europene, Lyonul are un parfum al său, cu totul special. Orașul de la confluența apelor este definit de aromele unor locuri deosebite – pe care nu le veți regăsi în altă parte – și de legendele ce îi compun istoria. Spre exemplu, de peste 500 de ani, mai precis din secolul al XV-lea, Lyonul spune povestea mătăsii, prin numeroasele ateliere de țesătorie, care furnizau cândva mătasea pentru Curtea regală a Franței. O parte dintre ele au devenit astăzi muzee și ateliere demonstrative pentru turiștii curioși.

Lyonul este și un adevărat muzeu de artă în aer liber, prin celebrele sale „ziduri pictate" (*les murs peints*), fresce realizate pe peretele exterior al unor blocuri de locuințe sau pe alte tipuri de clădiri din localitate.

Orașul de pe malul Ronului este intim legat și de începuturile cinematografiei, pentru că aici au trăit cei doi frați Auguste și Louis Lumière, care la final de secol XIX au realizat primele scurtmetraje și aparatura specifică de redare a filmului. Muzeul care le poartă numele este un loc sacru pentru iubitorii cinematografiei, aici aflându-se și locul original unde s-a filmat „La Sortie de l'usine Lumière à Lyon" (Ieșirea muncitorilor de la uzinele Lumière din Lyon), considerat primul film realizat vreodată, cu o durată de 46 de secunde.

Însă, pe lângă patrimoniul său material, Lyonul este un loc care spune povești. Și, dincolo de legendele cu zeități din perioada galo-romană, de istoriile cu mătăsuri fine sau cu secrete de catedrale medievale, poate că povestea sa cea mai frumoasă este cea a... luminii.

Statuia Arhanghelului Mihail și vedere asupra Lyonului dinspre Catedrala Fourvière

Istoria începe pe colina Fourvière

Cea mai veche parte a Lyonului – acolo unde a început să se scrie istoria orașului în secolul I î.Chr. – este colina Fourvière, unde se află astăzi șantierul arheologic și Muzeul Galo-Roman. Pe vârful acestui deal, la picioarele căruia se derulează întregul oraș, se află Basilica Notre-Dame de Fourvière, construită între 1872-1896 pe locul unde, în 1168, se ridicase prima biserică dedicată Maicii Domnului.

O bijuterie arhitecturală, ce veghează asupra istoriei Lyonului, fiind vizibilă cam de oriunde din localitate, Basilica Fourvière este astăzi un simbol al orașului, vizitat anual (în medie) de două milioane de turiști. Ridicată din donații private, catedrala este opera arhitectului Pierre Bossan, la construcția efectivă el fiind secondat de Louis Sainte-Marie Perrin.

Și exact de această colină, de statuia Fecioarei Maria amplasată aici și de simbolul ei protectiv se leagă una dintre cele mai frumoase tradiții pe care le-a născut Europa: Sărbătoarea Luminilor – *La Fête des lumières*, căreia Lyonul îi datorează și apelativul de „Orașul Luminilor".

Place Bellecour în decembrie 2019, înainte de începerea Sărbătorii Luminilor

Sărbătoarea luminilor

La fel cum astăzi toată atenția omenirii se îndreaptă către pandemia de COVID-19, în 1643 Lyonul se afla sub amenințarea epidemiei de ciumă. Oamenii și autoritățile orașului s-au rugat și rugăciunile lor au fost îndreptate în special către Fecioara Maria. Și au simțit că mesajele lor au fost ascultate, căci orașul a reușit să depășească momentul critic, dar și alte situații dificile ce i-au urmat, ca epidemia de holeră din 1832 sau războiul franco-prusac (1870-1871).

În 1852, o statuie a Fecioarei a fost concepută de sculptorul Joseph-Hugues Fabisch pentru a fi așezată pe colina Fourvière. Statuia urma să fie sfințită pe 8 septembrie 1852, de sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului. Doar că o revărsare a râului Sona a inundat atelierul sculptorului și a încurcat planurile municipalității, așa încât evenimentul a fost amânat pentru 8 decembrie. Aceasta este data la care lumea catolică celebrează sărbătoarea Imaculatei Concepții (cu exact 9 luni înaintea datei de 8 septembrie, Nașterea Sfintei Maria), considerându-se că Fecioara Maria a fost concepută fără păcat.

Așadar, pe 8 decembrie, Lyonul era pregătit pentru sărbătoare, cu focuri de artificii ce trebuiau lansate de pe colina Fourvière și muzicieni de stradă pentru a însoți alaiul statuii Fecioarei. Dar, și de această dată, părea că ghinionul însoțește celebrarea. O furtună puternică s-a abătut asupra orașului. Autoritățile s-au gândit să mai amâne evenimentul, încă o dată, pentru duminica următoare. Dar, în mod surprinzător, cerurile s-au curățat și oamenii au reușit să iasă din case și, în semn de bucurie, au aprins toți lumânări pe pervazele ferestrelor, așa cum se mai obișnuia cu alte ocazii speciale, cum ar fi victoriile militare.

Locuitorii fericiți au pornit către colina Fourvière și alaiul format a însoțit statuia Maicii Domnului, ce a fost așezată lângă vechea biserică – pe locul căreia se află actuala catedrală. Lyonezii au înălțat toată noapte imnuri Fecioarei și de atunci, an de an, au sărbătorit victoria – metaforică și concretă în același timp – a luminii contra furtunii, grație protecției divine.

În timpul festivalului, oamenii aprind lumânări în cinstea Maicii Domnului, care a protejat orașul în perioadele grele

Milioane de oameni participă anual la *Fête des lumières*

Astăzi, Sărbătoarea Luminilor se derulează de obicei de-a lungul a patru zile, în jurul datei de 8 decembrie. Pe lângă tradiția păstrată din secolul al XIX-lea – de a aprinde lumânări pe pervazul exterior al ferestrei –, evenimentul reunește numeroase spectacole stradale bazate pe efecte de lumină, organizate în centrul orașului, care devine, în mare parte, pietonal. Muzica și mâncarea stradală, dar și târgurile cu produse artizanale completează evenimentul.

Începând din luna noiembrie, în magazine se comercializează pahare transparente, colorate sau decorate cu diferite modele, în care locuitorii să-și așeze lumânările pe pervazul caselor. Se spune că 3-4 milioane de oameni participă anual la *Fête des lumières*, cifre ce se referă desigur la vremurile de dinaintea pandemiei.

Organizatorii evenimentului pun la dispoziția lyonezilor, dar și a turiștilor sosiți special pentru această ocazie, pliante ce cuprind harta tuturor manifestărilor din oraș. Pe parcursul celor patru zile de sărbătoare, de la lăsarea serii și până după miezul nopții, străzile abundă de oameni cu harta în mână, care colindă de la un obiectiv la altul pentru a nu pierde niciun moment artistic special.

Place des Jacobins, unul dintre reperele faimoase ale Lyonului, datează din 1556. Fântâna din centru a fost adăugată 300 de ani mai târziu.

Catedralele orașului devin „pânze" pe care artiștii ce lucrează cu lumina „pictează" povești colorate. În interiorul bisericilor sau al muzeelor sunt așezate diferite instalații de lumină, uneori însoțite de muzică, pentru a spori atmosfera onirică. Piețele publice devin și ele scena artiștilor stradali, care manevrează focul sau se joacă în felurite moduri cu lumina și cu efectele ei. Oamenii asistă la câte o reprezentație într-o piațetă, se opresc apoi la un pahar cu vin fiert pentru a putea continua drumul în frigul nopții de decembrie, apoi se mai încălzesc la câte un mic concert într-un muzeu sau poposesc în vreo curte interioară, unde sunt suspendate felinare.

Teatrul Célestins a fost inaugurat în 1877

Podurile peste Ron și Sona sunt adesea decorate cu ghirlande luminoase și fațadele Operei sau cea a Teatrului Célestins devin și ele „ecran de proiecție" pentru adevărate povești istorisite prin lumină și muzică. Extrem de speciale sunt și proiectele unde participanții sunt practic invitați să creeze împreună o structură luminoasă. Așa s-a întâmplat la ediția din 2006, când, într-un amfiteatru în aer liber, fiecare vizitator așeza pe un traseu marcat câte o lumânare, în final rezultând un labirint, o spirală uriașă de lumină.

Lasere, focuri de artificii și proiecte inedite ale studenților la facultățile de artă completează programul manifestării.

Arome de sărbătoare și ajutoare pentru cei nevoiași

În timpul sărbătorii, pe străzile din Lyon miroase a clătite, a scorțișoară și, mai ales, a castane coapte. Și pe orice străduță, oricât de îngustă sau de lăturalnică, lumânări colorate, în felurite modele de pahare și candele, însoțesc periplul prin oraș al celor care se bucură de lumină.

Pe lângă latura de divertisment, Sărbătoarea Luminilor se concentrează și asupra faptelor de caritate, în amintirea rădăcinii spirituale a manifestării. Spre exemplu, participanții pot achiziționa *Lumignons du Cœur* – Lumânările Inimii, la prețul de 2 euro. În fiecare an, suma colectată este donată unei asociații care se ocupă de oamenii aflați în nevoie. Dincolo de cele patru zile anuale de sărbătoare, Lyonul a devenit în general un oraș al luminilor. În întreaga localitate, înțesată de atâtea monumente, catedrale, muzee și alte tipuri de obiective turistice, se încearcă permanent o îmbogățire și o perfecționare a sistemului de iluminare, atât pentru a pune cât mai frumos în valoare clădirile de patrimoniu, cât și pentru a economisi resursele energetice.

În acest an, magia a coborât din nou asupra orașului Lyon, între 8 și 11 decembrie, după ce luase o pauză în 2020, din cauza crizei sanitare generate de pandemia de COVID-19.

***

Dincolo de violența umană sau de dezastrele care ne amenință – de la inundațiile ce au periclitat sărbătoarea în secolul al XIX-lea la virusul care ne pune la mare încercare astăzi –, Sărbătoarea Luminilor continuă să aducă bucurie și să ne reamintească de puterea rugăciunii către Ceruri și de speranța că, în final, Lumina cucerește întunericul...

Istoria biscuiților: de la medicament la desert regal

DE ALEXANDRU ZAHARIA | FOTO: GETTY IMAGES, SHUTTERSTOCK, MUZEUL NAȚIONAL MARITIM DIN GREENWICH

Închizi ochii şi te întorci în copilărie, în zilele răcoroase de toamnă târzie, când bunica, cu mâinile ei magice, cocea câte trei tăvi cu biscuiți. Şi nu orice fel de biscuiți: din cei șprițați, cu untură, pudrați cu zahăr, care împrăştiau un miros divin în toată casa. Nu e copil pe lumea aceasta sau adult nostalgic care să nu iubească biscuiții (şi amintirile din jurul lor), în orice formă: dulci, picanți sau sărați, tari sau pufoşi, mărunți cât un nasture, pătrați sau rotunzi, cu vanilie, cu stafide sau fructe confiate, cu ovăz, cu unt, cu miere sau cu ciocolată. Biscuitul, apreciat de-a lungul istoriei sale şi folosit în trecut ca medicament sau ferment pentru bere, este şi va rămâne un moment de plăcere, savurat în pauza scurtă de la serviciu ori înmuiat, dimineața, în ceaşca de cafea proaspătă.

Dar să întoarcem roata timpului cu mii de ani în urmă. Puțină lume știe că primii biscuiți, în perioada veche a istoriei omenirii, nu au fost făcuți pentru a fi consumați așa cum se întâmplă în zilele noastre, la un pahar cu lapte, la o ceașcă cu ceai aromat ori savurați împreună cu o cafea aburindă.

Acum mai bine de 6.000 de ani, sumerienii uscau feliile de pâine făcute din făină din orz până se întăreau, apoi le depozitau pentru a prepara... bere. Pentru acest proces, înmuiau bucățile întărite în apă caldă pentru a le transforma în piure, pe care îl îndulceau apoi cu miere sau cu suc de curmale. Sosul rezultat era lăsat la fermentat pentru a rezulta o băutură alcoolică asemănătoare berii.

Vechii egipteni coceau pâini plate, care aveau la bază făina din mei. Romanii aveau și ei o formă de biscuit, un fel de pâine coaptă până devenea crocantă. În cartea de bucate romană *Apicius* (din anul 900) apare următoarea descriere: „o pastă groasă de făină de grâu fină a fost fiartă și întinsă pe o farfurie. După ce s-a uscat și s-a întărit, a fost tăiată și apoi prăjită până a devenit crocantă, apoi servită cu miere și piper“.

Tableta cuneiformă din 2351– 2342 î.e.n., de pe vremea regelui mesopotamian Uruinimgina, reprezintă alocarea berii. Pe atunci, în procesul de producție se foloseau felii uscate de pâine de orz.

Unul dintre primii biscuiți condimentați a fost turta dulce, *pain d'épices* în franceză, adică „pâine cu condimente", adusă în Europa în anul 992 de călugărul armean Grégoire de Nicopolis. Acesta a părăsit Armenia Mică pentru a locui în Bondaroy, Franța, lângă orașul Pithiviers. A rămas acolo timp de șapte ani și i-a învățat pe preoții și creștinii francezi să coacă turtă dulce, biscuiții cu ghimbir fiind considerați o mâncare exotică.

La Cruciadă, cu biscuiți din făină de fasole

În urma invaziei musulmane a Peninsulei Iberice și mai apoi a Cruciadelor care au dezvoltat comerțul cu condimente, tehnicile de gătit și ingredientele Arabiei s-au răspândit în Europa de Nord. În epoca medievală, biscuiții erau preparați dintr-o pastă îndulcită, cu pesmet și condimente. Regele Richard I al Angliei (zis și Richard Inimă de Leu) a plecat în cea de-a treia cruciadă cu „biskit of muslin" în raniță, aliment care folosea un amestec de orz, secară și făină de fasole. La mănăstirea Vadstena din Suedia, călugărițele coceau la 1444 turtă dulce pentru a ușura digestia, în farmaciile mănăstirii găsindu-se acest tip de biscuiți.

Doi brutari apar în vitraliile catedralei din Chartres, Franța (1194–1260)

Curiozități dulci

- Biscuiţii sunt cumpăraţi de 27 de milioane de gospodării și consumaţi de 6 miliarde de ori pe an.
- În septembrie 2001, un biscuit „în stare aproape perfectă de conservare", descoperit pe transatlanticul Titanic înainte de nefericita sa călătorie, a fost vândut la o licitaţie în Londra pentru suma de 3.525 de lire sterline.
- Manchester este capitala biscuiţilor din Marea Britanie, unde 96% dintre locuitori consumă cel puţin unul pe zi.
- Tortul de nuntă al Prinţului William cu Kate Middleton a fost făcut de McVitie's din 1.700 de biscuiţi Rich Tea și 17 kilograme de ciocolată.
- Cel mai mare biscuit din lume a măsurat 754 m^2 și a fost realizat în SUA, la 17 mai 2003. Fursecul cu ciocolată cântărea 18 tone și avea un diametru de 30,7 metri.

Zahărul intră în istorie

Secolul al XVII-lea a adus schimbări în procesul de fabricare a biscuiților. Foarte multă vreme, zahărul fusese accesibil doar celor bogați. Însă, după ce a început procesul de colonizare a Indiilor de Vest și a Americii, numărul plantațiilor de trestie de zahăr a început să crească, ceea ce a condus la scăderea prețului zahărului, care a devenit astfel accesibil oricui. Prin urmare, a început să se regăsească tot mai des în rețete, mai ales în cele de prăjituri și de biscuiți.

În cărțile de bucate își făceau loc noi tipuri de biscuiți: fierți, copți, înnodați, *macaroons* cu bezea și nuci. Erau la modă prăjiturelele cu orez și gustările cu ciocolată de la micul dejun, iar, în Germania, turta dulce devenise simbol național. Tot în acest secol XVII își croise drum în casele oamenilor ciocolata consumată caldă, ca băutură, alături de ceai și de cafea.

La începutul secolului al XVIII-lea, marinarii din docuri nu mâncau biscuiții ca atare, ci îi înmuiau, apoi îi foloseau ca bază pentru tocănița cu legume și sos, în care adăugau resturi de carne sau pește (laponii foloseau carne de morsă, germanii, de hering, iar englezii, carne de vită și oțet). Biscuiții au rămas o parte importantă a dietei marinarilor din marina britanică până la introducerea conservelor și a pâinii, în 1814.

Biscuit de acum 200 de ani – o carte poştală?

Pe măsură ce populaţia Europei creştea, iar epoca explorării se transformase într-una de cucerire şi colonizare, necesităţile celor care petreceau foarte mult timp în largul mării, la bordul unei nave, erau şi ele mai mari, fiind nevoie de alimente care să nu se altereze o perioadă îndelungată. Un biscuit din 1784, găsit pe o corabie a Imperiului Britanic, a supravieţuit până în zilele noastre. Este păstrat la Muzeul Naţional Maritim din Greenwich, Marea Britanie. Fiindcă erau rezistenţi şi nu mucegăiau, unii marinari foloseau biscuiţii drept cărţi poştale către cei dragi, aflaţi la mii de kilometri distanţă, pe uscat.

O poveste de dragoste: Marea Britanie și biscuiții

În secolul al XIV-lea, termenul de „biscuit“ apăruse deja în limba engleză, împrumutat pe filiera franceză (*bis-qui*), cu rădăcină latină *panis biscotus*, care înseamnă „pâine coaptă de două ori“. Însă definiția devenise destul de largă. Existau și alte forme ale acestui amestec de făină cu apă, de exemplu, clătitele. Însă extrem de populare în perioada medievală au fost napolitanele, făcute din aluat umed îndulcit, gătite deasupra unei flăcări, care puteau lua diferite forme, în funcție de tehnologia vremii.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Prințul de Wales și Ducesa de York le ofereau invitaților biscuiți care aveau imprimate diferite simboluri patriotice (de exemplu, efigia regatului), pentru a-i scufunda în paharul cu vin. Serviți la sfârșitul mesei, biscuiții „limbi de pisică“ erau lungi și subțiri, pentru a încăpea în cupa cu licoarea lui Bachus.

Secolul al XVIII-lea a venit cu două noi tipuri de biscuiți: Savoy și Ratafias. Primii erau cunoscuți drept *ladyfingers*

În Marea Britanie, o persoană consumă
13,6
kilograme de biscuiţi pe an, în timp ce în Italia se consumă „doar"
10,5
kilograme.

(pișcoturi), iar ceilalți aveau aromă de migdale. Până în secolul al XIX-lea, biscuiții erau prezenți peste tot: în bucătăriile sărace, la întâlnirile doamnelor cochete din *high life* și în mâinile copiilor care se jucau pe maidane. Ușor de făcut în casă, erau potriviți pentru orice ocazie.

Cei din clasa de mijloc și cei bogați îi consumau ca desert, alături de înghețată, fructe sau nuci. Acesta a fost și momentul de glorie al așa-numiților *petit fours*, biscuiți mici, delicați, copți la foc mic. Populare au devenit și gustările dulci, servite la un pahar de vin sau alături de o ceașcă de ceai. Însăși Regina Victoria era fascinată de biscuiți și îi plăcea să mănânce *langues de chat*, pandișpan cu ciocolată, napolitane și prăjituri din orez.

Pentru a satisface apetitul crescând al britanicilor pentru biscuiți, în scurt timp a început fabricarea în masă, în anul 1880 existând deja fabrici care produceau biscuiți pentru oricine. Aceștia erau comercializați în cutii metalice speciale, colorate și frumos gravate, în care biscuiții erau așezați cu grijă, ca niște bijuterii prețioase.

Gustarea de după-amiază, un obicei nobiliar

Biscuiții „shortbread" erau preparați din aluatul de pâine rămas nefolosit, uneori îndulcit și uscat în cuptor pentru a forma o pâine tare. Mai târziu, a fost introdus în acest

Beneficiile „istorice" ale biscuiţilor

❂ MENŢINEREA SĂNĂTĂŢII

În epoca medievală, musulmanii au fost primii care au adăugat zahăr în aluatul pentru „pâinea coaptă de două ori", astfel luând naştere biscuiţii ca aliment sănătos de lux. Spre deosebire de epoca modernă, zahărul era considerat atunci nici mai mult, nici mai puţin decât un medicament care menţine corpul într-o stare perfectă de echilibru. Pentru o sănătate optimă, medicii recomandau ca biscuiţii să fie umpluţi cu smochine şi nuci, fiind consumaţi încălziţi.

❂ ÎMPROSPĂTAREA RESPIRAŢIEI

Prima reţetă de biscuiţi a ajuns în Marea Britanie prin intermediul unui manual de alchimie medicală. Cartea menţionează intrucţiuni despre cum se pot prepara aceste „bucăţi gustoase", alături de remedii împotriva ciumei și sfaturi despre cum pot fi vindecate anumite afecţiuni ale degetelor de la picioare. Biscuiţii făcuţi după manual arătau mai degrabă ca nişte bureţi tari, aromaţi cu mosc sau anason; recomandarea era să fie mâncaţi la sfârşitul mesei, pentru a îndulci respiraţia şi pentru a elimina gazele acumulate în stomac.

❂ ÎNLĂTURAREA PĂCATELOR

În urmă cu mai bine de 300 de ani, englezii aveau credinţa că biscuiţii aşezaţi pe pieptul unei persoane decedate înlăturau păcatele înaintea intrării acesteia în Rai. Conform unui articol apărut în cotidianul „The Guardian", la înmormântările din trecut se obișnuia să se aşeze un biscuit pe omul fără suflare, pe care un bocitor îl mânca pentru a-şi asuma păcatele celui plecat. În Irlanda, acest ritual a fost adaptat. Fiecărui oaspete i se înmâna un pahar cu vin şi un biscuit, înainte de a-i aduce un ultim omagiu persoanei decedate. Mai târziu, a rămas doar obiceiul de a servi oaspeţii cu biscuiţi şi vin înainte de slujba de la biserică.

❂ VINDECAREA FLATULENŢEI

Ziarele din secolul al XIX-lea vorbeau despre o „epidemie de flatulenţă". Remediul găsit ar fi fost biscuitele digestiv, „pansament" pentru stomacul în suferinţă. De altfel, cu trei secole în urmă, biscuiţii cu chimen erau „prescrişi" pentru a alina durerile de stomac.

Mai 1945, Amsterdam. Copiii olandezi bat în cutii goale de biscuiți, de bucurie că au primit mâncare gratuită de la Forțele Aliate.

aluat și untul, ceea ce a transformat biscuiții într-o delicatesă cumpărată doar de Sărbători. Regina Maria a Scoției iubea nespus acest tip de biscuiți cu făină, unt, zahăr, uneori cu migdale și citrice.

Ceaiul de după-amiază a fost introdus în Anglia în anul 1840 de către Anna, cea de-a șaptea ducesă de Bedford. Se spune că ducesei i se făcea mereu foame în jurul orei 4 după-amiaza, mai ales că cina era servită târziu, la ora 8 seara. Fiind o perioadă lungă de timp între prânz și cină, ducesa a cerut să i se pună pe o tavă ceai, pâine, unt, tort și să-i fie aduse în camera ei. În timp, acesta a devenit un obicei nobiliar și a început să invite prieteni să i se alăture. La 1880, „pauza pentru ceai" devenise un eveniment social la modă printre aristocrați. Doamnele îmbrăcau rochii lungi din mătase sau dantelate, își puneau mănuși și pălării și savurau gustarea în salon între orele 4 și 5 după-amiaza. Astăzi, alături de ceai, sunt consumate prăjituri, biscuiți și alte produse de patiserie.

Perioada victoriană a adus cu ea o înflorire a industriei fabricării gustărilor dulci sau sărate. Atunci au fost perfectate diverse rețete de prăjituri pentru ziua de naștere, Swiss Roll și Victoria Sponge. Biscuiții Garibaldi au început să fie populari începând cu 1861, iar Cream Crackers au apărut în 1885. Doi medici scoțieni au inventat Digestive în 1839, ca ajutor pentru digestie, iar în 1892 McVitie's & Price, compania din Edinburgh, a început să îi fabrice pe scară largă.

29 mai

este Ziua Internațională a Biscuitului.

De la pansament pentru suflet la creație 3D

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, biscuiții s-au transformat în pansament pentru suflet. Aflându-se mai mereu în rănițele soldaților, aduceau bucurie, puțină pace și mici clipe de relaxare în momentele grele. Sărați sau dulci, biscuiții s-au găsit deopotrivă pe masa bogaților (care-i savurau atunci când socializau) și în buzunarele peticite ale săracilor (care devorau un pachet dintr-o suflare, potolindu-și astfel foamea).

Biscuitul a evoluat de la bucățica de cocă coaptă pe o piatră ajungând să fie realizat astăzi, de „amorul artei", la imprimante 3D. Cine ar fi crezut că acest desert va supraviețui atâtor molime, războaie și transformări istorice de-a lungul ultimelor sute de ani, fără să-și altereze esențial forma sau gustul?

Rețete de peste mări și țări

Pâinile și biscuiții au ajuns în Bengal în perioada colonizării britanice, fiind foarte bine primiți în comunitatea de musulmani Sylheti. Însă nu toată lumea din Asia a fost la fel de receptivă. Hindușii din clasa mijlocie din Cachar și Sylhet erau suspicioși, considerând că biscuiții erau copți de rivalii lor religioși, musulmanii.

Cele mai vechi rețete bengaleze menționează că pentru aluatul de biscuiți ingredientele erau: făină de grâu, zahăr și ulei. „Nankhatai" sau „biscuiții cu unt" sunt foarte populari în India. *Naan* înseamnă pâine, iar *Khatai*, biscuit (în Afganistan și nord-estul Iranului, aceștia se numesc „Kulcha-e-Khataye"). Se crede că Nankhatai își are originea în Surat (oraș din vestul Indiei) în secolul al XVI-lea, pe vremea când olandezii și indienii erau importanți comercianți de condimente.

În zilele noastre, India este a treia cea mai mare țară producătoare de biscuiți din lume (după SUA și China). În celălalt colț al lumii, în Australia, Arnott's Biscuits

au devenit celebri deabia în 1926, desertul conținând nucă de cocos, sirop de zahăr, smântână și gem de zmeură.

Biscuiții din Germania – cu miere, anason, ghimbir și nuci

„Lebkuchen" este un biscuit tradițional german, preparat înainte de Crăciun, similar cu turta dulce. Adesea în formă de inimă, acești biscuiți condimentați au fost copți pentru prima oară în secolul al XIII-lea de călugării care locuiau în Franconia, Germania.Tradițiile istorice sugerează că biscuiții s-au răspândit în 1487 când împăratul Friedrich al III-lea le-a prezentat celor 4.000 de copii ai orașului biscuiții cu portretul său. Astăzi, biscuiții din Germania au în compoziție miere, anason, cardamon, cuișoare, ghimbir și nuci.

În Olanda, la 1703, se încetățenise cuvântul *koekje* (micul tort, prăjiturică) pentru biscuiți, diferit față de cel original, deoarece avea în compoziție și un agent de creștere.

Oreo, biscuiții cel mai bine vânduți în America

La 6 martie 1912, apărea pe piață sandvișul format din două napolitane (de obicei, de ciocolată), cu umplutură dulce la mijloc. *Oreo* este cel mai bine vândut brand de cookie-uri din Statele Unite ale Americii, iar în secolul al XXI-lea a devenit primul *cookie* comercializat la nivel global, în peste 100 de țări.

Originea numelui „Oreo“ este necunoscută, dar există multe ipoteze. În franceză înseamnă „aur“, în greacă oreo s-ar traduce „frumos“ sau „atractiv“, iar latinescul *Oreodaphne* ar reprezenta un gen al familiei de lauri. Designul original avea o coroană de flori în jurul marginii biscuitului și numele „OREO“ în centru.

Se estimează că, de la înființarea *cookie*-ului Oreo în 1912, peste 450 de miliarde de biscuiți au fost copți în întreaga lume. Rețeta conține unsprezece ingrediente principale, printre care făină, cacao, zahăr și ciocolată.

Eugenia, opt decenii de tradiție românească

Care este istoria biscuților vânduți sub marca Eugenia? Primele produse au fost fabricate la Constanța, la sfârșitul anilor '40, din ingrediente naturale (făină, unt, cacao, zahăr, rom și ouă), iar termenul de valabilitate era de șapte zile. În cuptoarele fabricii erau copți biscuiții; după ce se răceau, doamne în halate albe luau câte doi biscuiți și îi lipeau cu cremă de cacao, aromată cu esență de rom.

Biscuiții și-au făcut repede loc în pachețelul pentru școală al elevilor, dar și în buzunarele studenților, profesorilor, muncitorilor și nu numai. Biscuiții Eugenia au rezistat peste ani, ajungând și peste hotare, în casele românilor de pretutindeni.

Un pachet cu 24 de eugenii costă pe site-ul Amazon aproape 60 de lei. Pe lângă tradiționalii biscuiți cu rom, astăzi se găsesc diverse sortimente: cu cremă de lămâie, vanilie, cu lapte și miere, cu măr și scorțișoară.

Rețetă victoriană de la 1867

PETITS FOURS À THÉ

Ingrediente:
· 125 g de făină
· 70 g de zahăr
· 35 g de unt nesărat, tăiat cubulețe, la temperatura camerei
· un vârf de sare
· 25 ml de smântână dulce sau lapte integral
· coaja de la o lămâie
· un ou – albușul separat de gălbenuș
· pentru decor: stafide, fructe confiate, fulgi de migdale sau fistic

Mod de preparare:
1. Se cerne făina. Se face o gaură în centru și se adaugă zahărul, untul, sarea, smântâna și puțin peste jumătate din gălbenușul de ou. Se amestecă bine. Se formează un aluat care să fie ușor lipicios și ferm. Se înfășoară în folie de plastic sau se pune într-un castron acoperit cu o farfurie și se lasă la frigider timp de o oră.
2. Se scoate aluatul din frigider și se întinde cu sucitorul pe un blat presărat cu făină, la o grosime de aproximativ 6 mm. Se taie în diferite forme, care se pun pe o foaie de copt.
3. Se bat albușul și gălbenușul rămas împreună cu un strop de sare și se întinde cu o pensulă pe suprafața biscuiților. Se decorează fiecare biscuit cu stafide sau cu nuci.
4. Se dau la cuptor la 180°C timp de 15 minute, până când se rumenesc. Se pun la răcit înainte de a fi mâncați. Acești biscuiți se vor păstra cel puțin o săptămână într-un recipient etanș.
Poftă bună!

ABONEAZĂ-TE ȘI DESCOPERĂ Historia

în perioada 15 decembrie–14 ianuarie

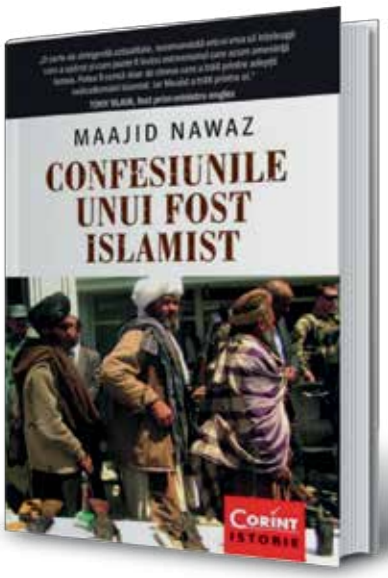

OFERTĂ SPECIALĂ!

Abonează-te la Historia* sau Historia + Historia SPECIAL
pe minimum 12 luni şi poți câștiga una dintre cele 40 de cărți oferite de editura Corint

CORINT

CONFESIUNILE UNUI FOST ISLAMIST
de Maajid Nawaz

SCANEAZĂ CODUL QR

10% EXTRA REDUCERE PENTRU STUDENȚI ȘI PENSIONARI

Pentru a beneficia de extra reducerea de 10% din prețul de abonament, trimiteți fie copia carnetului de student vizat pe anul universitar în curs, fie copia talonului de pensie pe ultima lună, la abonamente@adevarulholding.ro.

PREȚURI LA ABONAMENTE CU PÂNĂ LA 39% MAI MICI FAȚĂ DE PREȚUL LA CHIOȘC

ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro

Prin **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL** în contul SC ADEVĂRUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD Sucursala DECEBAL, București, Bulevardul Unirii, nr. 64, bl. K4, scara 3 și 4, sector 3.
Cont RO70BRDE441SV58305914410

La FIRMELE DE ABONAMENTE și la TOATE OFICIILE POȘTALE

*Pentru acordarea premiilor este necesar să vă abonați la Historia sau Historia + Historia Special pe minimum 12 luni și să trimiteți copia dovezii de plată împreună cu talonul de abonament completat la SC ADEVĂRUL HOLDING SRL, București, Șos. Fabrica de Glucoză, nr. 21, sector 2, cod poștal 020331, sau email abonamente@adevarulholding.ro.
**Premiile vor fi acordate prin tragere la sorți din numărul total al abonaților din luna curentă. Detalii în regulament și pe site-ul historia.ro.

	3 luni	6 luni	12 luni	24 luni
Historia (apariție lunară)	(31 lei)	(60 lei)	(110 lei)	(190 lei)
extra reducere 10%	(27,9 lei)	(54 lei)	(99 lei)	(171 lei)

	6 luni	12 luni	24 luni
Historia SPECIAL (apariție trimestrială)	(17 lei)	(34 lei)	(68 lei)
extra reducere 10%	(15,3 lei)	(30,6 lei)	(61,2 lei)

	3 luni	6 luni	12 luni	24 luni
Historia + Historia SPECIAL	(40 lei)	(75 lei)	(140 lei)	(250 lei)
extra reducere 10%	(36 lei)	(67,5 lei)	(126 lei)	(225 lei)

INTRĂ PE HISTORIA.RO PENTRU A FI LA CURENT CU OFERTELE NOASTRE DE ABONARE.

Talon de abonament Historia ☐ Historia Special ☐

Nume şi Prenume..... CNP.....

Str. ..... Nr..... , Bl....., Sc....., Et....., Ap....., Localitate.....

Judet/ Sector ....., Cod poștal ....., Telefon ..... E-mail.....

Am achitat suma de ..... lei cu mandat poștal/ordin de plată nr. ..... din data ..... în contul S.C. ADEVĂRUL HOLDING S.R.L., cod fiscal RO18990288, deschis la BRD Sucursala DECEBAL, București, Bulevardul Unirii, nr. 64, bl. K4, scara 3 și 4, sector 3. Cont RO70BRDE441SV58305914410.

Abonamentul va începe din luna* ..... Semnătura .....

Pentru abonamentele plătite cu mandat poştal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la S.C. ADEVĂRUL HOLDING S.R.L., București, Şos. Fabrica de Glucoză nr.21, sector 2, cod poştal 020331, sau e-mail: abonamente@adevarulholding.ro.

Plata se va efectua până la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea abonamentului să înceapă de la data de 1 a lunii următoare. Prin completarea prezentului talon sunt de acord ca S.C. Adevărul Holding S.R.L să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr.677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresându-mă societății S.C. Adevărul Holding S.R.L printr-o cerere scrisă.

Inocența Albului

DE ANA-MARIA ȘCHIOPU | FOTO: GETTY IMAGES, SHUTTERSTOCK

Zahărul pudră care este cernut deasupra prăjiturilor. Zăpada pe care o așteptăm cu nerăbdare în fiecare seară de Ajun. Creta anilor de școală și foile albe din fața stiloului. Straturile, nasturii, dantela rochiei de mireasă. Fata de împărat, prietena piticilor și a animalelor – Albă ca Zăpada. Gulerul și manșetele impecabil apretate. Yang, jumătatea pozitivă a lui Yin. Ce au toate acestea în comun? Culoarea alb. Bineînțeles, mulți specialiști (adepți, poate, ai Impresionismului) ne-ar contrazice și ar spune că albul este o non-culoare deoarece nu conține pigmenți cromatici, dar și aici este o adevărată teorie care ține de partea științifică a artei. Însă cine suntem noi să înstrăinăm albul (alături de negru) de restul gamei ROGVAIV, o culoare fundamentală a tuturor nuanțelor?

Albul iernii este cel iubit de copii – bătăi cu bulgări, oameni de zăpadă, derdeluș

Albul a fost la îndemâna primilor oameni. Pereții peșterilor de pe teritoriul Franței, unde au trăit oamenii Paleoliticului, în urmă cu mai bine de 30.000 de ani, sunt plini de desene realizate cu piatră de var sau, mai simplu zis, cretă. Începând din Antichitate, omul a folosit pe post de alb o otravă: plumbul sau carbonatul de plumb. Conform scrierilor lui Plinius cel Bătrân, procedura de obținere era simplă: bucăți de plumb erau puse în vase speciale de lut care aveau un compartiment separat în care se punea oțet. Recipientele erau puse pe rafturi, lângă bălegarul de vacă, și urmau să fie lăsate acolo timp de 30 de zile. Vaporii oțetului și ai bălegarului făceau ca plumbul să corodeze în carbonatul de plumb, un compus alb, frumos, dar extrem de toxic. Se pare că acest tip de pigment a fost folosit de către artiști până în secolul al XIX-lea, iar pentru

construcții și decorarea locuințelor, până în zilele noastre, fiind interzis de Uniunea Europeană.

Pentru antici, albul era una dintre culorile sacre, fiind adesea asociat cu mamele și cu femeile. În Egipt, era culoarea zeiței Isis, iar preoții și preotesele sale erau îmbrăcate în haine de in, în culoare impusă de zei. Simbolistica albului era atât de specială pentru egipteni, încât numele antic al capitalei Egiptului de Jos, Ineb Hedj – Memphis, se traduce prin „pereții albi".

În Imperiul Roman, albul avea statut oficial. Pentru marile adunări politice, toți cei cu vârsta de peste 14 ani trebuiau să poarte vaporoasa togă albă – în timpul primului împărat roman, Octavianus Augustus, nimeni nu era primit în Forum fără îmbrăcămintea corespunzătoare. Un tip aparte de togă, cu bandă purpurie, era rezervat magistraților și anumitor preoți. Iată, așadar, cum albul devenise culoarea cetățeanului responsabil, implicat în buna gospodărire a societății – un gest mic, dar cu o însemnătate atât de mare.

Toga romană, indispensabilă unui cetățean responsabil

Mielul sfânt, punct central al capodoperei lui Jan van Eyck

Liantul dintre religii

Cert este că, indiferent de cultură, asocierea dintre alb și puritate se trage din Antichitate. Creștinii l-au preluat drept culoarea speranței și a mântuirii: albul mielului inocent și albul strălucitor al giulgiului în care Hristos s-a ridicat la Cer, redat în nenumărate picturi și icoane – „Adorația mielului mistic" a lui Jan van Eyck este exemplul perfect. Și, ca un semn al rangului superior, haina oficială a papei este tot de culoare albă, încă din 1566, din ordinul Papei Pius al V-lea – știm deja că în cadrul Bisericii Catolice preoții poartă negru, episcopii – violet și cardinalii – roșu. Tot tradiția creștină cere, ca simbol al purității și al legământului, ca la ceremonia de botez, copiii să poarte haine imaculate.

Albul este o culoare de mare însemnătate și pentru alte religii. Musulmanii îl poartă cu sfințenie în pelerinajul către Mecca. Atunci, cu credința de a apărea la fel în fața divinității, bărbații și femeile au haine simple, albe, care să le acopere cât mai mult din trup. Importanța acestei culori se trage, aparent, din timpul profetului Mahomed, care aparținea tribului arab Quraysh, al cărui steag oficial era alb. Și tot alb poartă și evreii în timpul sărbătorii lor cea mai de preț, Yom Kippur.

Albul este și culoarea doliului pentru multe culturi asiatice – un simbol al purității și al renașterii. Acest obicei a fost la modă și în Europa, începând cu secolul al XVI-lea, mai ales în Franța – *deuil blanc* – purtat, la început, de tinerele nemăritate și de copii, preluat apoi de toate reginele franceze. Această simbolistică a ajuns și în Marea Britanie, începând cu domnia Mariei Stuart. Înainte de moartea sa, în februarie 1901, Regina Victoria a lăsat indicații clare în privința funeraliilor sale: să fie acoperită de voalul alb de mireasă, capacul sicriului să aibă căptușeală, iar afetul de tun care o va duce pe ultimul drum să fie tras de cai albi.

Demnitate și speranță

În timpul mișcării sufragetelor din Marea Britanie, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, albul a fost aclamat drept culoare oficială, cu scopul, comercial chiar, de a transmite inocență, puritate și... feminism – ele erau discriminate pe motiv că ar fi urâte și masculine. Așadar, programul sufragetelor nu includea doar drepturi egale cu ale bărbaților, precum dreptul la vot, ci și o atenție mai mare la îngrijirea propriei persoane – Uniunea Politică și Socială a Femeilor spunea clar că încurajează „înfățișarea și îngrijirea în rândul

Albul, culoarea dreptății, culoarea egalității – aici, marșul sufragetelor

sufragetelor". În 1908, aceeași formațiune politică a impus ca în timpul ședințelor și al marșurilor femeile trebuie să poarte rochii albe – vestimentație care amintea de epoca Greciei antice, atât de îndrăgită la începutul secolului XX. Marșul celor peste 30.000 de femei îmbrăcate în alb, din iunie 1908, care a umplut la refuz Hyde Park din Londra, a rămas emblematic în istoria feminismului.

Culoare imperială

Putem spune că secolul al XVIII-lea a fost perioada renașterii albului în modă, atât pentru femei, cât și pentru bărbați. Domnii din înalta societate purtau peruci albe sau, cei mai norocoși, erau înzestrați de natură cu prețioasa culoare – aici, un exemplu inconfundabil este primul președinte al Statelor Unite ale Americii, George Washington – și șosete lungi, de mătase, imaculate. Perucile albe erau un semn al bogăției, iar la Curtea regală franceză erau obligatorii – și prețul lor era exorbitant de mare, un astfel de accesoriu costând cât toate piesele ținutei la un loc.

Imediat după Revoluția franceză, rochiile sofisticate, extravagante, specifice stilului Rococo, au fost înlocuite cu rochii lejere, cu talie înaltă, albe, din muselină. Inspirate din diafanul grecescului antic, rochiile lăsau mai mult la vedere, însă cu multă finețe, dar pentru asta, femeile epocii erau numite *les merveilleuses*. În vremurile acestui curent artistic, albul era vedetă și în arhitectură, pentru orice tip de clădire, inclusiv biserici – o modă adusă din vremea Antichității, când, să ne aducem aminte, marile temple, însuși marele Partenon, erau realizate din marmură albă. Și dacă tot vorbim de clădiri maiestuoase, trebuie să spunem că acest curent a trecut Oceanul și, în 1800, casa celui mai puternic om din lume a devenit Casa Albă.

Apoi, a urmat perioada lui Napoleon, care a adus în toate artele, inclusiv în modă, stilul Empire. Rochiile lejere, care urmau mult mai riguros linia vestimentației antice – cunoscuta haină greacă *peplos* –, erau cu precădere albe. De obicei, mânecile erau scurte, decolteul – amplu, iar singura delimitare între cele două părți ale rochiei era o bentiță așezată de

Delicata împărătească Josephine, soția lui Napoleon I, purtând rochia în stil Empire

Prințesa Diana, cea mai frumoasă mireasă a secolului XX

cele mai multe ori sub sâni. Și cine ar fi putut să fie o promotoare mai bună a acestui nou stil vestimentar decât însăși soția împăratului Napoleon, Josephine! Se spune că hainele îi erau făcute din materiale atât de subțiri, încât firava împărătească s-a îmbolnăvit de pneumonie.

Peste vreo jumătate de veac, rochiile și-au păstrat albul, însă și-au mai adăugat câteva – nu multe – straturi de mătase și de dantelă, și au închis decolteul doamnelor până sus, cu gulerașe dantelate, de care erau agățate, adesea, șiraguri lungi de mărgele – cum să nu recunoaștem noua modă din Belle Epoque?

În perioada modernă, albul era o culoare unisex și imperativă pentru așternuturi și lenjeria intimă. Însă odată cu sfârșitul secolului al XIX-lea, a căpătat o nouă definiție, cea a eleganței masculine. Cămașă albă, vestă albă și papion sau cravată albă, îmbrăcate împreună cu un frac negru. Asta era ținuta unui adevărat gentleman – plus o pereche de mănuși albe, un joben negru și un ceas elegant prins la vestă. Fără acea „sfântă treime" albă pe sub frac nu exista eleganță la marile evenimente ale perioadei interbelice.

Cel mai dorit lucru din istorie: Pacea

Secolul XX a adus în prim-plan războaiele și politica. Albul a devenit culoarea speranței și a păcii. Un steag alb era ultima salvare în fața morții, dar cu prețul onoarei. Pentru răniți și muribunzi, doctorii și surorile medicale erau îngerii în alb – la vederea unui halat alb, creștea speranța că vor mai trăi încă puțin și că durerea va dispărea. Și, să nu uităm, porumbelul cel alb, simbolul păcii, dorit și astăzi de multe popoare să zboare peste țara lor.

Albul a mai însemnat și monarhia. Dacă vorbim de prima jumătate a secolului XX, Albii au fost numiți cei care au luptat în Războiul civil din Rusia – țariști, liberali, naționaliști – împotriva Roșilor, așa cum fuseseră etichetați bolșevicii. Pentru francezi, albul de pe steag amintește de monarhie – chiar și dinastia de Bourbon și-a păstrat steagul oficial alb. În schimb, albul de pe steagul Indiei și al Irlandei simbolizează adevărul.

Cel mai frumos alb de pe Pământ

Singura dată când albul este prima opțiune și unde cu greu poate fi detronat este când vorbim despre rochia de mireasă. Trecutul ei ne poartă tocmai până în Evul Mediu, la prima căsătorie a Mariei Stuart. Și da, comparația miresei cu o prințesă este total justă deoarece rochia albă purtată special pentru acest eveniment este strâns legată de monarhia britanică. Albul a devenit popular odată cu nunta Reginei Victoria, când rochia sa din satin a făcut furori. În 1981, lumea avea să se reîndrăgostească de această piesă vestimentară: Prințesa Diana a ținut cu sufletul la gură aproape un miliard de oameni de pe întreg globul.

SCANEAZĂ QR CODE-UL ȘI ASCULTĂ!

ÎNSĂ CEL MAI AȘTEPTAT ALB ESTE CEL AL ZĂPEZII. AȘA CĂ, ÎN AȘTEPTAREA IERNII ȘI A LUI MOȘ CRĂCIUN, VĂ RECOMANDĂM SĂ ASCULTAȚI BING CROSBY, „WHITE CHRISTMAS": „I'M DREAMING OF A WHITE CHRISTMAS/ JUST LIKE THE ONES I USED TO KNOW".

Fotografia ca armă socială

ONLINE PE HBO GO

Cunoscut mai ales pentru portretele sale emblematice cu americani de culoare surprinși în momente de durere, glorie și de zi cu zi, fotograful și cineastul Gordon Parks a fotografiat pe toată lumea, de la Malcolm X la Gloria Vanderbilt și Muhammad Ali.
Documentarul Alegerea armelor: Calea lui Gordon Parks prezintă viața acestui fotograf cu o carieră îndelungată, primul afroamerican angajat de revista „Life". De-a lungul anilor, Parks a capturat umanitatea profundă a oricărei persoane destul de norocoase să se afle în fața lentilei sale.
Prin imaginile sale frapante, el a distrus ideile convenționale legate de cine este american, și, folosindu-se de aparatul său foto ca de o armă, a luptat pentru dreptate socială în Statele Unite și peste hotare, devenind, în timp, și romancier, dar și regizor la Hollywood.

Cum să fentezi sistemul

ONLINE PE NETFLIX

Regii escrocheriilor este un documentar despre oamenii care au înșelat sistemul.
Începând cu 2008, un grup de escroci francezi, proprietari de afaceri și mari finanțatori, au început o schemă de sustragere a sutelor de milioane de euro provenite din taxa pe valoarea adăugată, aplicată tranzacțiilor din cadrul Sistemului UE de comercializare a certificatelor de emisii. Banii au fost atât de mulți, încât respectivii au ajuns fabulos de bogați peste noapte.
Întrebat despre rolul său în marele plan, la câțiva ani după ce a intrat în închisoare, Mardouche „Marco" Mouly râde, gesticulează și spune pur și simplu că el a fost a cincea roată, în niciun caz creierul operațiunii.

Povestea Dianei

LA CINEMA | DIN 17 DECEMBRIE

Suntem în decembrie 1991. Mariajul Prințului și al Prințesei de Wales s-a răcit de mult. Deși zvonurile despre infidelități și despre un divorț continuă să apară, în aparență se păstrează liniștea pentru sărbătorile de Crăciun la Sandringham Estate. Se mănâncă, se bea, se trage cu arma, se vânează. Diana cunoaște rețeta. Însă, anul acesta, lucrurile vor sta altfel...
Filmul Spencer prezintă povestea ficționalizată a deciziei Prințesei Diana (interpretată de Kristen Stewart) de a divorța de Prințul Charles (Jack Farthing) și de a părăsi familia regală britanică.

Împotriva „artei degenerate"

ONLINE PE PLATFORMA HAPPY CINEMA

În 1937, regimul nazist a organizat două expoziții de artă în München: una menită să stigmatizeze „arta degenerată", cealaltă, curatoriată personal de Hitler, pentru glorificarea „artei clasice".
Picturi celebre semnate de Johannes Vermeer, Sandro Botticelli, Pablo Picasso, Henri Matisse, Pierre-Auguste Renoir, Marc Chagall, Claude Monet și mulți alții au fost furate și ascunse, iar proprietarii lor au fost obligați să le doneze Führerului în schimbul libertății.
Hitler versus Picasso și alții este un documentar istoric despre campania regimului nazist împotriva așa-zisei „arte degenerate", etichetată drept „cosmopolită și comunistă".
Filmul este o călătorie extraordinară prin cinci expoziții ce cuprind un număr semnificativ de capodopere, fiecare fiind însoțită de o serie de povești impresionante, atât din punct de vedere artistic, cât și uman.

EXPO | DE ADINA SCORŢESCU

Excursie în Bucureștiul interbelic

PALATUL SUȚU, BUCUREȘTI | PÂNĂ PE 14 MARTIE 2022

Expoziția „Monumentele României Mari" ne propune un periplu prin Bucureștiul interbelic, atunci când au fost ridicate monumente și statui care să păstreze memoria celor dispăruți pe câmpul de luptă. Complexitatea demersului este dată de existența monumentelor în diferite locuri (piețe și artere, cimitire, diferite instituții) și de legătura unora cu diverse comunități locale (fiind ridicate în localități limitrofe, care în prezent sunt incluse în oraș).
Un caz aparte îl reprezintă monumentele dispărute, așa cum sunt monumentele Eroilor Corpului Didactic și Infanteriei, demontate în vederea reamplasării atunci când se dorea crearea perspectivei pentru monumentului Regelui Ferdinand I (monument dispărut, la rândul său, odată cu preluarea puterii de către regimul comunist). Expoziția prezintă și o serie de monumente care au fost mutilate în timpul comunismului, prin înlocuirea elementelor care aminteau de regimul anterior. De asemenea, vom putea descoperi monumentele comunităților etnice (precum cea evreiască și cea armeană), ale căror membri au participat la război pentru realizarea idealului național al patriei adoptive.

Poveștile Crucii

MUZEUL NAȚIONAL DE ARTĂ, BUCUREȘTI

PÂNĂ PE 30 DECEMBRIE 2021

„Poveștile Crucii. Sculptură miniaturală de tradiție bizantină" prezintă publicului aproximativ 60 de lucrări inedite din colecția de Artă Veche Românească. Majoritatea sunt cruci sculptate și ferecate în argint aurit, care au fost folosite în cult (cruci de procesiune, de mână și pentru masa altarului), alături de care sunt etalate și obiecte de devoțiune privată, precum icoane sculptate și pandantive de forme diverse (circulare și rectangulare, mici diptice sau triptice). Realizate între începutul secolului al XVI-lea și mijlocul secolului al XIX-lea, piesele conturează evoluția acestui gen artistic în Țările Române. Se disting câteva cruci ferecate de mari dimensiuni, de o calitate artistică excepțională, ce au fost dăruite de voievozii Alexandru Lăpușneanu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu celor mai importante dintre ctitoriile lor – mănăstirile Slatina, Cotroceni și Hurezi.

Povestea celor 47 de ronini

CASTELUL CANTACUZINO, BUȘTENI

PÂNĂ PE 22 APRILIE 2022

Vizitatorii expoziției „Kabuki – colecția Ukiyo-e av. George Șerban" vor avea ocazia să descopere Kabuki, unul dintre cele trei stiluri de teatru care a apărut în Japonia, în jurul anului 1603. Stampele prezentate fac parte din colecția privată a avocatului George Șerban și aparțin unor importanți maeștri japonezi Ukiyo-e din perioada 1603-1868, cunoscută sub numele de epoca Edo. Printre altele, publicul va descoperi pe simezele galeriei povestea celor 47 de ronini, legenda japoneză care are la bază un fapt istoric. Aceasta vorbește despre un grup de samurai rămas fără stăpân, după ce *daiymo* (stăpânul feudal) a fost obligat să comită *seppuku* (sinucidere rituală), pentru atacarea unui oficial judecătoresc pe nume Kira Yoshinaka. Roninii i-au răzbunat onoarea stăpânului lor după ce au plănuit cu răbdare uciderea lui Kira timp de peste un an.

Copilăria la români

COPILĂRIA LA ROMÂNI (1850–2050). ISTORIE ȘI PROGNOZĂ

AUTOR: ADRIAN MAJURU

EDITURA CORINT

NUMĂR DE PAGINI: 448

EDITURACORINT.RO

Cu ajutorul unei varietăți uimitoare de surse, Adrian Majuru reușește să descrie universul copiilor din țara noastră începând de la 1850 până în prezent și chiar să propună o prognoză pentru următoarele trei decenii.

Sunt analizate principalele probleme legate de educație, școlarizare, legislație privitoare la copii, jocuri și jucării, igienă școlară etc. Alte capitole sunt dedicate situației grădinițelor de copii, a școlilor gimnaziale, a colegiilor și liceelor, a școlilor particulare. Autorul analizează și destinul generației viitoare, al copiilor de acum ajunși la maturitate în preajma anului 2050 – generațiile X și Z –, cu provocările societății viitorului.

Radio Europa Liberă

NE-AU ȚINUT ÎN VIAȚĂ. RADIO EUROPA LIBERĂ. 1970-1990

AUTOR: LIVIU TOFAN

EDITURA OMNIUM

NUMĂR DE PAGINI: 336

EDITURAOMNIUM.RO

O carte de referință despre ,,cel mai important fenomen mediatic românesc din perioada comunistă'', cum a fost descris Radio Europa Liberă. Acest post de radio, considerat de regimul comunist din România drept adversarul său cel mai periculos, a fost principala sursă de informații necenzurate a românilor și cutia de rezonanță a protestului lor. ,,Aceasta este, în opinia mea, poate cea mai sinceră carte despre Radio Europa Liberă care a apărut, până acum, în România. Este cu atât mai valoroasă, cu cât autorul, Liviu Tofan, este un fost «insider» al postului, dar unul care și-a propus dificila sarcină de a lăsa o mărturie scriind fără ură și fără părtinire – ceea ce este visul oricărui istoric de calitate. Grație dlui Tofan, românii au acum ocazia de a afla detalii despre această fereastră spre libertate pe care postul a reprezentat-o pentru mulți dintre noi'', caracterizează istoricul Adrian Cioroianu cartea.

O antropologie culturală și istorică în imagini

MĂNĂSTIREA ROMÂNĂ. SĂRBĂTORIND COMUNITĂȚILE SPIRITUALE ALE ROMÂNIEI

AUTOARE: PRINCIPESA SOFIA A ROMÂNIEI

EDITURA CORINT

NUMĂR DE PAGINI: 200

EDITURACORINT.RO

Principesa Sofia este recunoscută drept călătoarea Familiei Regale române. Devotamentul său pentru arta fotografică nu este egalat, poate, decât de marea sa capacitate de a empatiza cu viața celor care adesea nu stârnesc interesul camerelor foto. Așa cum scrie Adrian Cioroianu în Prefață, ,,lumea surprinsă în aceste minunate fotografii este una pe care majoritatea românilor, de fapt, nu o cunosc decât la suprafață – deși, se știe, Biserica este una dintre instituțiile cele mai populare și mai respectate în țară. Mulți români merg cu regularitate la biserică, mulți vizitează numeroasele mănăstiri cu valoare istorică ale țării, dar puțini sunt cei care ajung să cunoască viața din interiorul acestora''.

În pelerinajul său la cele patru mănăstiri reprezentative pentru istoria și cultura noastră, Principesa Sofia a fost găzduită timp de câteva zile atât la Horezu, cât și la Sâmbăta de Sus, Văratec și Suceava. Astfel, a putut observa și contempla, alături de comunitățile de maici sau de călugări, viața de zi cu zi a acestora – cum se gospodăresc, cum interacționează cu cei din afara sfintelor lăcașuri, serviciul religios etc. A fost mereu însoțită, nu doar de maici sau de călugări, ci și de fiica sa Elisabeta-Maria (Elaz), fără să se despartă însă de aparatul foto.

Imaginile ,,salvate'' de Principesa Sofia, care beneficiază și de explicații pe măsură, constituie adevărate fragmente de interpretare istorică și de antropologie culturală.

Drumul către instalarea regimului comunist în România

STALIN ȘI POPORUL RUS... DEMOCRAȚIE ȘI DICTATURĂ ÎN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ. PREMISELE INSTAURĂRII COMUNISMULUI (VOL. 1)

AUTOR: GHEORGHE ONIȘORU

EDITURA CORINT

NUMĂR DE PAGINI: 544

EDITURACORINT.RO

Procesul de comunizare a României a urmat un model gândit până la ultimul detaliu la Kremlin, dar a avut și caracteristicile sale, izvorâte din particularitățile istoriei românești din prima parte a secolului XX. Abdicarea Regelui Mihai I la sfârșitul lui 1947 și proclamarea Republicii Populare Române imediat după aceea nu pot fi înțelese fără studierea și analizarea celor peste două decenii de democrație interbelică și a perioadei tulbure a celui de-al Doilea Război Mondial. Cartea semnată de Gheorghe Onișoru prezintă succesiunea de regimuri politice care a condus, într-un final, la actul de la 23 august 1944 și la încheierea Convenției de Armistițiu câteva săptămâni mai târziu. În același timp, autorul explică împrejurările instalării Guvernului Petru Groza, primul Cabinet cu prezență comunistă semnificativă.

TV | DE ADINA SCORȚESCU

Istoriile de sub tălpile noastre

HISTORY CHANNEL | MIERCUREA, DE LA ORA 22:00

Sub tălpile noastre există orașe ascunse în negura timpului, cu indicii care ar putea rescrie istoria. În Orașe subterane, prezentatorul de televiziune Don Wildman călătorește în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei, folosind tehnologia de ultimă oră pentru a explora misterele îngropate adânc în subteran.
De-a lungul celor 8 episoade, Don va călca pe urmele vânătorilor de comori în căutarea unei colonii aztece, va călători în Croația pentru a afla povestea puțin cunoscută a unei regine-pirat care și-a condus regatul dintr-o peșteră noroioasă. De asemenea, vom explora tunelurile subterane din Los Angeles care pot oferi indicii pentru rezolvarea unora dintre cele mai infame crime din istoria Americii.

Inamicul invizibil

VIASAT HISTORY | VINERI, 31 DECEMBRIE, DE LA ORA 00:00

În aprilie 1918, în timp ce Europa era încă măcinată de Primul Război Mondial, o gripă extrem de virulentă s-a abătut asupra întregii lumi. Impropriu denumită „gripa spaniolă", a făcut ravagii timp de doi ani, provocând moartea a peste 50 de milioane de oameni, pentru ca apoi să dispară și să se stingă în uitare.
De unde a venit această boală? Cum s-a răspândit? Ce măsuri au fost luate pentru a-i restricționa răspândirea? Ce lecții putem învăța din această tragedie? Documentarul Gripa spaniolă: Inamicul invizibil apelează la materiale de presă internaționale, fotografii și jurnale personale din acea epocă.

Pacea de la Oslo

HBO | SÂMBĂTĂ, 18 DECEMBRIE, DE LA ORA 23:50

Adaptat după piesa cu același nume care a câștigat premiul Tony, Oslo se bazează pe povestea adevărată a negocierilor dintre inamici implacabili. Filmul prezintă discuțiile secrete, prieteniile neobișnuite și acțiunile eroice în tăcere ale unui grup mic, dar devotat, de israelieni și palestinieni, plus un cuplu norvegian, care au condus la Acordurile de Pace de la Oslo din 1993.

Papa Pius al XII-lea l-a susținut pe Hitler?

VIASAT HISTORY | SÂMBĂTĂ, 18 DECEMBRIE, DE LA ORA 22:55

Pe 2 martie 2020, Papa Francisc a pus la dispoziția cercetătorilor câteva dintre cele mai controversate documente din istoria recentă a Vaticanului: dosarele pontificatului lui Pius al XII-lea.
Eugenio Maria Pacelli (Papa Pius al XII-lea) a fost ales să urce pe Tronul Sfântului Petru în 1939, cu doar câteva luni înainte să izbucnească Al Doilea Război Mondial. În anii care au urmat, milioane de evrei (inclusiv 1.024 din Roma) au fost deportați de regimul nazist și exterminați în lagăre de concentrare, însă Pius al XII-lea a păstrat tăcerea, nu a pronunțat niciun cuvânt de compasiune pentru suferința poporului evreu și nu i s-a opus niciodată public lui Hitler.
De ce a rămas fără reacție în perioada Holocaustului? Ce a făcut în timpul raidului contra evreilor din Roma, din 1943? Și oare a știut că au existat criminali de război ca Adolf Eichmann, care s-au folosit de documente de la Vatican ca să fugă în America Latină? Documentarul Papa și Hitler: Dosarele secrete ale lui Pius al XII-lea încearcă să răspundă la aceste întrebări.

Historia SPECIAL

Băuturile românilor

DIN 22 DECEMBRIE, LA PUNCTELE DE DIFUZARE A PRESEI DIN TOATĂ ŢARA

Ediția de iarnă a revistei „Historia Special" vă propune un periplu prin istoria fascinantă a băuturilor românești. Care erau băuturile favorite ale românilor? Ce băuturi au trecut testul timpului, fiind și astăzi pe mesele noastre?
Începem această poveste încă din Antichitate, de la Burebista, și vom vedea dacă el „a ars viile dacilor". Apoi vom afla ce vin prefera Ștefan cel Mare la ospețe. Periplul va continua cu epoca modernă și îl vom aduce în fața cititorilor inclusiv pe cumpătatul Rege Carol I din postura sa mai puțin cunoscută de „fabricant de bere" la Azuga, dar și pe urmașii săi.
La Ploiești, pe vremuri, era o zicală, „cine nu știe să facă nimic se face cârciumar", iar această rețetă părea a fi una de succes. Că inclusiv Caragiale și-a încercat norocul căutând să facă bani din vânzarea de bere spre ghinionul lui și câștigul literaturii române este fapt cunoscut, însă nu și faptul că Fabrica Regală de bere i-a pus poprire pe venituri pentru că nu plătise berea cumpărată...
Vom vorbi despre filoxeră și cum s-au schimbat vinurile românilor după acest moment, despre cum exportam vin în Franța, patria vinurilor, și despre cum se producea vinul de altădată.
Vă mai propunem și o inedită incursiune în pivnițele regale de la Cotroceni, Sinaia și Balcic și vom vedea ce „inventar" exista în beciurile lui Carol al II-lea, ce băuturi se consumau la mesele regale și ce preferau regii României.
„Historia Special" va scrie și despre duelul franco-german dintre șampania Rhein și șampania Mott, despre Ionel Teodoreanu ca funcționar la o fabrică de șampanie, despre meniurile și băuturile servite în restaurantele bucureștene la finalul perioadei interbelice. Vom intra în atmosfera cârciumilor interbelice și în poveștile nemuritoare care s-au scris acolo. Nu vom putea încheia fără o scurtă poveste a chefurilor din perioada comunistă.
Toate acestea, dar și multe alte povești, doar în numărul „Historia Special" care va fi disponibil începând cu 22 decembrie la toate punctele de difuzare a presei.

Historia

DIGITAL

EXCLUSIV ONLINE

poate fi achiziționată din Paydemic

Scanează QR Code-ul!

noul produs digital

Historia

poate fi achiziționat din

Paydemic

scanează
QR CODE-ul!